DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14033

Svislach Memorial Book

Ḳehilat Svislots

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Kehilat Svislots : pelekh Grodno / ha-ʼorekh, H. Rubin.
IMPRINT	880-03 [Tel Aviv?] : ʼOle Svislots be-Yiśraʻel, 721 [1960 or 1961]
DESCRIPT	159 p. ill., ports. 22 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Svislach (Grodnenskai͡a oblastʹ)
	Svislach (Grodnenskai͡a oblastʹ, Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Svislach (Grodnenskai͡a oblastʹ)
ADD'L NAME	Rubin, Hayim, 1893 or 4-1978 or 9.
ADD'L TITLE	Yizkor li-kehilat Svislots

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קהילת סביסלוץ

פלך גרודנא

העורך: ח. רובין

הוצאת עולי סביסלוץ בישראל
תשכ״א

נדפס בישראל

Printed in Israel

דפוס „גוטנברג" — צ. כספ ובניו בע"מ, תל־אביב

התוכן

הקדמה

אין לשאול: מהי מטרת הספר, כשם שאין לשאול: מהו המדובב אֵם שכולה באבל בנה. מרי השכול והיתמות שחלחל בלב השרידים בכל מקום ביקש פורקן; בכל פגישת אזכרה לקדושים הובעה התביעה להנצחת העיירה היקרה, ומכל צורות ההנצחה: מצבות, מוסדות ועוד נראית צורה של הוצאת ספר „יזכור" לנכונה ביותר. בצילומים של האישים, של המוסדות, או של קבוצות חברתיות שונות וברשימות השונות מורגשים הרטט והחיוניות של העשרות והמאות, אשר, תוך מאבקם הקשה לקיומם הפיזי, חלמו על תחיית העם, השפה והמולדת, נכספו לגאולה האנושית משעבודה, ולא חלמו בלבד אלא גם לחמו להגשמה.

אספקט נוסף יש לכל הספרים האלה:

הדור החדש בארץ נוטה להביט על הדורות הקודמים כעל נחותי דרגא. אינו מבין את הוד הגבורה העילאית שיש במלחמת קיום בגולה, ולא קיום חמרי בלבד. לדור זה נראות מאות השנים של ההיסטוריה הישראלית כדף חלק. מבט זה הוא פטלי לגבי התודעה היהודית של הדור, שכן מבלעדי החוליות האלה אין רציפות היסטורית.

כאשר יימצאו הספרים האלה במדף הספרים של אלפי המשפחות, יציצו בצור מחצבתם ויעמדו על העוז והגבורה, שעל אף היותם כבשה בין זאבים יצרו יצירות כלכליות ורוחניות, שמרו על מורשתם ושימשו גרעין לדור הקוממיות.

מצטערים אנו שהספר לקוי בחסר, אין בו די חומר לתיאור התסיסה הלאומית והאנושית שתססה בנוער בשנים טרופות אלה. לא הספיקו לכך ההכנות, וגם המחסור בכסף אילץ לצמצם את החומר. שלא באשמתנו באה ההחלטה על הוצאת הספר באיחור זמן, ושלא באשמתנו נמסר סכום כסף ניכר שנאסף בעמל רב ע"י עסקנים בארה"ב לידים אחרות.

היזמה לספר נקטה ע״י עולי סביסלוץ בארץ בסיוע רב של עסקנים בארה״ב ובקנדה, ובעיקר בסיוע העסקן החשוב, שעבד במסירות בלתי נלאה לטובת בני עירו ולהנצחת שם העיירה עד צאת נשמתו, אברהם עין ז״ל.

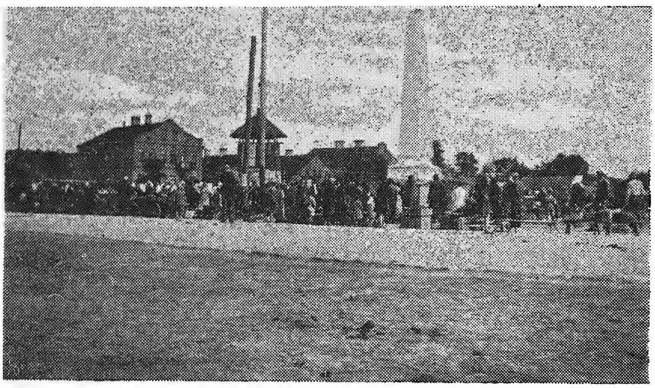
בספר משתקפים 4 מדורים: תולדות העיירה, דמותה בדור האחרון, השואה והשרידים. למרבית היגון לא נשארו עדי ראיה ליסורי הגוף והנפש שסבלו הקדושים לפני הרצחם. הוכרחנו בענין זה ללקט ממקורות שונים; אולם אלה הם דברים שאינם צריכים ראיה, כי השיטה הרצחנית של הנאצים היתה כללית ושוה בכל מקום.

נתנו מקום לרשימה של אחת מבנות העיירה שהתגלגלה לגיטו וילנה ועברה את כל מדורות הגיהנום, ובנאמנות מפליאה רשמה את אשר עבר עליה.

בנוגע ללשון היו שתבעו כי הספר ייכתב באידיש. אנו, המאמינים, כי הלשון העברית — שפת הנצח של עמנו — מובטחת לה בעתיד הזכות הבלעדית של שפה לאומית, לא יכולנו להסכים לכך, אעפ״כ החלטנו לפרסם באידיש אותן הרשימות שנכתבו באידיש ושלא קיבלנו עליהן הסכמה לתרגמן לעברית.

לבסוף הננו מביעים בזה את תודתנו לכל אלה ששיתפו אתנו פעולה ברוח ובחומר, וביחוד אנו מעלים בזה את זכרו של אברהם עין ז״ל, שעד נשימתו האחרונה פעם לבו למטרה זו.

המערכת

מראה השוק

נזכור

(קינה)

אזכר, אזכרך, עירתי־מכורתי;
שוקך המתוכנן ועמודו המכודן,
מחוצותיך אך שנים לבני עמי;
בשלשה — מעולפי צאלי האילן,
בין מרבצי חזירים ועצי דובדבן,
שכנו בם העומדים־על דמי.

עת מזה ומזה, מבתי יראתך,
לצליל פעמונים ונביחת הכלבים,
בימי פגרתם או בלוית פגריהם,
ידדו בסך ובידיהם הצלבים —
מצפעוני מבטם עיני אז אשא
למרומי נחש נחושתך.

אזכר, אזכרך בלילות הסתיו,
אבוסס בבוצך, בשוקך הרחב,
לאור פנסים שללי הצבעים,
מעשה תינוקות של בית רב,
תשפך נחשתך באור הזהב.

בימי הברכה, היריד בה שכן,
בברק מצחנים של אלפי הראשים,
יזדקר יהודי הדור הזקן,
יחיד בין רבים, בטל בששים,
יתמקח בשפת תרגום וגויית
על תרנגול ופרגית,
לכפרות לגדלם.

בערבי שבתות, שמש
אך עלה למרום,
איצי קספר מפרום לפרום
בקולו יצרד;
בעל בית, המרחצה רד!
השוק יתמלא אז כמו ביריד,
נכבדים, פשוטי עם,
ודמי בלן בידם.

היום פנה, אך טרם יערב,
שייע שמש, ומרפקיו מאחוריו,

יפסע וירעם בקולו הרם;
לבית הכנסת יקהל העם.

וזה אחר זה יודלקו הנרות,
כוכבים של מטה באור יקרות;
ושפע של קדושה מהמקדשים
הקטנים
יתמשך מקצה לקצה בעתרת מנוחה,
מתוך „מקדש מלך עיר מלוכה".

ולאור מנורה מבהיקה,
בליל שבת המקודש,
בין סעודות בהפסקה,
בחנני אבא בחומש.

דמיתי משכנותיך עתה:
בפנה בעלטה —
זיו איקונין חסודה,

במקום אז אותיות מזהירות
של משניות וגמרות,
בארון מעל השידה,
הבהיקו הזהירו בחזון הדורות.
עתה בחצר שם נוברים
צאצאי חזיר טמאים
בדפי קדש טהורים

אשרי כי בשרגי ההלך משם
כי עלית כולך על מוקד
ואותיות, כנשמות עקובות הדם,
בקדושה ובטהרה תעלינה אל על,
ועמל ויזע של העם הנודד
אויב בם לא יתעלל.

ועוד אזכרך וקללה על שפתי:
נהרך, יאורך
לדם יהפך!
תספה בך, עיר הרגה,
כל חי, כל עוף, כל דגה.

על דם אחי־אחיותי
כסית בעפריך;
ובמצבות קברות אבותי
רצפת חוצותיך.

אחי, אחיותי שבסיסלביץ,
שריד לא השאיר מכם העריץ;
אם על בניה, תוך נאקת גסיסתם,
ביון וישוניק נפחו נשמתם.
יתום ושכול הוא גורלו המר
שלנותר בעולם זה, האכזר.

יער וישוניק, רקום אורות וצללים,
בך בשמתי בימי קיץ תכולים
צחנת „חדרי", באושי הקירות,
איך הפכת לי עתה בית עולמים
לאבות ואמהות, בחיקן עוללים!
ספר נא, יערי, בלחש עלים,
ענות יגונים;
ובהגות נכאים יחד נלחש
יתגדל ויתקדש.

יתגדל ויתקדש
על גלגלות רסוקות,
בטנים רטושות;
נאקה ויליל
תוך „שמע ישראל".
אל מלא רחמים,
מי כמוך באלמים!

בנים ובנות לעמי הנדח
דמעות לא תזילו לבטלה.
הן כוס הדמעות מאז נתמלא.
נצוץ רמץ קדושים בל ידעך,
יגדל ושלהב למדורות־מדורות
לדורכם ולאלף דורות;
כי עוד זרע שטן לשארית מתנכל,
תמוגר זרועו בעזרת צור ישראל.

ח. ש. רובין (אגושביץ)

סביסלוטש

(תולדותיה מנקודת ראות כלכלית)

העיירה סביסלוטש שנקראה בפי היהודים סיסלביץ או שיסלביץ היתה קיימת עוד מהמאה ה־15. היא היתה שייכת לפריצים בשם פאקוש. במאה ה־17 עברה העיירה לפריצים קרישפינוב. במאה ה־18 נעשתה קנינם של הגרפים טישקביץ. הגרף ויצנטי טישקביטש עשה מאמצים רבים להגדיל ולפאר את העיירה. הוא תכנן שוק מרובע מוקף בתים סביב. במרכזו של השוק בנה עמוד מרובע שצלע בסיסו כ־4 מטר וגובהו כ־15 מטר. בראש העמוד התנוססה גולת פליז גדולה, וממנה הזדקר מוט פליז בגובה של מטר. בעיירה אמרו, כי העמוד וחודו המתכתי צריכים היו לשמש למטרת הגנה מפני מכת ברקים ודליקות... מהשוק נפלגו חמשה רחובות ראשיים: 2 למזרחו, וליתר הרוחות — רחוב לכל רוח. במבואות העיר בקצה הרחובות הוקמו שערים בנויים אבן ("ברום")[2] ודלתות כבדות סגרו אותם בלילות. בין השערים היתה העיירה מוקפת חפירות עמוקות באופן שהכניסה היתה רק דרך השערים האמורים, ובלילות, כשנסגרו השערים, נמנעה היציאה מהעיירה והכניסה אליה. למזרחו של השוק בין רחובות אמסטיבובע ורודבקה הוקצה שטח שנבנו בו חנויות מאבנים גדולות. הגרף הנהיג בה ירידים שהתקיימו כמה פעמים בשנה. כל יריד נמשך ארבעה שבועות. לירידים היו נוהרים מכל ליטא וממרכז פולין. בחנויות היו הסוחרים מאחסנים את סחורתם. למערבה של העיירה נטע טישקביטש גן עירוני ובו שדרות לטיול. דרומית מערבית לעיירה בנה גמנסיון שהפך בקרב השנים לסמינר למורים, ממנו יצאו מורים לבה"ס היסודיים של כל פלך גרודנה. צפונית מערבית הוקמה במשך הזמן חצר בית הכנסת, ודרומית מזרחית נבנו בתים לאורך סמטאות צרות שנקראו בשם „אקאפעס" (חפירות).

בסביסלוטש אירעו כמה דליקות. שלוש פעמים עלה חלק גדול

---

[1] את העובדות ההיסטוריות הוצאתי מעבודת מחקר שכתב תלמיד של הסמינר למורים בסביסלוטש בשם חאצלאב קוזלובסקי.

[2] בימי היו כבר לא יותר מ־3 „פרומים"; היתר, מרח' בריסק וגרודנה, לא היו קיימים כבר.

ממנה באש: בשנות השלושים של המאה ה־19, בשנות השמונים של המאה ה־19 ובקיץ של 1910. אחרי הדליקות היתה העיירה הולכת ונבנית מחדש ומשתפרת במראה החיצוני ע"י חומות ובתים יפים.

הישוב היהודי בסביסלוטש

אין לדעת בדיוק מתי קם הישוב היהודי בסביסלוטש; אך ברי, שהישוב היהודי היה קיים בה מאות שנים. כראָיה לכך ישמש בית העלמין בעיירה. המצבות שאפשר היה עוד לקרוא את כתובותיהן הן מהמאה ה־18, אך היו מצבות ישנות מאלה, שנטשטשו ונמחקו מהן כתובותיהן. נוסף לזה, בכניסה לבית העלמין היה שטח שמצבותיו שקעו באדמה, ובקושי אפשר היה להבחין כי היו שם קברים.

לפי סימנים בבית העלמין יש להסיק, כי הישוב היהודי היה בה מצער. הוא התחיל לעלות רק מהמאה ה־18, כאשר העיירה עברה לידי הגרפים טישקביץ. ווינצנטי טישקביץ בנה את החנויות והנהיג את הירידים. אלה משכו לעיירה סוחרים מהחוץ, אשר נהפכו לתושביה הקבועים. אישור לכך אני מוצא בתולדות משפחתי „עין", שמוצאה היה מגרודנה והתישבה בסביסלוטש במאה ה־18, ואותם כינו בשם „נוביקים", שפרושו ברוסית — חדשים. הישוב היהודי גדל בהדרגה, לפי מיפקד עם מ־1847 היו בסביסלוטש 997 נפש, ובחמישים השנים הבאות הוכפל הישוב בה. לפי המיפקד הממשלתי ב־1897 מנתה האוכלוסיה היהודית 2086 [3] נפש. האוכלוסיה גדלה למרות ההגירה לאנגליה, אמריקה וארגנטינה [4]. לגידולו של הישוב היהודי, כמו"כ הנוצרי, בעיירה גרמה ההתפתחות הכלכלית של האוכלוסיה היהודית בה.

החיים הכלכליים של היהודים בסביסלוטש

בשנות התישבותם הראשונות עסקו יהודי סביסלוטש לרוב במסחר עצים ותבואה, בחנוונות ומלאכות. כאשר הנהיג טישקביטש

---

[3] המספרים של היהודים בשנים 1847; 1897 נלקחו מהאנציקלופדיה היהודית ברוסית („יעברייסקאַיאַ אנציקלופדיא").

[4] מספר משפחות יהודיות הגרו בשנות ה־90 של המאה האחרונה לארגנטינה, ושם התיישבו על הקרקע במושבות הברון.

את הירידים פרח המסחר ונוספו בה בתי מלון, אכסניות ומסבאות. בשנות השלושים של המאה ה־19, כאשר נשרפו החנויות ולא היה מי שיבנן מחדש, (הגרפים טישקביץ היו מעורבים בהתקוממות הפולנית ונמלטו לחו״ל) נפסקו הירידים הגדולים ויהודים רבים נשארו מחוסרי פרנסה. היהודים החלו לבקש פרנסות חדשות, חלק מהם פנה לעיבוד עורות. בראשונה עיבדו עורות בהמה גסים. אח״כ למדו לעבד עורות עדינים יותר. לשם זה הובאו מומחים מגרמניה, שלימדו את הבורסקאות של מיני עורות טובים. חלוצי הבורסקאות היו פנחס ברעזניצקי, סנדר מינץ, אליהו רובין ובניו ואיטשע פנחס לבינטשיק. ייצור העורות התפתח בהדרגה. בסוף המאה ה־19 היו כבר בעיירה כעשרה בתי חרושת לבורסקאות שהעסיקו כמה מאות פועלים.

הרווחים של פועלי הברוסקאות היו גבוהים בהרבה משל בעלי המלאכה, ולפעמים עלו עליהם פי שלוש. העיירה נזקקה לפועלים מהחוץ, ואלה הובאו מהעיירות והכפרים שבסביבה. רמת החיים הגבוהה של הפועלים וכושר קנייתם העלו גם את פרנסתם של החנוונים ובעלי המלאכה. עם החנוונים הגדולים מאז נמנו: זדנוביטש, אילינסקי וליס. חנויותיהם היו כעין חנויות „כל־בו״ בקנה מידה קטן. בחנויות אלה אפשר היה להשיג משרוך נעל עד מיחם ניקל, דגים מלוחים, סרדינים משובחים, ערדלים, כובעים יקרים, סודרים ועוד.

ב־1906, כאשר נגמרה סלילת מסילת הברזל שידליץ—באלאגאיה, ותחנת הרכבת היתה כ־2 קילומטרים מהעיירה, נשתפרה התחבורה עם הערים הגדולות: ולקוביסק, ביאליסטוק ואף עם הכרך ורשה. תושבים חדשים נמשכו לעיירה והאוכלוסיה גדלה. לפני מלחמת העולם הראשונה היו כבר בסביסלוץ כ־3500 יהודים, ובמלחמת העולם הראשונה, כשכבשו הגרמנים את העיירה, הביאו פליטים מהעיירה לופטש, פלך מינסק, ואלה נשארו בחלקם תושבים קבועים של סביסלוטש.

המצב הכלכלי אחרי מלחמת העולם הראשונה

אחרי מלחמת העולם הראשונה עבדה תעשית הבורסקאות רק בקנה מדה קטן, שכן השוק העיקרי של הסחורות המעובדות — רוסיה — נסגר בפני סביסלוטש. נשארו, איפוא, תושבים רבים מחוסרי פרנסה. לרגלי הירידה הכלכלית והאנטישמיות הפולנית

שהתגברה גדלה ההגירה מסביסלוטש. היגרו לכל אשר יכלו: לארגנטינה, צפון אמריקה, וכאשר הונהגה המכסה לאמריקה, החלה הגירה מוגברת לארץ ישראל. אעפ"כ לרגלי הגידול הטבעי לא פחת מספר היהודים בעיירה, ובכבוש הנאצים את העיירה — מנתה כ־3500 נפש.

המהגרים מסביסלוטש בעשרות השנים האחרונות נתרכזו בעיקר בערים ליברפול, ניורק ומונטריאל. רובם מסודרים יפה ותופסים מקום בתעשיה ובמקצועות שונים. הם גם מעורבים בעבודה צבורית. מבחינה זו כדאי להזכיר את הרב הד"ר בלקין ודוד לואיס. הראשון הוא בנו של שלמה בלקין, שהיה מורה לעברית בסביסלוטש, כותב בעתונים עבריים והיה פעיל בתנועה הציונית בעיירה. בנו ד"ר שמואל בלקינד למד בפולין בישיבות, ובאמריקה הוכתר בתואר דוקטור, והוא עתה נשיא הישיבה־מכללה ע"ש ר' יצחק אלחנן.

דוד לואיס בנו של משה לואיס (משה לאש, או משה־קה חצקלס). אביו משה היה חבר פעיל בתנועת ה"בונד" בסביסלוטש והיה פעיל בחיים דחברתיים והתרבותיים של העיירה. בנו דוד חי עכשיו במונטריאל ותופש משרה של מזכיר כללי של ועד הפועלים היהודי בקנדה. במקצועו הוא עורך דין, אך משקיע מזמנו ומרצו לס.ס.פ. הוא גם מפורסם בחוגים סוציאליסטיים בארה"ב וגם ידוע בין מנהיגי הפועלים באנגליה.

אברהם עין (מזכירו של ועד הסיוע לבני סביסלוטש בניורק)

---

[5] לגבי ארץ ישראל פעל בל"ס הרגש הלאומי שטפח ע"י החינוך העברי ועל־ידי המאורעות המדיניים כפי שמגלות רשימות אחרות בקובץ זה — (המתרגם והעורך).

לתולדות קהילת סויסלוץ

ראובן אגושביץ ז"ל

ראובן אגושביץ, בן ר' אלי' ורחל הורודנר, חי בסויסלוץ עד אחרי המלחמה הראשונה, הוסמך לרבנות, הטיף לתנועה חברתית מוסרית. היגר לבלגיה (אנטורפן). הקדיש זמנו למחקר. ב־1930 בערך היגר לארה"ב, שם המשיך במחקר, תוך חיי פרישות והגות בתלמוד ונושא כליו. הוציא לאור 3 ספרי מחקר באידיש „די אלטגרי־כישע פילאָסאָפיע", „פרינציפען", "אמונה און אפיקרסות", „באור לע בבא קמא". כמו"כ השאיר כתבי־יד. נפטר בישראל בתחילת שנת תשע"ב.

כל מאמצי למצוא את המקור הראשון שממנו נבעה העיירה סויסלוץ היו לשוא. העקבות הובילוני רק עד לתאריך תק"ע (1809—1810). באותה שנה יצא לאור הספר „מראות הצובאות" להג"מ ר' משה זאב בר אליעזר, ושעליו באה הסכמתו של הרה"ג ר' יחזקאל „קצנלפויגין" אב"ד דק"ק סויסלוץ.*

47 שנה לאחר מכן בשנת תרטו"ב כיהן בסויסלוץ הרב הגאון המפורסם בדורו ר' מאיר יונה שץ ז"ל, מחבר הספרים: „שער קדשים, „השלוח" על האגדות במסכת ברכות ו„פסח ליל שמורים"

---

* הערה: ראוי לציין כי ר' יחזקאל ז"ל היה הבן השלישי להרב המפורסם של בריסק: ר' אברהם קצנלבויגן ז"ל, אב לשבעה בנים (עין דף 17 ב„דעת קדושים" של איזנשטדט וינר). מתוך המקור הנ"ז יש להסיק כי ר' יחזקאל היה כבר בשנת תק"ע בא בימים, והואיל ומתוך אותו מקור נראה שר' יחזקאל לא תפס כסא רבנות לפני סויסלוץ, מכאן מסתבר שהוא כיהן בסויסלוץ שנים רבות לפני התאריך הנ"ז משום שכהונת הרבנות הראשונה חלה, כרגיל אצל הרבנים עוד בנעוריהם. נראה שר' יחזקאל היה נכבד ביותר בין בני התורה, ראיה לכך שר' משה זאב הנ"ז שם, שהיה גדול בתורה עד כדי התמנותו לאב"ד בביליסטוק, חזר אחרי הסכמתו של ר' יחזקאל לספרו אחרי שהיתה כבר עליו הסכמתו של הרב מבריסק. מכאן שסויסלוץ היתה קהלה חשובה ביותר.

ההדש ופתח הדביר" על העטור, „הר המוריה". על הרמב"ם בדיני קדשים, „מי השלוח" על האגדות במס' ברכות ו„פסח ליל שמורים". על ההגדה של פסח, מלבד הספרים הנ"ל שהספיק בחייו להוציאם לאור, נשארו בכתב ידו ומוכנים לדפוס: פרוש קצר לכל הירושלמי, פרוש על „הלכות גדולות" שחיבר בהיותו ראב"ד בבריסק דליטא, ספר „מי השלוח" — חידושי אגדות לסדר מועד ועוד חידושי הלכות על הש"ס כולו ושאלות ותשובות והגהות שנכתבו בשולי הש"ס והרי"ף והרא"ש והר"ן, גם חידושים על ה„זהר" ותקונים ל„זהר" ולמחזור כל בו.**

ר' מאיר יונה נפטר בשנת תרנא או תרנב. משנת תרטו"ב עד פטירתו כיהן ברבנות בסויסלוץ, פרט להפסקת ביניים קצרה, שבה כיהן בבריסק דליטא כראב"ד. מכאן הנך למד על חשיבותה של קהלת סויסלוץ בעת ההיא, שקם שידוך לכהונה בתורה בין קהלה זו ובין בריסק דילטא, שכסא הרבנות שלה היה החשוב באזור כולו. ואלה הדברים שיצאו מעטו של ר' מאיר יונה עצמו על סויסלוץ בהקדמתו ל„פתח הדביר" שנדפס בשנת תרל"ד:

„דורשין בכבוד אכסניא, היא אנשי ק"ק סויסלוץ, אשר אנכי יושב בקרבם משנת תרטו"ב וכל מחסורי עליהם, והם עדה נכבדה, וגם מופלגי תורה ויראי ה', מחזיקי תורה, גם בבית מדרשם — אוצר מלא ספרים חדשים וגם ישנים".

מופלגי התורה של שנת תרלד שבקו חיים לפני שהספקתי להכירם, אולם רק מפי השמועה נודע לי על הלמדנות של סבי ר' חיים שמואל (אבי אמי רחל ע"ה), שעל גדולתו וצדקתו היו מספרים נפלאות ושהיתה לו הזכות, שבבית המדרש הישן, מקום תפילתו של ר' מאיר יונה, היו מחכים לו בחזרת הש"ץ.* כמו"כ

**עיין „הספד מר על ר' שמואל מוהליבר", כתוב ע"י בנו של ר' מאיר יונה, הרה"ג ר' מרדכי, גם הוא רב בסויסלוץ.

*דבר זה שמעתי מפי ר' דוד ברשקובסקי מזקני סויסלוץ, המכהן כשמש ביה"כ בית ישראל בניו־יורק. יש לסמוך על דבריו שהיה כבר אז בוגר ומפטירתו של סבא עד עתה לא עברו עוד ששים שנה „עד שתין שנין מדכר". שמחתי להכיר את ר' דוד זה מקרוב, כי בו נשקפים טפוסי יראי ה' שר' מאיר יונה מזכירם. ר' דוד זה מחזיק במימרא „לא איובא סיהרא אלא לגרסא" ויושב הוא בלילות עד אחרי חצות על ספר משניות, אולם אינו מתיהר כתלמיד חכם, שלפי ההלכה אסור לו להתענות, הוא צם בברה"ב ובערבי ראש חדש (יכ"ק) והיה צם גם בשני וחמישי, אבל ב"ב מנעורי מזה.

שמעתי על ר׳ ברוך עין, שהתגורר לאחרונה באמדור, שאף הוא היה ממופלגי התורה בחיי ר׳ מאיר יונה — מעיד ספרו „דבר מצוה״ בענין מנין תרי״ג מצוות, ובאור דברי הרמב״ם בספר המצוות, ו„י״ד שרשים אשר השריש״ מאת ברוך ב״ר אליהו עין מסויסלוץ, ורשה תרמ״ד.

כדי שנדע להעריך כראוי את גאונותו של ר׳ ברוך, די להזכיר את העובדא דלקמן: כאשר סויסלוץ עלתה באש בקיץ שנת תרע ונשרף אז ביהמ״ד הישן, שהכיל אוצר עשיר של ספרים חדשים וישנים, התעורר ר׳ ברוך למלא במקצת את האבדה ותרם למעלה מ־500 ספר יקרי ערך. אחי ר׳ יהודה ליב ז״ל (נפטר אחרי שנכתבו הדברים האלה), למדן מופלג שהטילו עליו למיין את הספרים, הביע את התפעלותו מזה, שכל הספרים היו מלאים הגהות מאת ר׳ ברוך, ואלה היו רק חלק מהספרים שהיו באוצרו.

זכיתי גם להכיר את ר׳ משה זלמן רובינשטין ז״ל. אף הוא היה כנראה ממופלגי התורה של שנת תרל״ד, גם עליו, על למדנותו וצדקותו, סיפרו אגדות שאע״פ שמצאתין בלתי מוסמכות, מוכיחים עצם הסיפורים על גדולתו.**

ר׳ משה זלמן ישב בזקנותו בביהמ״ד של רחוב אמסטיבאווע. בחברתו היה גם רבי ומורי ר׳ משה דוד ע״ה, מלמד רבתי של העיירה, ושהיה בקי בראשונים ואחרונים.

בביהמ״ד החדש התפללו מוסמכים לרבנות אחדים: ר׳ דוד מיזל — בעל מוח חריף ותתניו של ר׳ שמואל מלשינקר; ר׳ מאיר ליבוש ור׳ אברהם אלקוניצקי.

ראוי גם ר׳ שמואל מלשינקר עצמו להקדיש לו כמה שורות. יהודי מושלם במעלות, הקדיש את כוחותיו לבית המדרש שנקרא על שמו. היה בעל קריאה, בעל תפילה, מקריא משניות לפני הצבור, וסידר את ביהמ״ד כמקום אולפן לבחורי ישיבה מחוץ לעיירה.

בביהמ״ד של ר׳ מאיר למד גם ר׳ שלמה בלקין, נודע כידען בלשון הקודש, עסק בהוראה, אביו של הרב ד״ר שמואל בלקין,

---

** בניו־יורק מיד נכדתו נשואה למר אברהם עין, מזכיר האגודה לעזרה לסויסלוצים. מר אברהם עין הוא קרובו של ר׳ ברוך. למשפחה זו היה שייך גם ר׳ זאב עין ז״ל. אחיו הגדול ממנו ר׳ משה עין מסר לי את שלשלת היוחסין של קרובו ר׳ ברוך עין.

נשיא ישיבה אוניברסיטי. בהיותו כבר בשנות דבינה עבר ר׳ שמואל לסלונים ושם הוסמך לרבנות.

אולם מספר הלומדים הגדול ביותר בעיירה נמצאו בביהמ״ד הישן. שם התפלל ר׳ מרדכי סלוצקי — חכם וסופר, שהיה עצמו מחבר ספרים ומעבד ומגיה ספרים משל אחרים*. כמוהו היה ר׳ ישראל זלצר, שמש בית המדרש. בין כתלי בית מדרש זה למד המתמיד הגדול ר׳ לייבה חיקה־ס, ובו גם התפלל ר׳ יושע דרצינר, שהכל רחשו לו דרך ארץ, ואפילו רב העיר ר׳ יוסף רוזן שנתמנה לאחרונה רב בפסאיק (ארה״ב) היה מקשיב למוצא שפתיו.

בין גדולי הלמדנים ישב ר׳ ירחמיאל במזרח שני, על ידו ישב אבי ז״ל. על אבי הנני מרשה לעצמי לספר עובדא דלקמן: בהיותי בביאליסטוק נכנסתי לביהמ״ד להראות כוחי בפלפול, שהבאתי זה עתה מישיבת מיר. אחד מהלומדים, כשנודע לו שאני מסויסלוץ, שאלני בן מי אני, וכשאמרתי לו שאני בן אלי׳ הורודנר, אמר לי: הלואי וידעת בעוד 10 שנים כאביך.

ולא בלומדות בלבד הצטיינה העיירה: במסירות נפש, בעסקנות שלא ע״מ לקבל פרס. כאשר בין היתר נשרף בית המדרש נרתם ר׳ שמואל מלשינקר לעבודה שחורה, עבד בחימר ובלבנים, ולא הניח גם את עסקנותו בצרכי הקהלה, והכל לא למען עוה״ז. אולם בענין זה לא היה ר׳ שמואל יוצא דופן. ר׳ יוסף קצנלבויגן (יושקה גראדזנקס, מצאצאי הרב המפורסם מבריסק ר׳ אברהם קצנלבויגן) הקדיש את כל חייו לעבודות צבוריות: תלמוד תורה וציונות, הוא היה גם נבחר לאחד הקונגרסים הציוניים הראשונים. על אבי ע״ה, שעבד קשה לפרנסת ביתו, הוטלה עבודה צבורית חשובה: גבאות של ביהמ״ד הישן, מעות חיטים וצדקה גדולה (אבי ז״ל היה צנוע ולא השתייך למעמד הגבירים... מ־5—6 רובל לשבוע שהיה משתכר היה כהלל בשעתו מקדיש מחציתו לשכר לימוד, מה ראו — איפוא — להטיל עליו גבאויות כה חשובות?) תלמידו של אבי בעבודה צבורית ר׳ פיביל לב (פייוועל דער גוראלניק) אח״כ קיבל על עצמו את

---

* ספרו של ר׳ מרדכי סלוצקי הוכנס לקטלוג של ספרית הסמינר היהודי התיאולוגי בשם „אזהרות לחג השבועות״, לרבנו אליהו הזקן, עם פרוש הדור זקן, הוצאתי לאור, מחדש ומבואר בשם „הידור זקן״, מרדכי סלוצקי מסויסלוץ, ורשה, תר״ס.

צרכי הצבור. יש להזכיר את ר' מלך „דער וואלקר" — צדיק שהיה ממלא את מעשי החסד הקשים והשחורים ביותר. היה מבקר חולים ומטפל בהם אפילו בשעת המגפה, והיה מטיף נחומים למרי נפש. ראה ר' מלך יהודי עובד קשה — היה מיד מטה שכם כדי לקיים את המצוה „עזב תעזב".

אין כאן המקום לתאר את עיירתנו, בעיקר מפני שעשה זאת קודמי ידידי אברהם עין*. רוצה אני רק להזכיר אישים שהייתי במחיצתם, או שהכרתים בדרך אחרת; אלה הוכיחו כי העיירה בצעירותה לא ביישה את זקנותה. הכרתי את חברו של אחי הגדול ממני חיים שמואל: אהרן בן הרב (בנו של רב העיר הרה"ג ר' שניאור זלמן פינס ז"ל) שהתפרסם אח"כ בישיבת סלובודקה בשם „העלוי מסויסלוץ" ושסיפרו עליו גדולות גם בישיבות אחרות, כיום הוא מפורסם כגאון הדור בשם ר' אהרן קוטלר.

חבר אחר של אחי היה הרה"ג ר' פיביל רובין ז"ל אשר שמו יצא כגדול בתורה בלידא ובפוניביזש. תנאי חייו הביאוהו לידי כך שהחל לעסוק בבית הבורסקא של סבו בבחינת „צלוחית של פליטון שהיתה מונחת במקום הטנפת" ושמצא לבסוף את מותו בידי הנאצים. רוצה אני גם להזכיר את חברי שהצליח בתורה, הלא הוא ראש הישיבה בוולוזין הרה"ג ר' שמעון לאנגבארד החי בארץ ישראל.

---

* עין ברשימותיו של אברהם עין „דאָס שטעדטעל סיסלאָוויטש" ב„יוואָ־בלעטער" מספטמבר—אוקטובר 1944. כמו"כ „דאָס עקאָנאָמישע לעבן פון סיסלעוויטש" מאי—יוני 1945 הפניתי את תשומת לבו של מר עין לכמה חסרונות ברשימתו, אשר הוא עצמו הביע את רצונו שאמלא. הוא, למשל, בתארו את החתונה בסיסלעוויטש לא הזכיר את סעודת האביונים. היה נהוג שבלילה לפני החתונה היו עורכים סעודה לעביונים שלא נפלה באיכותה מהסעודה בשביל המחותנים והאורחים, ולעתים אף עלתה עליה. אין לשכוח שבסעודה זו לא רצו למצא חן בעיניהם, אלא להיפך רצונו של הרבש"ע בלבד. פרט לסעודה היו מחלקים נדבות לעניים. לסעודה זו היו מתקבצים גם אביונים מהסביבה, ביניהם היו גם כשרונות בדחניים וקבצנים עליזים אשר היו משמחים את האורחים. סעודות־מצוה אחרות כגון סעודת „חברה לינה" היו מכניסים אור בחשכת החיים של הגלות. מחלקי הצדקה של מעות חטים וצדקה גדולה והכנסת אורחים שעסק בהן אבא ז"ל בשיתוף פעולה עם ר' זליג ע"ה (דער אלעבודער מלמד) — הגבאי של הכנסת אורחים היו מתייחסים למקבלים ביחס של כבוד, בעיקר לעניים שהיו מקבלים מצדקה גדולה. גם המקבל לא הרגיש כל פחיתות כבוד.

לומדים ומשכילים רבים הם ילידי עיירה זו. מהם שנפטרו ומהם יבדלו לחיים. מהם סופרים ומפיצי תורה, מהם פעילים בחיי החברה. ואלה הם רק חלק קטן מהפרי האינטלקטואלי שהניבה העיירה סויסלוץ, אלה הם שהכרתים, וכמה מהם שלא היו ידועים כסויסלוציים מפני ששהותם בעיירה היתה רק לזמן מצער**.

בהתחשב שהעיירה סויסלוץ היא אך נקודה זעירה במפת הערים והעיירות, שבהן השתוללה המפלצת הנאצית, אפשר ללמוד מכאן — איזה גן פורח של אינטליקט השמידה החיה הנאצית בכראותה

ראובן אגושביץ ז"ל

** לדוגמא אביא את שמו של מר דוד לואיס (לאש), עו"ד מפורסם ומזכירה הלאומי של האגודה הסוציאליסטית הקנדית.

המנהיגות הרוחנית

כמו בכל קהילות ישראל היתה המנהיגות הרוחנית בידי הרבנים. כשרות וטריפות, חיי משפחה (קדושין וגיטין), דיני תורה בין אדם לחברו, ייצוג בפני השלטון, הפיקוח דראשי על בתי התפילה ומוסדות הצדקה — כל אלה היו נחתכים ע״פי הרב. אין צורך לומר, שכל אלה דרשו הבנת חיים, גמישות, אופי, כוח השפעה ושכנוע; אולם, במקום שה„מזרח״ היה מיושב ע״י בע״ב מופלגים בתורה, היה על הרב לעלות על כולם בתורה כדי שיתיחסו אליו בכבוד. כך היה בסביסלוץ לפני שני דורות, כשהיו בבתי המדרש עשרות בע״ב לומדים מופלגים והם היו הקובעים: מי ומי ראוי לשמש כרב בעיירה. הגדולה בתורה היא שהכשירה את הרב לכהונתו. יתר התכונות היו שניות במעלה. משנתמעטו תלמידי החכמים בעיירה גדל המשקל של תכונות אחרות, כגון: הדרת פנים, פקחות חיים, כושר הנאום והדרשה וכו׳.

כמו שקראנו ברשימה הקודמת אין ידיעות על חיי העיירה הרוחניים מדורות קדומים. ידוע רק מעט על ר׳ יחזקאל קצנלפויגן ואחריו על הכוכב המאיר ר׳ מאיר יונה.

העורך

לתולדותיו ואישיותו של ר׳ מאיר יונה מפרש העטור

(עפ״י מה שמסר נכדו הסופר יעקב רבינוביץ לד״ר ב. מ. לוין)

ר׳ מאיר יונה (שם משפחתו היה ברנצקי, וכדי להתיר איזה סיבוך, קיבל בזקנותו פספורט בשם מאיר־יונה גלנובסקי). נולד בשנת תקע״ז לאביו ר׳ שמואל זלמן שהיה אז רב בסוכובוליא הסמוכה לביאליסטוק.

אחרי מות אביו בדמי ימיו, ישב ר׳ מאיר יונה בן י״ח על כסאו בסוכובוליא, משם עבר לפורוזובה שבה שימש אביו כמגיד ודיין לפני עברו לרבנות בסוכובוליא, מזו לקנושין ומשם לסביסלוץ (שישלביץ בפי היהודים, כלך הורודנא). בשנת תרל״ב נלקח אחר כבור לבריסק דליטא, כראב״ד (עיין ב„עיר תהלה״, ספר קהילת בריסק ורבניה). אחרי שישב בבריסק שנה וחצי בלי משפחתו (אשתו הסוחרת לא רצתה לעזוב את חנותה ולהיות תלויה בשכר רבנות), הוכרח לשוב לסביסלוץ, ובריסק לקחה לה לרב את ר׳ יוסף בר אביו של ר׳ חיים בריסקר. ר׳ מאיר יונה הקדיש את עמלו לספרים

הגאון ר' מאיר יונה

שנחשבו כבנים חורגים, ושלא טיפלו בהם הרבה או טיפלו בהם רק מעט (תלמוד ירושלמי, העטור, הלכות גדולות וסדרי עבודה וקרבנות של הרמב"ם). בשנת תרל"ד הוציא לאור את החלק השני של ה„עטור", ספר שלרגלי מסו־רה עתיקה (עיין „שם הגדולים" „ערכי העטור" לרבנו ירוחם) חש־שו לטפל בו. אסונות כבדים בתוך משפחתו פעלו עליו לרעה, אך הוא התגבר וגמר בשנת תרמ"ג את החצי הראשון של חלק רא־שון ובשנת תרמ"ח — את החצי השני (עיין סוף הקדמתו לח"ב של החלק הראשון של העטור).

המדפיס ר' יצחק גולדמן הציע לפני ר' מאיר יונה לתקן את נוסח ה„עטור" בפנים על פי הגהותיו בהערותיו; ואם ירצה לשמור גם על הנוסחאות המשבשות, יכניסן רק בהערותיו, ואם יעשה כן יקבל ר' יצחק על עצמו את כל הוצאות הדפוס וגם ימציא לו כספים, ספרים וכו' להקל על עבודתו בשאר ספריו; אולם ר' מאיר יונה נזדעזע ואמר: חלילה לי לנגוע בנוסח עתיק ואפילו משובש. כל תיקון אינו אלא סברא, ואם אטעה ח"ו אהיה מכשיל את הרבים.

בשנות תרמ"ג—ד הוציא גם את ספרו על ההגדה של פסח בשם „לפסח ליל שמורים" וספר „מי השלח" על אגדות התלמוד של מסכת ברכות.

בשנת תרמ"ז או תרמ"ח הופיע חלק א' מספרו הגדול על הרמב"ם ספרי עבודה וקרבנות.

כוח עבודתו של ר' מאיר יונה היה ללא גבול, עד ימי חליו הקפיד על שעת טיול מחוץ לעיר יום יום, ואפילו בימי גשם ושלג. בשנת תר"ן חלה במחלת הסרטן, ובי"ז סיון תסנ"א נאסף אל עמיו.

בכתב יד נשארו ממנו: ארבעה כרכים גדולים על הירושלמי (שלתוכם הכניס גם את חידושיו של בנו בכורו ר' אברהם אהרן, שבשנת מ"ה לחייו התחיל לחבר פירוש על הירושלמי ולא הספיק

לגמור אף את סדר זרעים, כי מת בשנת מ"ט לחייו). בשנת תרמ"ד גמר שני כרכים גדולים על „הלכות גדולות", „מי השלוח", על אגדות סדר מועד וספר על הרמב"ם. כל אלה נשרפו יחד עם כל אוצר ספריו בשריפה הגדולה שהיתה בסביסלוץ שנים אחדות לפני המלחמה.

ר' מאיר יונה היה אדם חרד וקכדן עד לידי קנאות. בימי נעוריו היה רודף את החסידים. את חמת הגבירים והחלק המיוחס של עירו עורר נגדו בעמדו לצד בעלי המלאכה והעניים. ובשנותיו האחרונות גם נרדף על ידם. הוא לא היה עונה על ברכת שלום של אדם שבא אליו, כל זמן שחשש כי בא לדין תורה, ובפני המתדיינים לא היה מביט עד שהוציא את פסק הדין, אחרי זאת היה מבקשם לשבת ומסביר פנים לכל אורח ושוחר דלתיו.

בשיטתו בלימוד ביכר את הבקיאות על פני החריפות. באוצר ספריו לא היה כמעט ספר בלי הגהות והערות בשולי הדפים, וביניהם גם ספר הזהר וסדור האר"י.

שנאתו לחסידים (שרפתה בשנות חייו האחרונות, וגם היה מדבר בשבחם, אחרי שגבר הזלזול בדת במקומותיו) לא הפריעה בעדו מעסוק בספרי תורת הנסתר, אף כי היה מרחיק אחרים מעיין בהם.

בהלכות איסור והיתר, דינים וכדומה היה מתחשב בעיקר עם הראשונים, (מוסרים הלצה בשמו: „אחרון הרי הנני גם אני").

מפי קצבים בעיר סמוכה לסביסלוץ שמעתי מעשה כזה: פעם בליל ערב פסח ישב שמונה שעות עד הבוקר וחיפש אפשרות להכשיר שור שעלה לקצבים בשמונים רובל, ואילו נטרף היתה העיר נשארת בלי בשר לפסח. לפנות בוקר שלח את השמש לקרוא למנין בעלי בתים, וביחד עמהם ועל אחריות כולם הכשיר את השור. כשניסה מישהו מבעה"ב להשתמט רקע עליו ברגלו. הקצבים אמרו שבימיו נתעשרו ובמותו נדלדלו, ולעומת זאת היה מחמיר על עצמו.

הגויים שבסביבה, שהיו באים להישפט לפניו עם יהודים, היו אחרי מותו שמים נפט לתוך מנורת נר התמיד שעל קברו (דבר שנתגלה לאחר שבימי שלגים ובוץ שכח השמש כעמים אחדות לשים נפט במנורה, והיא נמצאה דולקת, וכשחקרו בדבר מצאו, כי גויים שמים נפט לתוכה).

מבניו ראויים להיזכר: ר' אברהם אהרן (שם משפחתו רבינוביץ), בקי גדול בירושלמי ובראשונים, עניו גדול ומשכיל קצת, שנתקבל

לרב בקנישין ועזב את הרבנות באמצע הלילה, בפחדו מפני צל של מחלוקת. ר' מרדכי (שם משפחתו שץ) בעל מדות תרומיות, ענו וותרן ומר נפש בזקנותו, אחרי שחי חיים מרים לרגלי מחלוקת בסביסלוץ. הוא היה רב של המיעוט בעיר בעוד שדרוב, וביניהם עשירי העיר, לקחו להם רב אחר. ר' מרדכי זה היה מראשוני קוני אדמת פתח־תקוה בביאליסטוק.

(הערה: מנכדיו של ר' מאיר יונה יש להזכיר את הסופר המפורסם יעקב רבינוביץ ז"ל (נפטר בארץ) ויבדל לחיים מר אברהם גלין, משכיל, מחבר ספר מסות „עין בעין", מהמתישבים הראשונים בעין גנים, פ"ת).

(העורך)

הרבנים אחרי ר' מאיר יונה

ר' מרדכי בר' מאיר יונה ש"ץ

ר' מרדכי ב"ר מאיר יונה

הוא היה ידוע בשם ר' מרדכי סתם, ללא תואר „רב העיר". היה בעל הדרת פנים, צנוע, בורח ממחלוקת, אע"פ שהמחלוקת רדפתו. אחרי הסתלקותו של ר' מאיר יונה לא נקרא בנו לכהן במקומו; בעיר היו מספרים מפני שר' מאיר יונה לא ציווה, כי בנו יהיה רב העיר, בודאי מפני שלא חשבוהו לראוי לכך. מפי מר אברהם גלין, נכדו של ר' מאיר יונה שמעתי, כי בתחילתו היה ר' מרדכי עשיר, סוחר גדול בצבעים בביאליסטוק, שהיו לו גם קשרי מסחר עם לונדון; אולם לרגלי משבר סבל הפסדים גדולים, וכדי לפרוע חובותיו מכר הכל, ואף את חלקת האדמה שקנה בפתח־תקוה. כשירד מנכסיו נאות לקריאת חלק מתושבי העיר לכהן כרב, בעוד שרוב תושבי העיר קיבלו כרב את ר' שניאור זלמן

פינס, שנקרא בשם „שטאדטרב", ר' מרדכי היה חביב על הדמונים לרגלי ענותנותו. אע"פ שבני עדתו היו מסורים לו מאד, חי חיי עוני ודחקות וייחד לו מנין בביתו. ורק בחגים היה בא להתפלל לביהכ"נ, שבו היו נקהלים מפשוטי העם, כי נכבדי הקהלה ועשיריה מקומם היו בבתי המדרש. ר' מרדכי חיבר כמה ספרים: „אהבת מרדכי", „תורת מרדכי" ו„הספד מר" (על ר' שמואל מוהילבר, רבה של ביאליסטוק מראשוני „חובבי ציון").

נרשם מפי מר א. גלין

ר' שניאור זלמן פינס ז"ל *

הוא נתקבל לרב ע"י רוב בני העיירה, ביניהם הלומדים. היה נמוך קומה, צנום, חלוש, ואם על אף כל זה נתקבל לרב אחרי ר' מאיר יונה ז"ל, אין זאת אלא מפני גדולתו בתורה. הנני זוכרו מילדותי, הייתי מבאי בית הרב כחבר של ילד השעשועים ארקע (עתה הרה"ג ר' אהרן קוטלר). יחד למדנו אצל אבא ז"ל, יחד ישבנו „משמרים". בית הרב הזהיר בזוהר הגאונות. על הבת הבכירה היו מספרים נפלאות; הצטיינה בשכלה החריף ובידיעה בעברית ובמדעים. היא אח"כ הוכתרה כרופאה. ארקע היה נישא על כפיים בגלל תשובותיו השנונות לשאלותיהם של למדנים.

הרב עצמו היה ממעט בדיבורו. קולו היה רפה, דבריו נעימים והיה מכובד מאד בעיני „פני העיר". בחגים היה דורש בעיקר בעניני הלכה והיה מקבל אותות הסכמה מצד המופלגים.

המחלוקת בין הצדדים התנהלה במרירות, אך קולו לא נשמע. אולם, כנראה, מחלוקת זו היתה אחד הגורמים שהכריעודו ללא עת.

העורך

---

* פניתי פעמים לבנו הרה"ג ר' אהרן קוטלר במטרה לקבל חומר על תולדות חייו, אך, לצערי, לא נעניתי. הוכרחתי — איפוא — לכתוב משהו מזכרוני. — העורך.

הרב ר׳ יוסף רוזין ז״ל

הרב ר׳ יוסף רוזין ורעיתו

אחרי פטירתו של הר׳ ר׳ שניאור זלמן נתקבל כרב בסביס־לוץ הרב ה׳ יוסף רוזין. בעל הד־רת פנים: תמיר, גבוה, פנים מפי־קים טוב לב. למדנותו הבליטה חריפות, נוסף לזה היה פיקח ובקי בהויות העולם, משום כך היו באים אליו לדין תורה גם אנשים שדרכם היה לפנות לערכאות. היה נוטה ללכת בדרך הפשרה; ובכ־כוח שכנועו היה מפשר בין בעלי הדין לשביעת רצונם

כדרשן לא הצטיין ביותר, לא היה בכוחו לזעזע את הלבבות, אבל דבריו היו חדורים הגיון וחריפות, והלומדים — רבים היו בסביסלוץ — היו מרוצים ביותר. הוא לא היה קיצוני מבחינת האדיקות, והסתגל לרוח הזמן.

רוב אנשי העיירה היו לצדו. ומיעוטו עמד כמקודם לצדו של ר׳ מרדכי ש״ץ, שהסתגר בד׳ אמות של הלכה ולא התערב במחלוקת שהחריפה והחמירה דוקא עם הצלחתו של הרב רוזין. אבי ז״ל סיפר שהרב התאונן בפניו וגילה מורת רוח מהמחלוקת עד שקצה נפשו בכסא הרבנות בעיירה. אחרי המלחמה הראשונה עבר לאמריקה וקיבל משרה נכבדה בפסאיק שע״י ניו־יורק.

הוא היה קשור לארץ ישראל בנימי נפשו, ואף השקיע בה ממון: קנה רכוש בירושלים והיה מבקר בארץ לעתים מזומנות. נפטר בשיבה טובה.

י. ד. אגושביץ

הרב הגאון הצדיק מרן ר׳ מרדכי דב אידלברג הי״ד

ר׳ מרדכי דב אידלברג הי״ד

נולד בשנת תר״ם לאביו הרב הגאון ר׳ יצחק ז״ל, מורה הוראה בשכונות מגוריו בביאליסטוק, מצ־צאי ר׳ צבי הירש פרילוקר מחכ־מי בריסק, נין ונכד לרמ״א ז״ל.

רבי מרדכי דב נמנה על תל־מידיו המובהקים של החפץ חיים זצ״ל ותורתו והליכותיו היו לו לדרכו בחיים. חבר ספרים בהלכה ואגדה, וכפי שמוסרים קבע לעצ־מו החח״ח זצ״ל זמנים לעיין בחי־בוריו.

נשא לאשה את חברתו בחיים הצדקת טהורת הלב והמעש מרת חיה אפלבוים ממשפחת גדולי תורה, נכדתו של בעל „כרם חמד״ על ד׳ חלקי שולחן ערוך ועוד.

אחרי נשואיו למד בוולוזין ונודע בשם השקדן מביליסטוק. נסמך להוראה ע״י גדולי הדור וביניהם גם ע״י הגאון ר׳ רפאל שפירא זצ״ל שכבדו מאז עד כדי כך, שבשעת העדרו מהעיר פקד שבעניני איסור והיתר בבית הוראה שלו יפסוק ר׳ מרדכי הנ״ל.

שמש ברבנות בליסקוה שבליטא, בקנטקוזבה פלך חרסון, שם חיבר את ספרו בהלכה „דובב שפתי ישנים״ לזכר אמו ע״ה. הספר עלה באש בדליקה שפרצה בבית הדפוס בפולטבה.

בשנת תרע״ז נתקבל לרב בעיר ניקוליאב פלך חרסון, בכח נאומיו חוצבי להבות אש הצליח לקרב רבים ליהדות ובעיקר את הנוער שנטה למפלגות השמאל ברוח התקופה ההיא. עם פרוץ המהפכה פרצו מהומות בעיר ובסביבה, יהודים נהרגו בדרכים והותקפו בערים ע״י כנופיות מרצחים. פליטים רבים מהסביבה נהרו לניקוליאב והרב ידע להגן על בני הקהלה ע״י קשריו עם השלטון. כשכבש הצבא האדום את ניקוליאב אסרו את מנהיגי

העיר וביניהם גם את הרב. אחרי זמן קצר שחררוהו והשלטון הביע התנצלות על מאסרו.

בשנים הקשות הללו היה ביתו פתוח לכל נצרך, רעב וצמא. קרה פעם בשנות הרעב שאחד מן הבאים חטף ונעלם עם חצי ככר לחם מהשולחן של ביתו, שהשיגו אותו אחרי עמידה של שעות רבות בתור. כשבני הבית העירו לרב, שכדאי לסגור את הדלת שלא יהיה הבית הפקר לכל, לא הסכים, באמרו: שכל הנצרכים — אצל רב הם בבחינת ילדים, ובפני ילדים אין סוגרים דלת.

בשנת תרפ"ב, כשהורשו הפליטים לחזור מרוסיה לפולין, חזר גם הרב לביאליסטוק עיר מולדתו. משם פעל רבות לעזרת הרבנים שסבלו ברוסיה, ע"י ארגון משלוח חבילות מזון שם גם הוציא לאור חלק ראשון של ספרו „חזון למועד" שו"ת ודרשות בענינים אקטואליים שהזמן גרמם ברוסי' הסוביטית.

בשנת תרפ"ד נתמנה לרב בסביסלוץ פלך גרודנה, עיירה אמידה יחסית. קהילה זו החזיקה את רבה בכבוד ובהערצה, בכח דרשותיו פעל למען חיזוק ולימוד התורה. ההערצה לרבם היתה עד כדי כך שבעת הפרדו מהם ליוו אותו כל אנשי הקהלה.

מסביסלוץ עבר למקוב שבפולין המרכזית. התחבב מאד על אנשי הקהלה, אם כי היא היתה „חסידית" והוא „מתנגד" וזה הודות לגדולתו בתורה, מדותיו התרומיות ונקיון כפיו. עמד תמיד לימין אנשי העמל ואפילו ראש סניף הבונדאי היה מוסר סכסוכי עבודה בין מעבידים לעובדים לרב.

בשנת תרפ"ח נבחר לרב בפלוצק ע"נ ויסל, נתחבב גם כאן על אנשי הקהלה, על כל הזרמים והשכבות וביניהם גם מתבוללים. הודות ליזמתו נוסדו קופות עזרה בעיר. בפלוצק הוציא לאור עוד ג' חלקים מספרו „חזון למועד". חלק ד' מוקדש להלכות יו"ט שני של גלויות.

פעולתו התפשטה גם מחוץ לתחומה של פלוצק. היה חבר ועה"פ של אגודת רבני פולין. עזר לישיבות ליטא, הופיע בפני השלטון והמיניסטריון הפולני. הוזמן לדין במשפטים מסובכים שלפעמים היו מעורבים בהם גם נוצרים והם הגו לו אמון.

יחסו של הרב לא"י היה של אהבה ומסירות. שלושה מבניו שלח לא"י ללמוד תורה.

בשנת תר"ץ ביקר בארץ בנשואי בנו. הרב קוק זצ"ל המליץ למנותו כרב בפ"ת, אבל בגלל הפצרותיהם הרבות של אנשי פלוצק

דחה לזמן מה את השתקעותו בארץ, בינתיים קנה חלקת אדמה בסביבות גן יבנה, אך נכשל באנשים שאינם מהוגנים, הפסיד את כספו ואת האדמה לא קיבל.

בימי השואה כשנכנסו הגרמנים לפלוצק התעללו ברב והעבידוהו בפרך.

מפלוצק ברח ללומזה ונתקבל שם בתור רב ומשם נדד והגיע ללכוביץ ונתקבל בתור רב. גם שם דאג להגשת עזרה לרבנים בגלות סיביר. מכתביו מעידים על גודל רוחו לעזור לזולת בימים טרופים הללו.

באחד ממכתביו הוא כותב בענין הזמנתו לכהן בתור רב בקהלת נוורדוק.

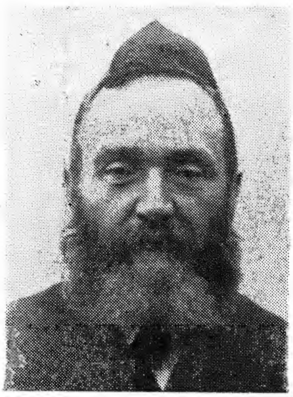
„אני רחוק מלקבל ההצעה הזאת משום שעבורי ועבור כלכלת נכדי יצחק נחמיה הי״ד. (בן בתו רייזל וחתנו הרב הגאון ר׳ חיים גולדשטיין) שליווה אותו בדרכי נדודיו יש לי מספיק, גם עבור משלוח חבילה למשפחה בפלוצק, וכאן בלכוביץ יש לי מנוחה לשקוד בתורה ולסדר את כתבי בחד״ית.

בח׳ מרחשון תש״ב יום המר והנמהר קידש הרב את יוצרו עם מאות יהודי לכוביץ הי״ד, שהוצאו להורג ע״י הגרמנים ימ״ש.

תהי נפשו הקדושה והטהורה צרורה בצרור החיים יחד עם כל קדושי השואה.

מסר בנו בארץ

הרב ר׳ חיים יעקב מישקינסקי ז״ל,
רבה האחרון של סביסלוץ

חיים יעקב מישקינסקי הי״ד

הרב ר׳ חיים יעקב מישקינסקי, דמות אצילה ונדירה, נולד בתרמ״ג (1883) לאביו ר׳ משה יהודה, חוכר אחוזה בברזניקי, מחוז סובלק. הוא שמע תורה מפי גדולים בישיבות ראדין, סלובודקה ב„כנסת ישראל״ ולאחרונה בולוזין ב„כולל״. בסלובודקה דבק בשיטת המוסר של ר׳ ישראל סלנטר, ולמופת בחייו היה ר׳ יצחק בלאזר (ר׳ איצילה פטרבורגר), שהיה נערץ על ידו כדי כך, שאת בנו בכורו קרא בשם יצחק.

שיטת המוסר הלמה את אופיו. היה בעל מדות תרומיות שהתבטאו עוד בהיותו בישיבות. מכיון שהיה בן אמידים היו חבריו בישיבה לווים ממנו גמ״ח ולא החזירו לו אלא לאחר שנים. ולא בממונו בלבד אלא גם בגופו: היה מטפל בחבריו החולים אפילו במחלות מדבקות. נשא לאשה את בת הרב מקנישין ר׳ דוד פאינס. הוא כיהן לראשונה כרב בשטאבין פלך סובלק. במלחמת העולם הראשונה נחרבה עיירה זו, וגם משפחתו של הרב סבלה נדודים ושכול. משנקרא ר׳ דוד פאינס לשמש ברבנות בביאליסטוק, קיבל חתנו ר׳ חיים יעקב את כהונתו בקנישין. הוא התחבב על בני הקהילה והכירוהו כדיין אמת וכדואג לכל קשיי גורל, ועל צדקותו הילכו סיפורים רבים.

בתקופת הכיבוש הגרמני, במלחמת העולם הראשונה, פעל רבות להקלת סבלם של בני עירו שנגרם ע״י עריצות השליטים. כשנתפסו בני העיירה במעשה „הברחה״ השתדל הרב שלא תוחרם כל הסחורה בנימוק של הומניטריות — לא לכרות פת לחם מהמשפחות, ולא נרתע מפני איומי מאסר והצליח לשכך את כעס המושל ולהטותו לרצונו. בהדרת פניו, בנועם הליכותיו ובידיעתו לשונות זרות כבש

לב השליטים. מושל העיירה נעשה מוקירו של הרב ורצה להיטיב עמדו, ופעם הציע לו לקבל פרה שופעת חלב, מקור הצלה בימים ההם, אך הרב בחששו שהיא מוחרמת ויש בה משום חשש גזל סרב לקבל. דבר זה העלה עוד יותר את כבוד הרב בעיני המושל, וכאשר נתמנה קצין זה למושל זלבה — עיירה גדולה יחסית, וכשנתפנה כסא הרבנות בה, העתיר עליו המושל לקבל את הרבנות בזלבה והבטיח את עזרתו... הרב סרב לקבל את הצעתו ואת עזרתו לתמהונו של הקצין.

בשנות 19—1920, כשהשלטונות הפולנים דרשו מהרב להסגיר בידיהם צעירים קומוניסטיים בתואנה שאלה סייעו לרוסים, סרב הרב לעשות זאת על אף האיום של המפקד הפולני במשפט צבאי, ופירושו אז — משפט מות. הרב ניצל רק הודות לשתדלנותו של הכומר הקתולי, מכרו ומוקירו. הרב פעל רבות גם בשטח הצבורי והחינוכי. היה מפעילי העסקנים של הבנקים הקואופרטיביים היהודים בפולין, השתתף בועידותיהם בורשה ובביאליסטוק, נתן יד ל„צנטוס״ — האגודה הארצית לעזרת יתומים. במיוחד שקד על החינוך בעירו, בהקימו בי״ס דתי־לאומי שבו, נוסף על לימודי הקודש, נלמדו גם מקצועות כלליים.

אם כי לא היה ציוני מאורגן כחותנו הרב פאינס, שהיה ממנהיגי המזרחי, היה מסור לרעיון ישוב ארץ ישראל כל ימיו.

לאחר שעזב הרב י׳ רוזין את סביסלוץ, הוצעה כהונה זו לרב מישקינסקי, אולם קהילת קנישין הפצירה בו שלא יעזבנה, והרב נעתר לבקשתה. רק כשנתיים לאחר מכן עם פרישתו של הרב אידלברג מכהונתו, נאות הרב מישקניסקי לבקשת קהילת סביסלוץ וקבל בה את הרבנות.

גם בסביסלוץ התמסר לענינים צבוריים ובפרט לחינוך ברוח דתית־לאומית ומתוך מיזוג קודש וחול. הוא התחבב על כל החוגים דחרדים והחפשים כאחד.

בימי מלחמת העולם השניה

כאשר נכנסו הגדודים הסוביטיים לעיירה גזרו על אמידים פליטים (כאלה היו) גזירת גירוש. הרב השתדל למען הפליטים שלא יגורשו לפנים רוסיה, שנחשב אז הדבר לאסון. הדבר לא עלה בידו וגורשו, מה שהציל חלק מהם. ברב עצמו לא נגעו לגרשו

כדרך שנהגו ברבנים אחרים מפני שאפילו הקומוניסטים המקומיים לא קיטרגו עליו. וכך עלה בגורלו המר להשאר. עם הכיבוש הגרמני היתה לו האפשרות להימלט לוילנא, אך נשמע להוראותיו של הרב ר' חיים עוזר לרבני הסביבה להישאר עם בני קהילתם. הוא צפה את אחריתה ונחמתו היחידה היתה ששני בניו היו בארץ ישראל. ב־1942, שבועות מעטים לפני קיצה של סביסלוץ היהודית, הצליח הרב לשלוח גלוית דאר לבנו בכורו יצחק בארץ ישראל, באמצעות איש בינים שבתורכיה. על הגלויה היה בול דאר נאצי עם פרצוף אשמדאי ימ"ש, ומעברה השני היו שורות מועטות, שעם כל הצער הכבוש שבהן אמרו גאון ושלות נפש, גדל רוח ובטחון, ונסתיימו במלים: „אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים".

ב־2 בנובמבר 1942 השמידו חיות־אדם הנאציות את רוב יהודי גיטו סביסלוץ ביער וישבניק. ראשונים נרצחו הרב ורעיתו הרבנית יוכבד. צעיר בניו נפתלי הרץ בן 21 היה בין כלואי מחנה הריכוז שבולקוביסק ושם נרצח. קכלן סיכר מפי עד ראיה, שהרב נשא דרשה לפני המוצאים להורג ודיבר על קידוש השם.

(רשימה זו מבוססת על רשימה בחתימת
ו. בן־עיר שנתפרסמה בספר „אלה אזכרה",
כרך ג').

מוסדות תורה חינוך ותרבות

א החינוך המסורתי (חדרים ותלמוד תורה ומלמדיהם).

מזמנו של יהושע בן גמלא, הכהן הגדול, שתקן „שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן ו׳ כבן ז׳״, היו בכל תפוצות ישראל מלמדי תינוקות, וכמו בימים ההם שהיו בתי ספר של צבור ושל יחידים „בי רב״, כך גם בכל התפוצות ובכל הדורות היו מוסדות צבוריים שנקראו בשם „תלמוד תורה״, ופרטיים שנקראו בשם „חדרים״. הצבוריים היו לעניי העם ונתמכו ע״י הקהילה, והפרטיים קמו ביזמת המלמדים.

גם בסיסלביץ היה „תלמוד־תורה״, שמקומו היה בקרבת בית המדרש, והתקיימו חדרים בבתים הפרטיים של המלמדים, או בדירות ששכרו לשם זה. מצב המלמד היה ירוד גם במובן כלכלי וגם במובן חברתי; בעיקר נכון היה הדבר לגבי מלמדי דרדקי, שלא נדרשה מהם למדנות, וכל לא יוצלח ודלפון היה הופך למלמד. מלמדים גבוהים היו מכובדים, כי ידיעתם בתורה הקנתה להם כבוד. בין המלמדים היו בעלי שאר רוח בידיעותיהם ובכושרם הפדגוגי.

מלמדי

ר׳ ג ד ל י ה ס נ ד ר, יהודי הדור, בעל פנים מפיקים טוב לב, רחוק מקפדנות. במשך כמה חדשים היה מקנה לילד את הקריאה בסידור. הקריאה היתה, כמקובל אז, סינתטית. היגוי אותיות ונקודות והיבורן למלים: קמץ אלף אָ וכו׳. בהתחשב עם זרות השפה ובגיל הרך ובהעדר כל זיקה של הלימוד הזה לעולמו של הילד, הרי יש להעריך את הזמן של כמה חודשים ללימוד קריאה בסידור לזמן קצר ביותר. יש גם לקחת בחשבון את המספר הגדול של תלמידים שלמדו אצלו, שכן התשלום (שכר הלימוד) היה נמוך מאד, ומזונות לביתו חייב היה ר׳ גדליה סנדר לסכק. בהתחשב עם כל הקשיים האלה, יש ליחס את ההישגים לאישיותו ולכושרו הפדגוגי של ר׳ גדליה סנדר.

אהבנו מאד אותו, לעולם לא אשכח את השנה שבה למדתי אצלו. הזכרונות הם אך נעימים.

מה היה סוד הצלחתו של ר׳ גדליה סנדר? הוה אומר — שיטתו.

היא היתה אינדיבידואלית. מעולם לא שמעת בסביבת „חדרו" צעקות, כי הוא היה מלמד כל ילד לחוד, כשהוא יושב ומלטף את הילד על לחיו ומאיר לו כנים. כל אות ואות קיבלה משמעות. ה„אלף" כשואב המים הירשל הנושא על כתפו אסל באלכסון ובשני הקצוות דליי מים. ה„בית" — בית בדלת פתוחה, ה„גימל" כחגר מסכן הטעון רחמים, ה„כף" העקומה היתה מצטיירת כרגלו של משה מט־ס, וה„שין" הרי היתה לעיני כל ילד כמנורת שבת בעלת 3 כמוטים, אסואציות כאלה היה ר' גדליה סנדר משתדל לעורר, ואחרות היו מתעוררות מאליהן בדמיון הילד. מי לימדו שיטה זו — לא פרבל ולא פדגוג מודרני אחר.

הוא יכול היה לבצע את שיטתו מפני שחדרו היה סמוי מעיני בעלי הבתים, שהיו מוצאים בשיטה זו פסול, שכן „אגרא דחדר דלויי" (שכר החדר — הצעקות). ביתו גבל עם הגן הגדול של זבולון העשיר, שהיה יותר מובר מאשר מעובד, ותלמידי ר' גדליה סנדר היו משחקים בו כל היום לסירוגין, ואף בהפסקות הקטנות שהיו לומדים היה הלימוד עובר עליהם תוך לטיפות ידו הרכה של ר' גדליה סנדר ודברי שעשועיו.

לא הכרתי אותו באחרית ימיו, אך כפי ששמעתי מת זקן ושבע ימים.

המלמד מאליבוד — ר' זליג

משהגעתי לידיעת הקריאה בסידור, עברתי למלמד שלימדני מקרא. לא לכל המלמדים היה המזל שעין בעה"ב לא היתה פקוחה עליו. לא הקפידו ביותר ביחס לתינוקות, אולם משהגיע הילד למקרא, נדרש ללימוד רציני, לימוד בצותא, שיהא לא רק שומע אלא גם משמיע, והקריאה היתה בקול. המלמדים האלה היו ברובם עניים מרודים. לעתים לא היה להם בדירתם הדלה מקום ל„חדר" והיו שוכרים „חדר" עלוב.

המלמד המקובל לגיל זה היה המלמד מאליבוד. יהודי בעל זקן ערמוני, ארוך מכפי הרגיל, מטפל היה בצרות משפחה לאין שעור: בן מטורף, שהתהלך בשוק הרחב וזורק אבנים כלפי שמים תוך צריחות חסרות משמעות; בנות בוגרות הקרובות לטירוף דעת.

חדרנו היה אפל, רצפתו רקובה למחצה. בחדר זה היינו מבלים יחד עם הרבי רובו של יום, ובחורף גם לאור העששית. לעת הערב

גן הילדים

היתה מביאה לו אשתו בקדרת חרס שחורה נזיד עדשים והיה גומע ממנה לתיאבון, תוך כדי הכנסת קיבולה של כף כולה לתוך הפה, זכורני שסיגלתי לעצמי צורת אכילתו, וזמן רב לא משה ממני.

על אף הקדרות הזאת, לא היה הלימוד בלי ניצוצות של אור, שכן חומר הלימוד היה המקרא על סיפוריו המלבבים והמלווים הארות מהמדרשים. האבות הוארו באור של הויתנו. הכל נעשה לפנינו מוחשי. החויות והרשמים של סביבתנו התגלמו בטפוסים המקראיים באור יקרות. יעקב אבינו — יושב אהלים של תורה, שמשהו ממנו השתקף ברב דמתא, אולם התמונה קיבלה תוספת זהר כשנתוספה לה הגבורה, „ויהי כאשר ראה יעקב את רחל... ויגל את האבן מעל פי הבאר", אמנם לא הבינונו פשר גבורה זו, כי מהי האבן שלגוללה צריכים היו כל הרועים להאסף?

ואפילו החומר שבתורה, שבזמננו עוברים עליו כאילו כפאם שד, כגון מעשה המשכן וכליו ובגדי הכהונה, היינו מתענגים עליו לא פחות מאשר על סיפורי המעשיות. שלל הצבעים של הזהב, התכלת והארגמן פזזו לעיני דמיוננו, וכמה נהדר ונשגב היה מראה הכהן הגדול בציץ הזהב שעל מצחו, בחשן והאפוד המשבצים אבני החן, בפעמוני הזהב שבשולי בגדיו.

החומר המלבב של המקרא כיפר על הדלות החיצונית, על הישיבה הממושכת ללא הפסקות ועל החזרות הנשנות והולכות.

מתוך כך חבבתי את מלמדי מאליבוד וכבדתיו, ומאד הייתי מיצר כשראיתיהו בבית המדרש מאחורי הבמה ולא במזרח...

אבא ז״ל (ר׳ אלי׳ הורודנר)

ר׳ אלי׳ הורודנר

משהגעתי ללימוד גמרא נכ־נסתי ל„חדר״ של אבא ז״ל, הוא היה מכובד מאוד, ידוע כתלמיד חכם גדול, נקי כפיים והיה ממנוה כגבאי של צדקה גדולה ושל בית המדרש הישן. הוא היה נזהר אפילו מלפרט מטבע משלו למט־בעות קטנות של כסף צדקה.

בגורלו הרע נפל להיות מל־מד. הוא שנא את המלמדות, היה קפדן בהוראתו, אע״פ שבשיחות ריעים היה נעים ומחונן ברוח הומור.

מתוך ישרו לא עשה מלאכתו רמיה. תלמיד שלא ידע משנתו היה מעורר בו מרירות ורוגז, והיה שופך מרי לבו על התלמיד, אולם יותר מזה נשפכה מררתו בקרבו. ה„חדר״ היה בדירתו — חדר גדול חצוי במחיצת קרשים. בבית זה ישבה משפחה בת 8 נפשות וסבתא. באותו חדר היה גם תנור לחימום ולבישול, ומתחת לתנור היה מקום לינה לכמה תרנגולים שגידלום לכפרות. וזכורני, שלפני שקנה את הבית דר בביתו הרעוע של אלתר פנחסיס, ושם היו התנאים גרועים פי כמה. נקל לשער, שלא היה לקנא במלמדים אשר בתנאים אלה היו צריכים להקנות לילדים בני 8—9 דף גמרא ב„שור שנגח את הפרה״ או ב„המניח את הכד״.

למרות זה היה הלימוד יעיל, כי הוא לא היה מקבל יותר מ־9 תלמידים, באופן שיכול לדקדק עם כל תלמיד, והואיל וקטן היה מספר התלמידים היה התשלום גבוה ונתקבלו רק בני אמידים, או כאלה שחסכו לחמם מפיהם, ובלבד שבנם יצא בן תורה.

בחדר זה היו כמה תלמידים טובים מאד, ואלה היו מעוררים קנאה אצל הפחותים מהם. נוסף לזה, האוירה של תורה שמילאה את חלל בבית ובבית המדרש, הלטיפות ודברי ההלל שהיו בחלקו של הילד הטוב גירו את היצר ללמוד ולהצטיין, באופן שהסוגיה היבשה של הגמרא, כשהיתה מתובלת ביצר ההתנצחות, הפכה לכלי מחזיק ברכה לכשרוניים, וגם משהו היה נדבק לבלתי כשרוניים.

לאחר זמן נתמנה למלמד ב„תלמוד תורה". האחריות אמנם פחתה, אבל גדל מספר התלמידים, שביניהם היו מופרעים בבתיהם ומפריעים בחדר, וכל זה השפיע לרעה על בריאותו, ולבו הישר והנאמן נדם בלא עת.

ר' משה דוד, היה מלמד בתלמוד תורה, בכתה הגבוהה ביותר. זאת היתה הדרגה העליונה של לימוד בעיירה, מכאן ואילך צריך היה לנדוד למקום תורה. משום מה זכה דוקא ר' משה דוד לכך — קשה להסביר, אם משום תורה? — היו „לומדים" כמוהו שעסקו במלמדות, כמו ר' אלי' או ר' זמה. אין זאת אלא מפני שבדרגה זו לא הסתפקו עוד בגמרא ורש"י, אלא החלו לעלות בסולם הפלפול, ור' משה דוד היה לו חוש לפלפול, ואף לא הסתפק בפלפול שבתוספות. התחביב שלו היה ה„פני יהושע", ויש אשר תוך כדי השעור היה צולל במעמקי ה„פני יהושע" מבלי יכולת לחתור אל החוף. היה עומד ר' משה דוד, הדור הזקן, מניע כל גופו אילך ואילך, כשהוא גומע מהסיגרה ופולט תמרות עשן, בעוד שהכתה לפניו. אני מתאר לעצמי מצב כזה בין הצברים שלנו... הרי אנחנו היינו צדיקים. אמנם היו בודדים שהתפרעו, אך אלה שקלו למטרפסיהם והיו משתתקים.

ר' משה דוד — כל כולו היה גמרא. היו מספרים עליו, שהיה מתמקח בשעת היריד על מחיר ביצה עם הגויה שדרשה ארבעה גראשים, והוא חמד לו לצון והיה מציע 2 קופיקות (קופקה מטבע בת 2 גראשים), וכאשר הגויה — חסרת התפיסה — היתה מסרבת להסכים, היה אומר לה בניגון של גמרא: למאי נפקא מינה! 2 קופיקות ו־4 גראשים היינו הך.

ח. ש. רובין (אגושביץ)

המורה אהרן יצחק עין ורעיתו

שישלעוויץ און אירע לערער

ידידיה דער שרייבער, מיט אַ פרייליכען פּנים און אַן אַרומגעשוירען גרויליך־שוואַרץ בערדעל, האָט זיך צוגעגנב׳עט צו אַ יונגענמאַן, וואָס איז געזעסען אויפ׳ן בריקעל פון פּאָטשט (פּאָסט) און אַ כאַפּ געטאָן אַ ווינקל פון דער צייטונג, וואָס יענער האָט דורכגעקוקט.

— וואָס כאַפּט איר, וואָס — האָט מיין שטיף־ברודער אהרן־יצחק עין, דער לערער פון רוסיש אויסגערופען כלומר־שט מיט כעס. — זאָגט אַז איר ווילט די צייטונג, וועל איך אייך געבען.

— איך וויל נישט דאָס בלאַט, — האָט דערקלערט ידידיה. — איך וויל נאָר דאָס פלעשעל וויין, וואָס איז דאָרט אַנאָנסירט.

יעדען שבת נאָכמיטג, פלעגען אַ סך מענטשען, איבערהויפּט יונגע און אינטעליגענטע, גיין אויף דער פּאָטשט ביים סוף אַמסטיבאָווער גאַס, אין שישלאָוויץ, און גייענדיג צוריק, טראָגען אַ צייטונג אָדער אַ זשורנאַל, וואָס איז יענעם טאָג אָנגעקומען.

אין דעם ערשטען יאָרצענדליג, פון היינטיגען יאָרהונדערט

האָבען עלטערן, אין אַלץ אַ גרעסערער מאָס, פאַרלאַנגט פון זייערע קינדער אויך וועלטליכע בילדונג, איבערהויפּט פאַר די מיידלעך, ווייל זיי זיינען נישט געגאַנגען אין חדרים.

ידידיה איז געווען ניט קיין מלמד און נישט קיין לערער, נאָר אַ קלאַס פאַר זיך — צווישען די צוויי — מיט'ן טיטול שרייבער. ער איז געווען זעהר באַליבט ביי זיינע תלמידות און ביי די תלמוד־תורה איגלעך, וועמען ער האָט געגעבען אַן „אוראָק" אַ שטונדע צייט: ער פלעגט אונטערהאַלטען די קינדער מיט וויצען און אַנעקדאָטען, פון וועלכע זיי פלעגען אָנקוועלען. דאָס לערנען איז געווען זעהר גרינג און איז באַשטאַנען מערסטענס פון קאָפּירען דעם „אַנטוואָרט" מיט דער אייגענער האַנטשריפט. נאָכ'ן קאָפּירען דעם „אַנטוואָרט" עטליכע וואָכען, אַפילו מאָנאַטען פלעגט ידידיה אַרויסגעבען אַן אַנדער „אַנטוואָרט". אַ מיידעל, וואָס האָט געלערענט ביי אים אין הויז, אין „קלאַס", פלעגט ער אָפט זאָגען:

„קלייב אַליין אויס", פלעגט זי צוגיין צום קעסטעלע „אַנטוואָרטען" און אויסקלייבען אַן אַנטוואָרט, וואָס איר האַרץ האָט געגלוסט — אַ קורצען, אַ מיטעלען, אָדער אַ לענגערען.

אהרן־יצחק איז געווען אַ הויכער, שיין געבויטער „פּראַנט" אין אַ קראַכמאַלטע ווייסע מאַנזשעטען, אַ הערצעל און קראַגען געהאלטען דורך ספּאָנקעס און אַ שוואַרצען האַרטען הוט. זיין מענליכער שטאַלץ איז געווען אַ קמץ פון ברוינע וואָנצעס און אַ שפּיציג בערדעל.

עס איז אָנגענומען, אַז דעם צאַר'ס ממשלה האָט פאַר אַ געוויסער צייט געוואָלט, אַז די רוסישע שפּראַך און קולטור זאָלען ווערען מער פאַרשפּרייט צווישען אידען. שפּעטער האָט זי געביטען איר שטעלונג און באַשלאָסען, אַז עס איז בעסער, אַז אידען זאָלען זיין ווייניגער געלערענט. אהרן־יצחק, צוזאַמען מיט אַ צאָל אַנדערע אידישע בחורים'לעך, האָט דערווייל דורכגעמאַכט אין די שפּעטע אַכציגער יאָרן פון לעצטען יאָרהונדערט אַ דיפּלאָם אַלס „טשאַסטני יעווריעיסקי אוטשיטעל", אידישער פּריוואַט לערער. עד־היום, אַז איר טרעפט אָן אין אַמעריקע, אָדער אין ישראל אַ שישליוויצער לאַנדסמאַן, אָדער פרוי, וואָס האָט יונגערהייט זיך געלערענט רוסיש, האָט ער, אָדער זי עס דורכגעמאַכט, כמעט אָן אויסנאַם, ביי אהרן־יצחק'ן.

אין 1892 בין איך געווען אויף זיין חתונה צו זיסל אייזענשטאַט אין וואָלפּ. דער שווער איז געווען אַ היכער און אַ פעסט געבויטער — אַ גיבור. איינמאָל, האָט אַ שיכור׳ער מוזשיק זיך צעיאַכמערט ביי אים אין אייזענקראָם, האָט ער גענומען אָ פּאָדקאָווע און מיט די האַנט דאָס צעבויגען. „איצטער זעסטו, וואָס איך קען מאַכען פון דיר?״ — האָט ער געזאָגט צום פויער. — זיי שטיל״!

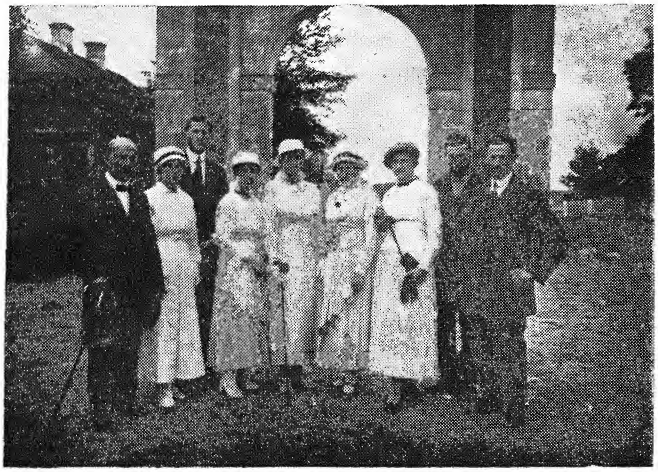
אַ צווייטער פאַל איז פאָרגעקומען אין דער צייט פון די פּאָגראָמען. צוויי מוזשיקעס זענען געוואָרען חוצפּה׳דיג. אייזענשטאַט האָט מיט איין האַנט אָנגענומען איינעם ביים קאָלנער, מיט דער אַנדערער האַנט דעם צווייטען,ביידן ארויסגעטראָגען פון קראָם און זיי אַרונטערגעלאָזט אויף דער ערד.

איין אוראָק האָט אהרן־יצחק געהאָט ביים שטאָט־רב ר׳ שניאורזלמן. איינמאָל, ווען ער האָט געלערענט מיט די גרעסערע קינדער, האָט ער באַמערקט, אַז ביים ווינקעל פון טיש איז געזעסען דער מוזשיניקל, אַלט אַרום פינף יאָר, און זיך צוגעהערט. פרעגט אים אהרן־יצחק, „וואָס איז מער צוויי־דריטל, אָדער דריי־דריטעל״? דאָס אינגעלע האָט געענטפערט ריכטיג און באַוויזן, אַז ער האָט געוואוסט אַלץ, וואָס מען האָט געלערענט מיט די גרעסערע קינדער. דאָס אינגעלע איז געווען אַרקע דעם רב׳ס דער איצטיגער גאון ר׳ אהרן קאָטלער. דער קלעצקער ראש־ישיבה אין ניו יאָרק.

דעם רב׳ס עלטסטע קינד איז געווען מלכה. מען פלעגט זאָגען, אַז זי קען שרייבען אַזאַ גוטען העברעאיש, ווי נחום סאָקאָלאָוו, און אַז זי איז זעהר פיין און איידעל. זי איז איצטער דאָקטאָר מעדיצין אין פּאַריז.

אהרן־יצחק איז געווען שטאַרק פאַרנומען מיט זיינע אוראָקען אַזוי, אַז ער האָט ניט געהאַט קיין צייט אַפילו צו עסען רואיג. דערצו נאָך איז ער געווען זעהר אַשטרענגער. עס איז דעריבער ניט קיין וואונדער, וואָס ער האָט געקראָגען געשווירען אין מאָגען. נאָך אַרום 16 יאָר לערעריי, האָט ער געמוזט בייטען זיין באַשעפטיגונג און געוואָרען אַ „זאַקראַיטשיק״, אַ צושניידער פון פערדישע פעלען אין אַ לעדער־פאַבריק.

צו דעם איז ער געווען בוכהאַלטער, אויפזעער און שרייבער אין דער שישליוויצער אָפּטיילונג פון דער אידישער קאָאָפּעראַטיווער באַנק, אָדער ווי מען האָט דאָס גערופען: „דאָס בענקל״, וואו

אַ גרופּע פון לעהרער

הונדערטער אידען פלעגען קריגען הלוואות אויף קליינע פּראָצענטער.

איינמאָל האָט אין אַמסטיבאָווען בית־מדרש, אויף די „אָקאָפּעס", אויסגעבראָכען אַ מחלוקת צוליב עליות. אהרן־יצחק איז אַרויף אויף דער בימה און, נאָך כהן און לוי, האָט ער געהייסען אויפרופען דעם בעל־הבית, וואָס איז געזעסען אויף איין ברעג פון באַנק; נאָך אים האָט מען אויפגערופען דעם, וואָס איז געזעסען אויף דער זעלבער באַנק דער צווייטער; נאָכער דעם, וואָס איז געזעסען אויפ'ן דריטען פּלאַץ, א. אַז. וו. דאָס האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטען, אָבער מען האָט זיך מער ניט געקריגט איבער עליות.

אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז שישליוויץ געווען פאַרנומען פון פאַרשיידענע אַרמייען, איז ווען נאָר אַ צרה, פלעגט מען גלייך לויפען צו אהרן־יצחק'ן. איינמאָל, גיט מען אים צו־וויסען, אַז רוסישע סאָלדאַטען, ראַבעווען הירשל באָזשיק'ס קראָם. ער האָט גלייך אויפגעזוכט זייער אָפיצער און יענער האָט די רויבעריי אָפּגעשטעלט.

די דייטשען, וואָס האָבען אַרויסגעטריבען די רוסען, האָבען באַשטימט אהרן־יצחק'ן פאַר פרידענסריכטער. די פּויערים פלעגען

זאָגען צו די אידען: „אייך איז גוט; איר קענט מיט זיי רעדען זיי האָבען זיך טאקע בעניטיגט אין באַשיצונג. אַ דייטשער אָפיצער פלעגט אָפּשטעלען אַ רוסישען, אָדער פוילישען פויער און זאָגען אים עפּעס. ווען יענער האָט ניט פאַרשטאַנען אַ וואָרט פלעגט דער דייטש ווערען מלא רציחה און אים שלאָגען אָן רחמנות. אַלס פרידנסריכטער האָט אהרן־יצחק באַשיצט, אויף וויפיל ער האָט געקענט, יעדען איינעם. אַ סך מענטשען האָבען געדענקט, אַז עס איז זעהר נאַריש פון אים ניט אויסצונוצען די וואונדערבאַרע געלעגענהייט, וואָס ער האָט געהאַט, צו מאַכען אַ סך געלט.

ווען די פּאָליאַקען זיינען געוואָרען די הערשער, האָבען זיי געמאַכט פאַר בירגערמייסטער דאָקטאָר ביטנער. ער האָט זיך געשעמט מיט דעם אופן, ווי די פוילישע אַרמיי נוצט אויס די נייגעוואונענע פרייהייט. דער חפץ־חיים פון ראַדיו זצ״ל האָט איינמאָל געזאָגט צו אַ פוילישען מיניסטער:

— איך האָב איינמאָל געזען, ווי די רוסען האָבען געפירט אַ גרופּע פּאָליאַקען געשמידט אין קייטען, האָב איך דאַן געוויינט. פאַרוואָס קומט דאָס זיי? האָב איך געטראַכט: זיי קעמפען דאָך נאָר פאַר פרייהייט. אָבער ווען איך זע איצטער, וואָס זיי טוען מיט זייער פרייהייט, בין איך מספק, צי זייער פרייהייט וועט לאַנג דויערען.

דעם איבערזעצער אויף פויליש האָט דער מיניסטער געזאָגט, אַז עס איז ניט נויטיג דאָס צו איבערזעצען, ווייל אַ האַרץ פילט אַ האַרץ.

ווען מען פלעגט דערהערען קולות, האָט מען געוואוסט, אַז פוילישע סאָלדאַטען ראַבירען, שלאָגען, אָדער רייסן בערד; פלעגט אַהרן־יצחק לויפען צו ביטנער״ן.

פאַר דער קורצער צייט, וואָס די באָלשעוויקעס זיינען געווען אין שישליוויץ, האָבען זיי אויסגעליידיגט דאָס שטעטעל. די פּראָדוקציע און מסחר האָבען זיך אָפּגעשטעלט. אַלץ איז געווען טויט. מען האָט זיך געפרייט מיט זייער אוועקגיין, מער ווי מיט דעם אָפּטרעטען פון אַלע אַנדערע אָקופּאַנטן.

אהרן־יצחק׳ס נאָענטסטער חבר איז געווען אברמ׳קע דער אַפּטייקער. אַברהמ׳קע ראָטבאַרט איז געווען עטליכע יאָר אין

קריניק איידער ער האָט עמיגרירט קיין קאַנאַדע. ער האָט אין אַ קורצער צייט אויסגעהאַלטען דעם עקזאַמען אויף „פּאַרמאַסי" און געוואָרן דער ערשטער אידישער דראָגיסט אין טאָראָנטאָ (און אפשר אין גאַנץ קאַנאַדע), מיט וועמען די אימיגראַנטען פון אייראָפּע האָבען געקענט זיך אויסשמועסן.

גאָר פרי האָט אהרן־יצחק אָנגעהויבען זיין קאַריערע אַלס לערער פון רוסיש, בשותפות מיט דעם העברעאיסט שלמה בעלקין, געהאַלטען אויפ'ן מאַרק אַ חדר פאַר מיידלעך, וואָס האָבען געוואָלט לערנעןביידע שפּראַכען. בעלקין איז געווען אַ רירעוודיגער, דאַרער איד. ער האָט געהאַט געלערענט אין מירער ישיבה, אָבער ער האָט ניט געוואָלט ווערען קיין רב. ער איז געווען לאָקאַלער קאָרעספּאָנדענט און מיטאַרבעטער פון דער פּעטערבורגער טעגליכער צייטונג „המליץ". כמעט יעדער איינער פון די לערערס און געווען אַ ציוניסט; די עלטערע — נאָך. פאַר הערצל'ען נעבען דעם רב'ס הויז. איך האָב דאָרט צום ערשטען מאָל געפּרואווט לייענען אַ נומער פון דער טעגליכער צייטונג: „דער פריינד". איך האָב זיך געשעמט, וואָס מיר, אַ חומש־אינגעל, קומט אָן אַזוי שווער צו לייענען עטליכע שורות אין „זשאַרגאָן".

שלמה בעלקין פלעגט באַרגען אויך זיינע אייגענע ביכער צו יעדען, וואָס האָט געוואָלט לייענען. דעם ערשטען העברעאישען ביכל, וואָס איך האָב געלייענט, האָב איך גענומען ביי אים.

אַ זון זיינער איז איצטער דער באַרימטער דר. שמואל בעלקין, פּרעזידענט פון ישיבה אוניווערזיטעט אין ניו יאָרק.

שלמה בעלקין איז איינמאָל געווען אין אַ חדר פון אָיונגען לערער פאַר וועמען ער, דער גרויסער העברעאיסט, האָט אָן בושה זיך מודה געווען, אַז ער איז מקנא, ווי יענער האָלט אָרדענונג און דיסציפּלין אין זיין קלאַס. דער נאָמען פון דעם לערער איז געווען סוקעניק, שפּעטער דער וועלט־באַרימטער פּראָפעסאָר פון אַרכעאָלאָגיע אין דעם העברעאישען אוניווערזיטעט אין ירושלים.

סוקעניק האָט אויסגעזען נידעריגער ווי זיין ווירקליכער וואוקס, צוליב זיין ברייטען געבוי. ער האָט באַלאַנגט צו די עס־עס (טעריטאָריאַליסטען), אָבער ער איז דאָרט ניט געווען טעטיג. מיין ברודער דוד, אַ געוועזענער עס־עס'ניק, האָט מיר אָנגעגעבען צוויי מעגליכע סיבות פאַר דעם: די ערשטע, אַלס לערער האָט ער געמוזט

זיך היטען ניט צו זיין קיין צו שטאַרק אויסגעשפּראָכענער רעוואָלוציאָנער, די צווייטע, — זיין ווירקליכע סימפּאַטיע איז געווען צו פּועלי־ציון, וואָס האָט ניט געהאַט קיין אָרגאַניזאַציע אין שישליוויץ.

איינמאָל (אין 1907 ?) איז אָנגעקומען די נייעס קיין שישלוויץ, אַז אין ביאַליסטאָק קומט פאָר אַ פּאָגראָם. סוקעניק, וועמעס עלטערן און קרובים האבן געוואוינט אין ביאַליסטאָק, האָט געקראָגן אַ היסטעריקע. אין שישליוויץ האָט מען ניט געוואוסט, וואָס דאָ קומט פאָר, איז מען צונויפגעלאָפן זיך פון גאַנץ שטעטעל, אַרום ד׳עם הויז פון גרשון סלוצקי, לעדער־פאַבריקאַנט און ציוניסט, וואו סוקעניק איז דאַן געווען.

נאָך אַ שישליוויצער, דענק איך, דאַרף דאָ דערמאָנט ווערן, כאָטש ער איז ניט געווען קיין לאָקאַלער לערער. הרב שמעון לאַנגבאָרד איז אַ מחבר און דער ראש פון וואָלאָזשינער ישיבה אין ירושלים, זיין פאַמיליע איז געווען אַ סך יאָרען שכנים מיט מיין פאַמילע. זיין פאָטער פלעגט אַריבערפירען זיין האַלב־אָפענע האַנט איבער זיין באָרד, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט אַ שפּיץ, און זאָגען: „אַז איך וויל בין איך אַריה״. נאָכדעם פלעגט ער אַריבערפירען איבער דער באָרדביידע שפּיצען, און זאָגען: „און אַז איך וויל בין איך רב אַריה״.

פון די ערשטע מאָדערנע העברעאישע לערערס, איז געווען שלמה ראָזשפּינסקי. אים איז געגאַנגען גוט אין שישליוויץ און געהייראַט אַ שישליוויצער מיידעל. די גוטע צייט האָט צוגעצויגען אַ סך לערערס פון דער פרעמד. זעהר ווייניג לערערס זיינען געווען שישליוויצער. ווען עס איז געקומען אַ קריזיס אין דער לאָקאַלער לעדער־אינדוסטריע, האָט ראָזשפּינסקי זיך אַריבערגעקליבען קיין קרינק.

דער בריליאַנטענער לערער איז געווען דער, וואָס די ציוניסטן — אהרן־יצחק, גרשון סלוצקי, פּיישע דער וואַלד־קאָמיסיאָנער און עטליכע אַנדערע, האָבן אַראָפּגעבראַכט פאַר זייער קינדער. זיין נאָמען איז געווען קוליק. גלייך פון אָנהייב האָט ער איינגעפירט צו לערנען עברית בעברית: נאָך אַ 2־3 זמנים ביי אים, פלעגען. די שולקינדער גיין אין גאַס און „קנאקען״ אַ פּליסיגען העברעאיש. איין תלמידה האָט געשריבען העבראישע לידער. איין ליד „אל

הצפור״ וואָס זי האָט דאָן אָנגעשריבען, פלעגט אברהם רייזן אָפּט איר באַגריסען אין ניו יאָרק. איר נאָמען איז דאָבע עדן. זי וואוינט איצטער אין תל־אביב.

די אַלט־מאָדישע דרדקי־מלמדים האָבען זיך דערשראָקען. זיי פלעגען זיך וויצלען: „דעם נייעם סאָרט חדר מתקן (אויסגעבעסערטען) דאַרף מען אָנרופען חדר־מסכן מיט אַ „כ״ אָנשטאָט אַ „ק״ ״; די זעלבע רעזולטאַטען האָבען די מאָדערנע שולעס געבראַכט אומעטום. אַ באַוואונדערער פון ר׳ חיים בריסקער, דער ביאַליסטאָקער פאַבריקאַנט פון וועש און אַנדערע געשטריקטע סחורות, חיים באַגאָם, איז ספּעציעל געפאָרען קיין בריסק און דערציילט ר׳ חיימ׳ען, אַז די מדערנע מעטאָדען אין לימוד לערנען אויס די קינדער אין מאָנאַטען די לימודים, וואָס עס האָט גענומען די אַלט־מאָדישע מלמדים יאָרן. אָבער דאָס האָט קיין ווירקונג ניט געמאַכט. ר׳ חיים האָט דערקלערט, אַז אַלע נייע מעטאָדען פירען צו אַפּיקורסות.

באַליבט ביי די שילער איז געווען סוכאַרעווסקי, און ווי זיין נאָמען אין רוסיש גיט אָנצוהערען, איז ער געווען כמעט אַן אויסגעטריקענטער סקעלעט.

יאָשע צביה׳ס אַ תבואה־הענדלער, אַ משכיל אין העבראַיש און אין רוסיש, פלעגט מנדב זיין געוויסע שטונדען אין וואָך, זיך אַריינכאַפּען אין תלמוד־תורה גלייך פון זיין קעלער, זיינע בגדים פאַרשטויבט און פאַרשמוצט, און אָפּלערנען אַ שטיק סוואַרבע, נאָר ווי אַ געלערענטער קען.

האַלב מלמד, האַלב לערער, איז געווען אַ מיטעל־יעריגער מאַן פון דעם שטעטעל פאַרזאָווע. ער איז געווען ספּאָרטיש, געקליידט, געטראָגען רינגען אויף זיינע פינגער, און לויט דער מאָדע, וואָס זעהר ווייניג האָבען נאָכגעפאָלט, איז דער נאָגעל אויף זיין גראָבען פינגער געווען לאַנג. מען האָט גערעדט, אַז ער שרייבט אַ בוך.

לוריע איז געווען אַ גוטער לערער פאַר רוסיש. שיין, איידעל און געבילדעט, האָט ער געשטרעבט אָנצוקומען אין אַן אוניווערזיטעט; אָבער אַ אידישער עקסטערן איז כמעט שטענדיג געווען פאַר׳משפּט צו זיין אַן אייביגער לערנער און פאַרבלייבען אין דרויסען. סוף־כל־סוף האָט ער געהייראַט, געוואָרען אַ טאַטע און פאַרבליבען אַ לערער אין שישליוויץ.

שניידער, אַ יונגער רוס, דער זון פון אַן אַלמנה, זעהר אַ שיינער, האָט געמאַכט אַן אָנשטענדיג לעבען פון אָפּגעבען אוראָקען (לעקציעס) אין רוסיש צו אידישע קינדער. ער האָט פּאַרקערט, אויסשליסליך, מיט אידישע בחורים און געווען, ווי די צייט האָט געפאָדערט, אַ רעוואָלוציאָנער. ער האָט מיר געזאָגט, אַז די עס־עס׳ניקעס זיינען שאָוויניסטען. די בונדיסטען האָבען דאָס אים אַזוי אויפגעקלערט. אָבער די רוסישע סאָציאַליסטען האָבען געהאַלטען אויך די בונדיסטען פאַר שאָוויניסטען, צוליב דעם פּונקט פון זייער פּראָגראַם פאַר אַ נאַציאָנאַל קולטורעלער אויטאָנאָמיע. אַגב אורחא, איז אָט־דער פּונקט נידערגעשטימט געוואָרען אויף אַ פריערדיגער קאָנפערענץ פון בונד; און ווען דער פּונקט איז שוין דורכגעגאַנגען, אין ביי זיי נאָך ניט געווען גענוג קלאָר, וואָס דאָס איז אַזוינס.

איך האָב אַיינמאַל צוגעזען, ווי ווילנע קאַצענעלענבויגן די ציוניסטקע, און דער געלער העברעאישער לערער, האָבען זיך נעמאַטערט ריידענדיג העברעאיש. אַלע ווילע פלעגען זיי זאָגען „כמובן" (זעלבסטפאַרשטענדליך), פּונקט ווי אומפּראַקטיצירטע אין רעדען רוסיש, פלעגען מיסברויכען דעם וואָרט „וואַאָבשטשעי" (אין אַלגעמיין). אין דער זעלבער צייט פלעגען קליינע חדר־מתקן קינדער רעדען אן שווערינקייט אַ פליסיגען און שיינעם העברעאיש.

שליסליך מוז איך דערמאָנען דעם ציוניסט און כלל־טוער וועליע׳ס מאַן יאָשקע דעם הויכן קאַצענעלענבויגן וועלכער איז געווען אינסטרומענטאַל אין באַזייטיגען אַלע שטערונגען צום אַריינברענגען וועטליכע לימודים אין דער תלמוד־תורה.

אליהו עין (קענעדע)

„החדר המתוקן"

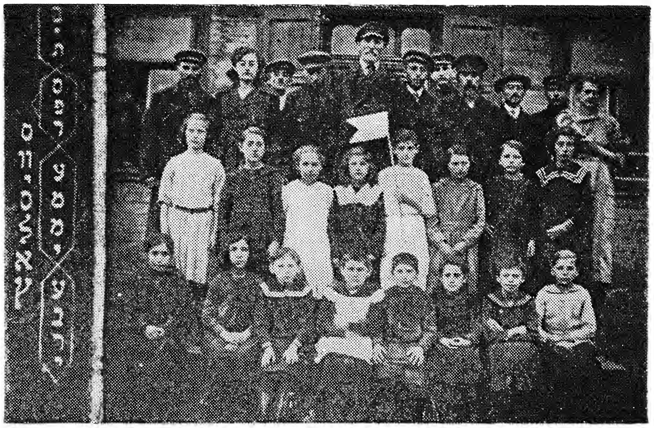
כשלב מעבר בין ה„חדר" לביה"ס העברי היה ה„חדר המתוקן". נוסד בעידנו ע"י חבר עסקנים ציונים: ר' יוסל קצנלבויגן, ר' דוד מיזל, ר' אהרן יצחק עין, ר' דניאל גרשון הלפרין, ר' גרשון סלוצקי ז"ל ועוד. התחיל בשטת עברית בעברית. נתקבלו בו ילדים בני 6—7. המורה הראשון בו היה שלמה רוזפינסקי. החנוך היה ברוח הציונות. בערבי שבתות וחגים שמענו נאומים ציוניים ושרנו שירים ציוניים, בנצוחו של המורה רוזפינסקי ור' יוסף קצנלבויגן, שתוך התלהבות היה מנצח במקלו.

בביה"ס היינו מבלים רובו של יום ודברנו בינינו עברית, שנעשתה שגורה בפינו. וזה עשה רושם גם על מתנגדיו — האדוקים, השמרנים והאידישיסטים המושבעים שהוכרחו להודות בהצלחתו.

עם מלחמת רוסיה—יפן הגר המורה רוזפינסקי לאנגליה ובמקומו נתקבל המורה המצוין קוליק שבשעוריו שרר סדר מופתי. בזמנו היה „החדר" בבית ר' דוד מיזל. ב„חדר" זה כהנו כמורים: סוקניק ליפא (לאחרונה פרופ' באוניברסיטה בירושלים), המשכיל שלמה בילקין, מרדכי פלמן, ר' יעקב פינקלשטין, שהיה ידוע בחריפותו ואמרותיו השנונות. עם גמר מלחמת רוסיה—יפן חזר המורה רוזפינסקי להורות. בהמשך הזמן הנהגו גם למוד השפה הרוסית. מורי שפה זו היו: ר' אהרן יצחק עין, סרלין, ארנונסקי, לוריה, המהנדס רוזנבלום, מרת גלין ועוד.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה נסגר ה„חדר המתוקן".

נ. עדן

בית ספר עממי עברי סויסלאָץ
עומדים מימין לשמאל מנהלי ביה״ס ומוריו :
ר׳ אברהם אלקניצקי, ר׳ חיים־שלמה שבזין, ישראל אזרביץ, נפתלי עדן,
יוסף קצנלבויגן, חיים וטניק, קילה עדן, אלתר גולדברג

בית הספר העברי בסויסלוץ

תולדותיו והתפתחותו

תחילתו — עם סיום הקרבות של מלחמת העולם הראשונה, עוד בשנת 1920, אחרי נפילתו של יוסף טרומפלדור, נערכה בו אזכרה. ביה״ס הראשון הוקם בבנין ששימש לפני כן בית־חולים.

חינוך עברי היה קיים בעיירה קודם לכן בצורת „חדרים״ וכוהניהם המלמדים. הם חוסלו עם הגזרות של הגרמנים במלחמת העולם הראשונה, אולם שרידים נשארו, אח״כ גם עליהם הקיץ הקץ בעקב פקודת החיסול של הרוסים, ועם מות רוב המלמדים לא היה גם מי שיחדשם.

אומנם, עוד בימי החדרים, הוקם „חדר מתוקן״, שהיה, כפי ששמעתי, משותף לבנים ולבנות, אולם אין אני חושב, שהחדר המתוקן שימש גשר בין ה„חדרים״ ובין ביה״ס.

מייסדיו

פעילי הציונים במקום הם שיסדו את ביה״ס. התבלטו ביניהם

זקן הציונים ר' יוסף קצנלבויגן, ששימש שנים רבות כמזכיר ביה"ס, ולמעשה היה יותר מזה: הוא היה הדובר הארצישראלי בו. נאומיו בט"ו בשבט או בימי פגרא אחרים, הנרגשים והסוערים, היו מביאים אותו לידי קוצר נשימה והפסקה, ולעתים היה עליו להאבק קשה עם חברי השמאל שהיו מפריעים. הוא לא חסך כל מאמץ להדביק בנו את רוח הציונות, ובדמותו נצטיירה לנו ארץ ישראל. זמן ממושך שימש כיו"ר ועד ביה"ס מר אברהם אולקניצקי.

כוחות ההוראה

בראשונה גויסו להוראה כוחות מקומיים, והם: אלתר גולדמן, פלדמן, יעקב פינקלשין, דינה דרצינסקי וחיים שלמה שבזין. אח"כ הובאו מורים מהחוץ, וביניהם אפשטין האב ובנו ברוך, אשר שימש כמנהל מספר שנים ועוד... המנהל אחרי אפשטין היה, כנראה, נח, חתנו של הרב רוזין. זה היה כמדומני בשנת 1924. בזמנו נתקבלתי לביה"ס לאחר למודים במכינה עם המורה דינה דרצינסקי. יש להניח כי נח הוא שהנהיג משטר עונשין בביה"ס, וזוכרני את המרתף שלשם הוכנסו תלמידים מתפרעים.

המנהל, שהפך את המוסד לבי"ס ממש היה ברם, שהצטיין בארגון העבודה החברתית של התלמידים. צביונו הסופי כבי"ס עממי מסודר ניתן לו ע"י המנהל שלכטר, שבא לעיירתנו עם משפחתו, גם אשתו שימשה בהוראה.

דמותו ותכניתו

מכל הבחינות היתה דמותו של ביה"ס תוצאה של התפתחות ארוכה, גם תכניתו הושפעה מגורמים רבים. לימודים דתיים תפסו מקום ניכר כמורשת מה„חדרים". חיים שלמה שבזין המלמד הסתגל לרוח הזמן ונקלט בביה"ס כמורה ללימודים דתיים במשך שנים אחדות. הוא לימד תפילה ותורה. ההסברים היו באידיש. מלמדים לגמרא הוזמנו במיוחד. בענין זה השפיעו בהרבה הרבנים. הרב רוזן התקשר בפעולה זו ואחרי כן המשיך ביתר שאת הרב מישקינסקי. התקיימה תפילה לבנים בכל יום לפני הלימודים, לימדו טעמי המקרא ופרקי אבות בשבת. הרב מישקינסקי היה בוחן את התלמידים, ועדיין שמור בידי סידור כתשורה להצטיינותי בתלמוד, בחותמת הרבנות משנת 1929.

ראוי לציין כי לימוד התלמוד עניין אותנו, והייתי מטריד את

סבי ר׳ דוד מיזל בקושיות, והוא מצדו היה מגלה סובלנות כלפי וכלפי חברי בסוגיות שהעלינו. מסתבר כי קיוה שנמשיך בלימוד התלמוד.

השפעת הרבנות התנגשה במגמה מתנגדת לה מצד חלק מהעסקנים, אשר רצו לשוות למוסד אופי בי״ס מסוג „תרבות״.

תכנית הלימודים לא היתה תחילה מוגדרת. בצד מקצועות מקוטעים היו מקצועות מורחבים יתר על המידה. המחזור הראשון היה, לפי זכרוני, בשנת 1925. אז גמרו זלמן מרגלית, פנחס ברזניצקי ואחרים. כשבאו להמשיך בבי״ס תיכוניים סבלו מפיגורים.

במשך הזמן נתגבשה גם התכנית. רבות פעל בארגון ביה״ס מבחינה חברתית המנהל ברם. הקים חברת ילדים בשם „עזרת אחים״. במסגרת זו התחנכו לארגון עצמי. נבחרו יו״ר, גזבר ומזכיר. התקיימו ישיבות הנהלה במועדים קבועים, שדנו בהן על פעולות שונות וביניהן עזרה לתלמידים נצרכים. בסיום הלימודים הוצאה ע״י התלמידים חוברת בשם „פרי מחשבותינו״.

בזמן הנהלתו של ברם החלו לחלק לילדים מדי יום ביומו כוס קקאו ולחמניה. היה זה דבר בעתו, כי לא חסרו אז תלמידים נזקקים. בכתות הגבוהות אורגנו פעולות ספרותיות וקוימו משפטים ספרותיים על נושאים שונים, כל אלה היו הודות לברם, שנחל הערכה ואהבה מצד התלמידים. בזמנו יצאו כמה מחזורים החל מ־1927. חלק ניכר מהתלמידים המשיכו בלימודים תיכוניים בולקוביסק, ביליסטוק, וילנה וגרודנה.

סדרי ביה״ס ותכניתו שוכללו ע״י המנהל שלכטר; הוא ואשתו באו מקונגרס פולין. שפתו היתה פולנית והוא שם דגש יתר על לימוד השפה הפולנית. לא התיחסנו לשפה זו באהדה, אעפ״כ הסתגלנו למנהל. הוא שיפר את צורתו החיצונית של ביה״ס. הוסיף מכשירי פיזיקה וכימיה. רמת הלימודים היתה בעליה מתמדת עד שיכול היה ביה״ס להתמודד עם כל בי״ס אחר באיזור.

במסגרת החיים התרבותיים התקיימו הצגות רבות של ילדי ביה״ס באולם מכבי האש, והכנסותיהן הוקדשו לפיתוחו של ביה״ס. קיומו היה על שכר לימוד שהיה פרוגרסיבי, ודלי יכולת למדו חינם. היה גם קיים ועד הורים פעיל שבין חבריו נמנה גם אבי, ובסיימי את המוסד נערכה לו מסיבת פרידה.

ליד ביה״ס התקיים גן ילדים מרוהט ומסודר.

בית־ספר אידישאי

ביוזמת אוהדי אידיש הוקם בתחילת שנת השלושים גן ובי״ס אידישאים, הוא היה בבית שכור ברחוב רודבקה. כמו״כ התקיים בי״ס עממי ממלכתי פולני ובו למד חלק מילדי המקום. לסמינר הממלכתי למורים בסביסלוץ לא נתקבלו יהודים, מחוץ לאחדים יוצאים מהכלל. מכל בתי־הספר האלה היה העברי היחידי שחינך לציונות ולהגשמה. מבין בוגריו קמו מארגני התנועות החלוציות במקום ורבים עלו לארץ ישראל, ואילו היתה הדרך פתוחה היו עולים כולם, כי זאת היתה שאיפתם היחידה.

מ מ ו ס ד ו ת ת ר ב ו ת אחרים ראויות לציון שתי הספריות העברית ובאידיש. משער אני שייסודם היה בראשית המאה הנוכחית. לא היה מקום קבוע לספריות ונדדו ממקום למקום. כל העבודה בספריות נעשתה בהתנדבות, בכלל זה כריכת הספרים. בין עסקני הספריות בשנים האחרונות היו סנדר מינץ וזלמן מרגולית ז״ל וייבדל לחיים ארוכים צבי פינקלשטין.

בספריה באידיש פעל במסירות בנימין ליס.

שמעון פינקלשטין

כתה ג׳ של בית הספר ומוריה

תלמידי כיתה ה׳, ביה״ס העממי העברי בסביסלוץ 1931

זכרונות וחויות מלימודי בבית הספר

נתקבלתי למכינה בשנת 1924. מורתנו היתה דינה דורצ׳ינסקי. היא היתה מקפידה מאד שנשב בידים שלובות על החזה, (לפי ביטויה: „הידים על החזים״), או שלובות אחורנית. בכתות א׳ ו־ב׳ היתה לנו מחנכת לא מהמקום, רק דמותה החיצונית — נמוכה ושחרחורת — ומקום מגוריה אצל דודי פינקלשטין ז״ל נשארו בזכרוני.

כשעברתי לכתה ג׳, נתקבל ברם כמנהל, אישיותו הורגשה בביה״ס. בכתות ד׳ וה׳ היה אלתר גולדברג מחנכנו, אהבנו אותו וגם הרגזנוהו.

כתתנו התגבשה החל מכתה ו׳. המחנכת היתה אשת המנהל שלכטר, ואע״פ ששפתה היתה פולנית הסתגלנו והתקשרנו אליה. אני זלזלתי בלימוד השפה הפולנית וטענתי כי אין היא נחוצה לי באשר עתיד אני לעלות ארצה. היא רצתה לשכנעני, כי אלמד פולנית, בנימוק שאזקק לה אם ארצה לעבוד בצירות הפולנית, אולם לא שוכנעתי. רבות פעלה בחינוכנו החברתי; קיימה אתנו

שיחות בענינים אלה, וגם נעשו פעולות חינוכיות בכיוון זה. הותקנה בביה״ס תיבת־דואר שלתוכה רשאי היה כל תלמיד לשלשל מכתבי תלונות, הצעות, מהרהורי הלב, או בעיות חברתיות.

בסוף שנת הלימודים הששית הוצאנו לאור חוברת נאה בשם „פרי מחשבותינו״, כמובן בשפה הפולנית, והיא שמורה אתי עד היום.

בכתה ז׳ האחרונה השתדלה להכין אותנו לחיים, ובשעורי החברה אתה נדונו בעיות רבות. גם שנה זו סיימנו בחוברת נאה.

ביום הסיום וחלוקת התעודות סידרנו מסיבה עם ההורים ואח״כ יצאנו לבלות את הלילה ביער וישבניק.

מי פילל, כי במקום זה יינתק פתיל חייהם של מרבית יהודי סביסלוץ ע״י הצורר הארור, וכאן יהיה הקבר להורינו היקרים, אחרי שהתעללו בהם ורצחום באכזריות.

ש. פינקלשטין

עיירתי סביסלוץ

מאמץ אני את עיני רוחי ורואה אותה שטוחה לפני כמאז עזבתי אותה בשנת 1921 עם עלותי לא״י. כזאת היא חיננית על רחובותיה, שוקה, בתיה, שדרותיה, מוסדותיה ותושביה. ואני — ככל בני העיירה — ידעתי את כולם, הכרתי את מצבם ואת טיבם, על חולשותיהם ויתרונותיהם. לא חסרו בה נגידים ועשירים, נשואי פנים אשר שכנו בבתי אבן מתוקנים כשם שלא נעדרו ממנה עניים מרודים שנמקו ביגונם. אך חביבים היו עלי כולם — כי הכל נחנו בנקודה היהודית הנפשית והמקורית, והיא אשר איחדה אותם ולכדתם לגוף משותף אחד, ובאמונה וטהרה נשאו בכל התנאים והמסיבות, ומתוך חרדה לבאות טיפחו מוסדות של עזרה הדדית.

שקועים היו במ״ט שערים של מלחמת קיום, אך עם זאת נשאו בעול תורה. עם־ארצות מוחלטת היתה בעיירה תופעה בלתי שכיחה. הכל למדו עד גיל מסוים ורבים המשיכו להגות בתורה עד גיל מבוגר ביותר. אתחיל תאורי מהשוק ויסלח לי אם אפתח באבי ר׳ דניאל ז״ל. חנותו הקטנה היתה משמשת בית ועד לעשרות יהודים המתכנסים מדי בוקר לתורה ומשוחחים בעניני דיומא. יכולת לשמוע שיחה ערה על המתרחש בפוליטיקה העולמית, ולאחריה — על המתהוה בחיי העיר: בציונות, בחנועת הפועלים ולבסוף דברי תורה ממש — חידוש שמצא אבי או פלוני בהלכה, רעיון שנתגלה בסוגיא תלמודית, בפירוש רש״י על פסוק בתורה וכדומה. בשיחה הארוכה לא חסרו גם דברי רכילות (אבי סלדה נפשו מדברי רכילות). לבסוף נראה גם ראשון הקונים שהציץ והתבייש להיכנס בשל האורחים. לא פעם רגז אבא בלבו על האורחים המפריעים לו לעתים לפרנסתו, אך לא העז לומר להם עד כי הבינו בעצמם שעליהם לפנות את החנות.

בשכנותנו חנותו של זדנוביץ, החנות דאינטליגנטית שהרבו לדבר בה גם לועזית, אחריה ביתו של רובין ובניו שחונכו עלי השפה העברית. חנותו של עדן, משפחה שלהטה למקורות התרבות העברית... חנותו של איזורוביץ... וחנות הקמח של ליסין. המשפחה המוזנחת בחיצוניותה, אך רוויה כולה תורה ודעת. בנו מטות (מטשקר) היה לאחד ממנהיגי הבולשביקים מיד לאחר הכיבוש הבולשבי;

הוא עשה עמי חסד לקבלני תחת חסותו ולתת לי עבודה למען ארויח מנת לחם למשפחתנו הענפה ולאחר מכן שלחני בכעס על שדיברתי אליו יידיש ולא רוסית וקראתיו בשם הפרטי ולא „חבר ליסין". והנה הבית של המיזלים הענף, הנאזויצים, המינצים, הפינקלשטיינים והשרייבמנים... כל אלה אזכורה, בני חמד ויקר...

ומאחורי חצר בית הכנסת. שלושת הבתים — ביהמ"ד הישן, ביהמ"ד החדש וביה"כ המפואר. פה גדלתי, פה למדתי תורה במשך שנים. בית המדרש הישן — מקום תפילתו של אבי ז"ל. מקומו במזרח משמאל לארון הקודש. על יד עמודו המורם הכניסני בעול תורה ומצוות. מימין לארון הקודש — מושבו של הרב ר' יוסף רוזין בזמני. לאורך הכותל — שורה של מכובדי העיר, ובמקביל להם טורים של עמודים — שולחנות מקיפים את בימת הקריאה בתורה עד לשני תנורי החימום. על אחד הספסלים האלה למדתי תלמוד עם „חברי" ר' משה בן ה־50 (ואני בן 12 !). ליד השולחנות שבקרבת התנורים על ה„ליזנקה" למדו חברות ש"ס, משניות, עין יעקב. ערב־ערב בין מנחה למעריב נטשו חנונים חנויותיהם ובעלי מלאכה סדנותיהם וישבו בצותא ללמוד דף גמרא או משנה, השקיעו עצמם במסתרי הסוגיא והשתחררו לרגע קט מדאגות הפרנסה שלהם. עודנו מהדהד באזני דניגון שליוה אותם בתלמודם כשם שמצטלצל בנפשי ניגונו הדומה של אבי בשעת בוקר מוקדמת בלימודו בבית דף גמרא, ניגון זה הוא בת לויתי גם עתה בשעת התיחדות עם עצמי. וה„שטיבלאך" מאחורי התנור — מקום למדתי תורה מפי ר' אלי' אגושביץ ומפי ר' חיים שלמה, ועזרת הנשים מקום חדרו של הוואלפער מלמד, שמפיו קניתי דעת יחד עם חברי הגדולים ממני — ישראל אזרוביץ וישעיהו סלוצקי.

וה„משמרים".. בכל ליל יום ששי... בחצות היינו מפסיקים את הלימוד וסרים למאפיה של „בורדוש" וקונים לחמניות וכעכים טריים... וחוזרים ללימוד. ובבוקר הרבינו לשחק בכפתורים, ולא אחת הילכנו במכנסים קשורים בחבל בשל הכפתורים שנתלשו מהם לשם משחק. אזכור גם את מרתף הקרח סמוך לבית המדרש. היינו מחכים לנושאי הקרח ע"מ לחטוף מהפירורים שנתפזרו בחוץ.

ובחורף — משחק הגלישה מעל המורד הקפוא שבין ביה"כ וביהמ"ד הישן! אחרי מעשה הגלישה היינו מתפלגים לשני מחנות

ונלחמים בכדורי שלג והיינו משתהים עד אשר האבות באו לאספנו הביתה, ואז היינו צועדים כשפנסי הזכוכית בידינו.

לצידו של בית המדרש הישן — בית המדרש החדש, מקום גבאותו של ר׳ שמואל מלשינקר. בבית מגורי הייתי שומע ברורות קולות התפילה מבית מדרש זה. משום מה חסרנו יחס למוסד זה. דומה היה כי נושבת בו רוח חילונית לא כמו בביהמ״ד הישן. התפילה בשבתות ובחגים נסתיימו בו מוקדם יותר. במחלוקת שבין ה„צדדים״: הרוב שדבק בו יוסף רוזין ה„שטאדט רב״ והמיעוט שהתנגד לו היתה בבי״מ זה פחות דביקות ל„שטאדט רב״ מאשר בישן. במחלוקת זו סערו הרוחות, ואף אני, הילד, הייתי שותף לה, אע״פ שלא הבנתי כהלכה פישרה.

ובמרכז — ביה״כ על תפארתו. בו הקימו תפילות רק בשבתות. בחול התפללו בחדרים הצדדיים שלו „שטיבלאך״. עודני זוכר את העיטורים שנעשו בכיפתו של בית זה, שנים טרחו לפאר את ביה״כ. חזנים מעולים הוזמנו להנעים בו את התפילה. החזן נבחר לאחר בדיקות מרובות ע״י המבינים בזמרה, ומבינים היו דוקא מהשכבות העמלות שבעיירה: הבנאי, הקצב וכדומה. אעפ״כ לא הרבו לנהור להיכל זה. קרירות נשבה הימנו וותיקים ביכרו להתפלל בביהמ״ד. גם אנו, הילדים, לא התייחדנו לשבת בו. הסתפקנו בדרצה בלבד, להאזין לרגע קט לחזן. בבית זה נתמשכה התפילה יותר מביתר בתי התפילה, שכן החזן היה מאריך בה. לאחרונה יש להזכיר את בית המדרש של רח׳ אמסטיבובה ששימש את הרחוב הנקרא על שם זה ואת ה„אוקופעס״, זוהי מעין שכונת העוני שבעיירה. משום מה איתרע מזלו של בית מדרש זה ולא זכה לכבוד המפואר כראוי לו משום צורתו הפנימית הנאה.

מאחורי חצר בית הכנסת ראוי להזכר בית המרחץ. פקדנו בית זה בכל יום ששי ונהנינו מהבלו החם והרענן, משפשוף הזרדים על גבי הגב, כשהיינו שכובים על המדרגות ערומים כביום הולדנו וספגנו את חום האדים הנובעים מהאבנים הלוהטות שבתנור כאשר דלי מים קרים מרטיטן ומציפן. מאושר הייתי כאשר נתכבדתי לצקת מים מדלי על גבי האבנים.

בקיץ היינו עוברים על פני בית המרחץ מבלי תשומת לב, צעדנו על פניו אל הנהר. שם היו עזרת גברים ועזרת נשים, בלי בגדי רחיצה, ואם הציצה העין לשם הכתה היד על חטא...

העיירה שפעה ציונות ותרבות עברית. גם קשישים לא הסתפקו בתפילה למען ציון אלא ייחדו מעשה לזרוזה של גאולה. היו גם אנשי ה„בונד" שכפרו בציונות וטענו לאידיש, אולם הרוב המכריע — לבם היה לציונות, לפלגותיה השונות. התפלמסנו קשה עם המתנגדים. זכורני את מנדל ויגונסקי, בונדאי נלהב, ארגן את פועלי הבורסקאות והוציא עלון. חמדנו לצון ושלחנו לעתונם את ה„מלאך הקטן" של פרישמן בחתימת ידו של אחד מחברינו. הם הדפיסוהו בחתימה זו, מה ששם ללעג את התפארותם כי בקיאים הם בספרות.

המפלגות הציוניות השונות התאגדו לאיגוד משותף בשם „מרכז הציונים". המרכז הקים בי"ס עברי, שגם הרב דמתא נתן ידו להקמתו. מקומו היה בבית החולים הישן בחצר ביה"כ. לימדו בו ר' חיים שלמה תורה ומשנה, החתום מטה דה"י וחשבון והמורים גולדברג, לבקובסקי וברליקובסקי. הוקמה ספריה עברית בעלית הגג של ר' שמואל מלשינקר, נוסדו חוגים לדיבור עברי וקמה תנועה חלוצית מסונפת למרכז החלוץ שבביליסטוק וקשורה עם המרכז בורשה. הופצו בולי הקה"ק. וראוי לציון בראש וראשונה מורנו ורבנו ראש האגודה הציונית בעיירה ר' יוסף קצנלבויגן. הוא ואשתו דיברו ביניהם רק עברית וגם אותנו שמרו בקפדנות לדבר רק עברית. גם יתר המפלגות היו פעילות: אספות, דיונים וויכוחים, ועל הכל — להקת חובבי תיאטרון. הם סידרו אולם והציגו מחזותיו של גולדפדן: המכשפה, מירלה אפרת ועוד... גם אנו הצגנו: „מכירת יוסף", „שאול ודוד".

בזכות הפעולה הציונית ניצלו רבים מבני העיירה, שעזבו בעוד מועד את העיירה ועלו ארצה. בין אלה שנכספו לציון היו מדלת העם, אשר על אף מצבם הכלכלי והחברתי העלוב, שרבים מהם צוינו בכנויים כגון: פלפל, תרנגול, שדון, טלגרף בגלל מקרה זה או אחר. גם אלה מהעם נתלהטו למשמע המאמץ לגאולה קרובה. הם היו ראשונים לשלוח בניהם לחלוץ, תרמו לקרנות הציוניות. ב־2 בנובמבר עם הצהרת בלפור אפפה השמחה את כולם. העיירה לבשה חג, בתי המדרש המו מאדם, דגלי התכלת־לבן עיטרו כל בית.

לאחר שעזבתי את העיירה הגיעו אלי ידיעות על המשך הפעולות. אבא ז"ל שסירב להענות לבקשתי ולעלות מחשש פן יפול למעמסה על שכם בניו, המשיך בתיאוריו להודיעני על חיי העיירה, מהחידושים שנעשו בה ומאנשים העולים או המתכוננים לעלות.

אהה! גורל יהדות פולין כולה היה גורלם של בני עיירתי. פגעה בהם ידו של התלין האכזרי ימ״ש. בני סביסלוץ ישאו בלבם ובנפשם זכרם של אבות ואמהות, אחים ואחיות, בנים ובנות. אב לבנו יספר את יקר תפארתם של אחים קדושים שנפלו כיהודים על מזבח עמם. יהא זכרם ברוך.

יעקב ניב

הסתדרות „החלוץ״

מזכרונותי בעקבות רשימה אחת

לזכר נשמת אחותי דינה וב״ב שנספו בשואה

לפני 41 שנה —

תקופה של אידיאלים שניזונו מחיבת ציון מזה והתנועה הפרוגרסיבית ברוסיה מזה.

אני הייתי מזכיר התנועה הציונית והתרבות העברית בעירה. (עדין מצויה אצלי רשימת 24 חברי קבוצת הרצליה שהיתה הגרעין של הסתדרות „צעירי ציון״ לשכה מחוזית סוויסלוץ. מתחת לרשימה התאריך 19.2.1919 והחותמת).

מרפזנו היה בבית חיים אפשטין. בו רוכזו חוגים שונים: ללמוד עברית, לקריאה בעתונים עבריים, חוג דרמתי, חוג מוסיקלי ועוד. לרגלי התקרב הבחירות לועד הקהילה התקיים גם חוג מוניציפלי. מחשש מאורעות עם התכוננות הגרמנים לפנות את העיר התכוננו להגנה. קבלנו מהגרמנים כמה רובים וזכורני את אברהם עין ז״ל שהיה מופיע כשרובהו על שכמו.

לשכתנו היתה לשכה מחוזית, כי הגרמנים הכריזו על סויסלוץ כעל מחוז וגם יכולנו לספק כוחות ארגוניים ותרבותיים בשביל הסביבה, ואכן פנו אלינו מהסביבה בענייני בטחון ותרבות.

רבות התוכחנו עם ראשי הבונדאים: ברל דוד עין, יוסף אורבאך, משה לאש ועוד, שאף הם היו אידיאליסטים. משה לאש היגר לקנדה ובנו „לואיס״ הוא ראש תנועת העבודה שם.

מטובי הנואמים הציונים הותיקים יש להזכיר את ר׳ דוד מיזל ז״ל, ר׳ אהרן יצחק עין ז״ל, ר׳ גרשון סלוצקי ז״ל, ר׳ אברהם אלקניצקי הי״ד, ר׳ דניאל גרשון הלפרן ז״ל ועוד. ביזמת אלה נוסד ביה״ס העברי שבו שמשו כמורים ראשונים ר׳ אלתר גולדברג, מרדכי פלמן, ר׳ חיים שלמה שבזין הי״ד, חנוך מינסקי שנפטר

לויה למורה מינסקי חנוך

מטיפוס, אחותי דינה הי"ד, בוגרת הקורסים הפרבליים בורשה ושמשה כגננת וכמורה בכתות הנמוכות ויבדלו לחיים יעקב הלפרן וכותב הטורים האלה.

לבית הספר היו נוהרים ילדי העירות והכפרים שבסביבה, מה שהגדיל את השפעתנו על הסביבה כולה. כל העבודה הענפה היתה בהתנדבות ולאור התקופה שלנו נראה כאילו כל זה היה חלום.

להלן רשימת קבוצת החברים בשם „הרצליה":

משה ברטנובסקי, שמואל מיזל, שמעון וטניק, משה רובין, פנחס מאלעץ, נפתלי עדן, ישעיהו סלוצקי, משה סאטור, ישראל אזעראוויץ, פיוויל זאיעץ, זיידל פוקס, נחמן אלכסנדרובסקי, פערל מינץ, שרה וולאסקי, מרדכי הלפרן, יהושוע מוצניק, צפורה אפשטין, אפרים זדנוביץ, לייב לעוו, לייב סטופאצעווסקי, אליעזר שעוועלעוויץ, דאבע רובין, פנינה זדנוביץ, קלמן סלאפאק.

(החותמת)

המזכיר: נ פ ת ל י ע ד ן

שישלוויצער משכילים

„אם אין קמח אין תורה״, ווערט געזאָגט אין פּרקי אָבות. אָבער וואו עס איז דאָ פּרנסה און דערצו אויך רו, איז דאָ תורה און במילא אויך חכמה.

שישליוויץ (סוויסלאָטש, גראָדנער גובערניע), האָט דורך די ערשטע צענדליגער יאָרען פון היינטיגען, דעם צוואַנציגסטען יאָרהונדערט, גענאָסען פון אַ שפע אין דער לעדער אינדוסטריע וואָס האָט אַרויסגערופן די קנאה פון שכנ׳ישע שטעטלעך, וועלכע האָבען איר געררופען קליין וואַרשע.

איך גלויב אַז שישליוויצער משכילים זענען ראוי באַשריבען צוווערען, ווייל זיי זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ סך אַנדערע שטעט און שטעטלעך.

„חנניה אווערבוך, אַ דינער און אַ זשוואוווער און זיין געגענזאַץ דער לאַנגזאַמער לייבע מאַטליעס, וועלכער האָט שטילערהייט גוט געוואוסט געאָגראַפיע, געאָמעטריע און אַנדערע וויסענשאַפטען, פלעגען נאָכפאָלגען ניט דער לאַנדקאַרטע אין האַנט, יעדען ריר אין דער רוסיש־יאַפּאַנעזער קריז פון 1904—1905. זיי פלעגען שטענדיג דיסקוטירען, אַרגומענטירען און אַמפּערען זיך איבער אַלץ, וואָס איז דאָרט אָנגעגאַנגען. דאָך איז ניט געווען קיין געפאַר, אַז די רייד זאָלען זיך ווען עס איז אויסנעמען.

ווען די וויכטיגע רוסישע פעסטונג פּאָרט אַרטור איז געפאַלען, האָט דאָס קליינע מענשעלע און גרויסער „גלאָמפּ״ (גולם), דערע לעצטער צאַר, דאָס ניט אַריינגעשריבען אין זיין טאָג־בוך; אָבער עד האָט יאָ פארשריבען ווען ער האָט געהאַט פאַר מיטאָג יענעם טאָג, און וואָס פאַר הצלחה ער האָט געהאט אויף יאַגד. ניט אזוי גלייכגילטיג זענען אָבער געווען אונזערע צוויי סטראַטעגיקער. די נייעס איז אָנגעקומען צו חנניה׳ן אין מיטען נאַכט. איז ער גלייך אַוועקגעלאָפען, אָנגעקלאַפט אין פענצטער און אויסגערופען צו לייבען, „פּאָרט־אַרטור איז געפאלען!״ צי זיי האָבען געקענט רואיג שלאָפען די רעשט פון יענער נאַכט, ווייס איך נישט.

פונקט ווי לייבע מאַטלעס האָט ניט געהאַט קיין נוץ פון זיין

פעקעל וויסענשאַפט, אזוי האָבען אַ סך משכילים געלערנט וועלטליכע וויסענשאַפטען לשמה. איך וועל דערמאָנען נאָר עטליכע.

פראָמינענט זענען געווען די בערנשטיינס. דער פאָטער מאיר איז געווען שטאַרק באַהאַוונט אין וויסענשאַפט און ליטעראַטור, אידישער און גויאישער. צו יעדער געלעגענהייט און ביי יעדער פאָרשונג אָדער אַסיפה איז ער געווען צו זאָגן די ריכטיגע און אינטערעסאַנטע ווערטער. איינמאָל האָט ער דערקלערט אין דעם גייסט פון ישעיה הנביא: „עס וועט קומען אַ צייט, ווען עס וועלען זיך פאַרוואַנדלען אַלע טורמעס (דזשעילס) אין שולעס, און אַלע אָסטראָגען (פעניטענשעריס) אין גימנאַזיעס (מיטעל־שולעס).

דער צווייטער צום אינגסטען זון זיינעם, מיישקע, פלעגט אָפט שפּילען שאַך. פון צייט צו צייט פלעגען אַראַנזשירט ווערען ספּעציעלע שפּילערייען: מיישקע האָט געשפּילט אויף צען שאַך־ברעטלעך, געגען צען שפּילערס. אין דער צייט וואָס יעדער פון זיי האָט געזעסען און באַטראַכט זיין ברעטעל, זיין שלאַכט־פעלד, איז מיישקע געזעסען אין אַן אַנדער צימער. מען פלעגט אים מעלדען, אַז דער שפּילער פון דעם און דעם ברעטעל, איז „געגאַנגען אַ גאַנג" מיט אַ געוויסער „כלי" פון איין באַשטימט קעסטעלע צו אַן אַנדער באַשטימט קעסטעלע, און ער פלעגט זאָגען, וואָס פאַר אַ גאַנג צו מאַכען פאַר אים. ער פלעגט זעלטען פאַרלירען אַ שפּיל.

איינמאָל האָט מיישקע און זיין איצטיגער שוואָגער יחזקאל אַרלין פון מאָנטרעאָל, אַלס בחורימ׳לעך, גענומען לערנען צוזאַמען אַ בלאַט גמרא. פלוצלינג גיט מיישקע אַ זאָג: „איך בין דיך מקנא".

פרעגט אים יחזקאל: „ווי קען דאָס זיין? דו ווייסט דאָך אַ סך מער גמרא פון מיר".

ענטפערט אים מיישקע: „איך ווייס טאַקע מער, אָבער דו לערענסט טיפער.

יחזקאל באַטראַכט דאָס עד היום פאַר דעם בעסטען קאָמפּלימענט, וואָס ער האָט ווען עס איז געקראָגען.

יאָשע דרעטשינער, דער שניט קרעמער, איז געווען מאיר בערענשטיינ׳ס שוועשער. ער איז געווען דער איינציגער קרעמער, וואָס פלעגט קיינמאָל ניט שווערען. מען האָט אים שטענדיג געגלויבט אויף זיין הן (יע). דאָס פלעגט זיין מערסטענס ביים קויפען

אַ שטיקעל סחורה אויף אַן אָנצוג פּאָר קאָסט און צען פּראָצענט פּראָפיט.

ווען אַן אַנדער קרעמער פלעגט זיך שווערען, „אויף מיינע נאמנות", פלעגט מען אים זאָגען פּונקט ווי שלום עליכמ'ס העלדען: „איך גלויב אייך אַן אַ שבועה". אַנדערע פלעגען דאַנקען און אַמאָל אויך אָפּענטפערן, „אויף מיינע קאָרענע באַנדעס".

אַ חקרן אַ נסתר, אַ פּאַרבאָרגענער פילאָסאָף, איז געווען שמעון דער בירער. ער האָט וויייניג געלערענט פון ביכער, אָבער אַ סך פון באַרירונג מיט אינטעליגענטען. אַ באַזונדער גרויסע השפעה האָט אויף אים געהאַט מאיר בערנשטיין.

דיסקוטירנדיג וועגען רעליגיע מיט'ן פּוילישען קסיאָנדז, פלעגען זיי, אויפ'ן וואנוש פון דעם קאַטויילשען גלח, בייטען די טעמע אַזוי שנעל ווי זיין „פלימיעניצע", וואָס האָט כמנהג פּוילען, געהאַלטען הויז פּאַר אים, איז אַריינגעקומען.

שמועסענדיג איינמאָל מיט'ן רוסישען פּראַוואָסלאַוונעם (גריך־אָרטאָדאָקס) גלח, האָט ער אים געפרעגט: „וואָס וואָלט געווען אייער שטעלונג, לויט אייער איצטיגען פאַרשטאַנד, ווען איר וואָלט געווען אַ איד?

האָט דער גלח אים געענטפערט: „איך וואָלט זיך געהאַלטען אַן אידישקייט מיט אַלע מיינע כוחות".

מען דאַרף ניט פאַרגעסען, אַז די פּראַוואָסלאַוונע אמונה איז דאַן געווען, אין אַ סך הינזיכטען, ניט בעסער ווי אַ געצענדינסט, פול מיט בלבולים אויף אידען. איר אמת'ער בעל־הבית איז געווען ניט אַן אַרכימאַנדריט אָדער אַ מעטראָפּאָליט, נאָר אַ טשינאָווניק, ניט קיין גייסטליכער אָפילו. דער פּראָקוראָר פון הייליגען סינאָד באַשטימט פון דעם צאַר, די העסליכע בריאה פּאָבעדאָנאָסצעוו. דער נאָמען מיינט דער טרעגער פון נצחון, אָדער מען פלעגט אים אָפּט באַצייכענען מיט דעם נאָמען בעדאָנאָסצעוו, דער טרעגער פון אומגליק.

די איינציגע צו וועמען די דאַמאָלסדיגע פּראַוואָסלאַוויע האָט, ווי איך קען איינזען, געבראַכט גוטעס, זענען געווען די אידיאָטען, ווייל פּונקט ווי דער מאַכמעדאַנער גלויבען, אַז משוגעים זענען באַהויכט דורכ'ן רוח הקודש, אַזוי האָבען די מאַסען פּראַוואָסלאַוונע געגלויבט, אַז די אידיאָטען זענען אָנגעפילט מיט דעם הייליגען

גייסט, דער דריטער פּערזאָן פון דער הייליגער „טראַאיצע" (טריניטי), דער דרייפאַכער גאָטהייט. איז מען דעריבער אין רוסלאַנד געווען זעהר גוט צו אידיאָטען.

ירחמיאל דער מלמד, אַ דינער מיט אַן אינטעליגענטען גוטמוטיגען אויסזען, איז געווען אַ למדן מיט אַ שכל הישר. מען פלעגט אים אָפט אַרויסרופען אויף בוררות (אַרביטריישאַנס) צווישען וואַלד־סוחרים.

מאָטקע אסתר־רחל'ס, איז געווען אַ שטאַמלער. ער פלעגט אַוועקפאָרען אויף מאָנאַטען לאַנג. דאָס האָט ער אויסגעבעסערט, רעדאַקטירט און צוגעגרייט צום דרוק אַ ספר, וואָס אַ רב ערגעץ ווייט האָט אָנגעשריבען.

אין גרויס אָרעמקייט, אויף אַ פינסטערען בוידעם אין דעם „ראַד", צו מעריב זייט פונ'ם באַרימטען גרויסען מאַרק, האָט געוואוינט ישראל זאַם. האַרט ביי די שייבלעך פון פענסטער, מיט אַ יאַרמעלקע אויפ'ן קאָפּ, איז ער שטענדיג געזעסען פאַרטיפט אין אַ בוך איבער וועלכער עס איז וויסענשאַפט, איבערהויפּט אַסטראָנאָמיע. אין די יונגע יאָרן האָט ער געטיילט זיין דורשט נאָך וויסנשאַפט מיט חיים זעליג סלונימסקי וועלכער איז שפּעטער באַרימט געוואָרען אַלס אַסטראָנאָם און רעדאַקטאָר פון דער העברעאישער צייטונג „הצפירה".

מען פלעגט דערציילען, אַז די רוסישע רעגירונג האָט איינמאָל אָנאָנסירט אַ גרויסען פּרייז פאַר אַ דערפינדונג צו מעסטען די שטאַרקייט פון בראָנפען. ישראל זאַם האָט אַריינגעשיקט די דערפינדונג, וואָס ער האָט אויסגעאַרבעט, די זעלבע וואָס האָט געוואונען דאָס געלד, אָבער זיינע איז אָנגעקומען אַ טאָג שפּעטער.

אַ געבוירענער אָבער ניט דערצויגענער דיפּלאָמאַט, איז געווען קאָפּל רובינשטיין, פון דער אָמסטיבאַווער גאַס, דער שווער פון זיין קוזין אַברהמ"טשע משה ניסנ'ס, אַברהמעין פון ניו יאָרק, וואָס האָט זייט דער צווייטער וועלט־מלחמה אונערמידליך אַזויפיל אויפגעטאָן אויסצוגעפינען פאַרלאָזענע פליכטלינגע פון שישליוויץ און אומגעגענט, און פאַרברודערען זיי מיט קרובים אין אַמעריקע.

הויך און פיין געבויט מיט לענגליכע שטריכען פון אַ פּנים געראַמט אין אַרומגעשווירענע געלע האָר און פאַרשפּיצט מיט אַ פראַנצויזיש בערדעלע אויף דער מאָרדע, האָט קאָפּל שטענדיג

געטראָגען דעם אויסדרוק פון געלאַסענהייט, גוטמוטיגקייט און פאַרשטענדעניש.

דעם נאָמען רובינשטיין, ווי אַלעמענס פאַמיליע־נעמען, פלעגט מען זעהר הערען. מען פלעגט זאָגען „קאָפּל דער געלער״. ער פלעגט הויפּטזעכליך פאַרהאַנדלען מיט נאַאַשאַלסטוואָ (רוסישע רעגירונגס־באַאַמטע). ער איז געווען קאַלטבלוטיג, קלוג און דערפאַרען, און האָט גוט פאַרשטאַנען ווען, וואו און וויפיל צו געבען „לאַפּואוקע״ (כאַבאַר). ער האָט גערעדט א רוסיש ניט נאָר א גראַמאַטיקאַלישען אַפילו אַ ליטעראַרישען. איינמאָל ווען ער האָט געדאַרפט חתמ׳ענען אַ קאָנטראַקט אויף צו בויען אַ שולע, היסאָט ער אָנגעהויבען זוכען אין אַלע קעשענעס. אָן די ברילען האָט ער געזאָגט, איז ער פשוט אַ קאַליקע. סוף־כל־סוף האָט ער זיך אונטערגעשריבען. דער טשינאָווניק (באַאַמטער), קוקט אויף דער אונטערשריפט פון „קאָטשערעס און לאַפּאַטעס״, דערנאָך אויף קאָפּלען, דאַן צוריק צו דער חתימה, אין גרויס דערשטוינונג. „איך האָבגעמיינט אַז איר זענט אַ העכסט געבילדעטער מאַן״ — זאָגט ער צו אים.

ענטפערט קאָפּל: „ערשטענס, אָן די שפּאַקולען קען איך גאָרנישט זען ווי צו שרייבען. און צווייטענס, איז דער טאַטע מיינער שטענדיג געווען אַ קבצן, און איז ניט געווען ביכולת מיר צו באַזאָרגען מיט בילדונג״.

אין שישליוויץ האָט פּראַקטיצירט אַ פּאָליאַק אַ סך יאָרען — זינט ער האָט גראַדואירט אַלס דאָקטאָר. לינדע איז געווען אַזוי איינגעלעבט מיט די אידען, אַז ער האָט גערעדט אַ פּערעפעקטען אידיש מיט אַלע העברעאישע ווערטער, וואָס ווערען גענוצט אין אידיש. ווען ער פלעגט זאָגען אַ קראַנקען אידען, אַז ער טאָר ניט פאַסטען יום כיפּור, פלעגט ער אים הייסען ער זאָל עסען קליינע ביסענס און טרינקען קליינע זופּען. לינדע האָט געוואוסט, אַז אַזוי איז דער אידישער דין. צו לינדע׳ס לוויה, האָט קאָפּל אָפּגעשטעלט די פּראָצעסיע אין מאַרק און געמאַכט אים אַ הספד אין פּויליש.

קאָפּל האָט געוואוסט פון זיין כח־הדיבור, און האָט ליב געהאַט צו זען וואָס ער קען טאָן מיט דעם. איינמאָל, איז צו יאָסע־צביה׳ס (ציוויעס), דעם תבואה הענדלער, געקומען זיינער אַ באַקאַנטער פויער מיט זיין אַלטער מאַמען, און ביידע האָבען אים דערקלערט

זייערע טענות און זייער סכסוך צוליב שפּייז. יאָשע האָט אַרײַנגערופן זיין שכן, קאָפּל'ען.

קאָפּל האָט אײַנגעטענה'ט מיט דער מאַמען און מיט'ן זון אין גויאיש, אַ פאַרדאַרבענעם דיאַלעקט פון רוסיש, אזוי לאַנג און אַזוי ברייט, ביז עס האָבן זיך באַוויזן טרערען אין זייערע אויגען. אַביסעל שפּעטער האָבן זיי זיך צעוויינט. ענדליך, האָבן זיי זיך אַרומגענומען און זיך צעכליפּעט, און עס איז געוואָרען אויס סכסוך.

קאָפּל האָט געהאַט דעם קאָנטראַקט צו באַזאָרגען פערד צו פירען די פּאָטשט און צו אַרומפירען געוויסע באַאַמטע איבער זייערע געביטען אַרום שטעטעל. איין זומערדיגען פאַרטאָג, האָט אַ זון זיינער דערהערט אַ שטיקעל גערויש אין דער ריכטונג פון שטאַל, איז ער אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט, אַרויסגעלאָפען אין דרויסען. ער האָט באַוויזען צו זען, ווי צוויי מענשען אַנטלויפען רייטענדיג אויף צוויי פּאָטשטאָווע פערד. באַרוועסערהייד האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען נאָך זיי איבער די געסלעך פון די אָקאָפּעס, פאַרביי די גאַרבאַרניעס, און זיי אָנגעיאָגט. צווישען געוויינטליכע גנבים זענען געווען עטליכע אידען, אָבער פערד־גנבים זענען געווען נאָר גויים. צוריק איז ער געקומען רייטענדיג אויף איין פערד און מיטפירענדיג דעם צווייטען.

אליהו עין (מאָנטריאָל)

החיים החברתיים בסויסלוטש בדורנו

עד השנים האחרונות של המאה הקודמת היתה העיירה סביסלוטש עיירה קטנה ושקטה. תושביה היהודים התפרנסו בעיקר ממסחר ומלאכות: סנדלרות, חייטות, נגרות ועוד. הבנים לא למדו מקצוע כי נחשב הדבר לפחיתות כבוד להם, התקיימו על חשבון ההורים, היו אינטליגנטים למחצה, מתהלכים בטל ומבלים זמנם בהשתוללות.

כשהחלה תעשיית העיר להתפתח, נשבה רוח חדשה בעיירה, בני בעלי הבתים התחילו לומדים את מקצוע הבורסקאות.

לרגלי הגזירות על היהודים וגרושם מהכפרים עקרו המגורשים לעיירות, ובהיותם מחוסרי מקצוע היו נספחים אף הם למחנה החנונים, אלמלא באה תעשיית העור לחלצם מהמצוקה. בהתחלה היו הגויים שבכפרים מהסביבה הפועלים בעיבוד העורות, ובזה שופר מצב המסחר כי היה יותר פדיון, אולם במשך הזמן חל שינוי גם בהלך הרוח של היהודים. התחילו להבין, כי אע״פ שהמצב הכלכלי השתפר, לא תהיה כל יציבות בשיפור זה כל עוד העיסוק בתעשיה הוא בידי הנוצרים, וקיומם של היהודים תלוי על בלימה. משום כך התחילו גם בני העיירה לחדור לענפי העבודה השונים של התעשיה. בשנת 1900 עם התפתחות נוספת של התעשיה באו לעיירתנו בעלי מקצוע ממקומות אחרים. אלה היו ברובם מושפעים מה„בונד" ששלט אז ברחוב היהודי.

ל„בונד" היתה השפעה רבה על חוגי הפועלים בגלל מלחמתם להטבת תנאי הפועל, ודאידיאולוגיה של ה„בונד" חדרה אף היא לחוגי הפועלים. הנוער שלנו שהתחנך על לאומיות לא השלים עם האידיאולוגיה של ה„בונד", וגם הגישה הבלעדית של הגנה על תנאי הפועל לא משכה ביותר. נוכח היחס האנטישמי של הרוסים והפולנים גברה ההתלכדות הלאומית, אולם מצאנו, שעלינו ראשית כל לחדור לעבודת הבורסקאות לכל ענפיה. אחרי זמן קצר תפסנו בה מקום חשוב והשתדלנו להכניס לעבודה חברים מהציונים הסוציאליסטים ומפועלי ציון. השפעתנו גדלה בין הפועלים הודות לזה שבעל ביח״ח מינץ השיא את בנותיו לשני ציונים נלהבים: בנימין מינקוס ואפרים זדנוביץ, והם עזרו לנו בפעולותינו.

התחלנו לנהל תעמולה פוליטית ברוח „פועלי ציון" ו„ציונים

ועדת הקרן הקיימת

סוציאליסטים". זכורני מקרה אחד, כשהזמינו פעם לעיירה את צדיקוב. הוא היה נואם בחסד עליון. לאחר נאומו הציוני, היתה כל העיר כמרקחה. ה„בונד" דרש ויכוח פומבי ואנו הסכמנו לכך. האספה הפומבית התקיימה אצל ר' דוד מיזל והשתתפו בויכוח מחוץ לצדיקוב גם יוסף קצנלבויגן שהיה מהציונים הותיקים, דוד מיזל וכוחות צעירים אחרים. הם הזמינו כוחות מבחוץ פרט לכוחות המקומיים, שביניהם היה משה ברנשטין נכדו של ר' יוסף דרצ'נר. מהויכוח יצאנו כשהסתדרותנו התחזקה והתחלנו בפעולה מסונפת למען הקרן הקיימת וקרן היסוד. יש לציין, שגם האגודה התנגדה לנו והפריעה לנו בעבודה. למזלנו היה אז רב העיירה מושקינסקי, חתנו של הרב פאינס מביאליסטוק — ציוני מובהק, והוא תמך בנו. בשנת 1902 נכנסתי לעבוד בבית החרושת לעורות, התחלתי ללמוד את מקצוע הגזרנות, התחלתי להרויח ועזבתי את בית הורי, שכרתי דירה ביחד עם המורה סרלין שהיה גם הוא חבר ב„פועלי ציון". התמסרתי לעבודת המפלגה, ורוב האספות היו נערכות בחדרנו, באופן בלתי לגילי. היינו מדפיסים עלוני תעמולה, הייתי נוסע מפעם לפעם לביליסטוק להביא חמר הסברה. ההצלחה האירה לי פנים ולא נתפסתי אף פעם.

החיים הצבוריים בעיירה התפתחו יפה. נוסד אצלנו בית־ספר עברי בתכנית של בתי־הספר היסודיים. הובאו מורים מהחוץ. הם היו בעלי הכרה ציונית וניהלו פעולה ענפה, עזרו לחינוך הדור הצעיר שנעשה חדור רוח לאומית וציונית.

אח״כ נוספו לנו שני כוחות חשובים והם: אברהם אולקניצקי, שהיה מארגן מוכשר ונואם טוב והד״ר מיזל שהיה אף הוא מחשובי העסקנים הציוניים. כמו כן בנימין מינקוס ואפרים זדנוביץ היו מסורים מאד לתנועה, והודות להם חדרנו לכל שכבות דצבור ורתמנו לפעולה את כל המפלגות: פועלי ציון, ציונים כלליים והמזרחי. כמובן שלא פסקו הדיונים והויכוחים האידיאולוגיים, אולם את הפעולה העיקרית — התרמת הצבור לקה״ק וקה״י ביצענו תוך פעולה משותפת.

בהתחלה היה נהוג להעזר בילדי ביה״ס לשם התרמה, אולם אני עמדתי על כך שגם המבוגרים ישתפו פעולה, וזה היה לברכה הן מבחינה חינוכית ציונית והן מבחינה כספית.

גם למדריכים ולמרצים שבאו מהחוץ עזרנו במלוא כוחנו. פיתחנו פעולה ענפה ולא הזנחנו שום הזדמנות. בכל חג או שמחה ארגנו פעולה לטובת ארץ ישראל.

במשך הזמן חדרה ההכרה הציונית לרוב שכבות הצבור, ובעיקר לדור הצעיר, שכבר חונך על ברכי הציונות.

החלוץ התחיל להטיף להגשמה ולעליה לארץ, וכמה משפחות עלו ארצה. בשנת 1926 עלה לארץ גם בני ראובן שהיה חבר החלוץ.

התחילו להגיע לסביסלוץ חלוצים להכשרה. קיבלנו אותם בסבר פנים יפות והשתדלנו לסדרם בעבודה בבתי החרושת, בעיקר בעיבוד עורות ובמנסרה של קלמן סלפק. אז הייתי מנהל עבודה בביה״ח לעורות של בנדט מיזל ובניו. קיבלתי כמה חלוצים וחלוצות לעבודה. ה„בונד״ הביט בעין רעה על מעשינו וחרש מזימות להכשילנו. הוא דרש מהבעלים לפטר את החלוצים ולקבל אחרים במקומם. הבעלים, שהיו ציונים, פסחו על שתי הסעיפים, אולם אני עמדתי על דעתי, אז הכריז ה„בונד״ שביתה, הבעלים באו אלי בטענות, כי בשלי הרעה הזאת, אולם אני העמדתי אותם בפני הברירה — או אני, או הם. לאחר 3 ימים חזרו הפועלים לעבוד, והדבר הסתיים מתוך כך שדעת הקהל היתה לצדנו.

לשבחה של עיירתנו יש לציין, כי בדרך כלל היו אנשי העיירה

אנשים טובים, חדורי רגש אחריות. השתתפו בכל מוסדות הצדקה: ביקור חולים, גמילת חסד, לינת צדק ועוד.

בשנת 1934, כשהתחילה רוח האנטישמיות לנשב בכל פולין וגם לעיירתנו הגיעה, הבנתי שאין לנו מקום בפולין והתחלתי לטפל בענין עלייתי לא"י. עליתי, ולצערי הרב נשארו חברי היקרים במקום, והיד הרשעה ימח שמה לנצח חיסלה אותם. זכרם לא ימוש מאתנו.

דוד זילברבלט

תחילתה של מפלגת צעירי ציון צ.ס. בסביסלוץ

זכורני עוד בהיותי ילד קטן. בראשית המאה הנוכחית היתה קיימת בסביסלוץ תנועה ציונית ניכרת, שהתבטאה בחינוך לאומי, בתרבות עברית (חדר מתוקן), בספריה עברית ובתרומות והתרמות לקק"ל בקערות עי"כ בביהכ"נ. מהפעילים התבלטו אז העסקן ר' יוסף קצנלבויגן, ר' משה צבי וטניק (הסיבירער), אהרן יצחק עין והמורים לעברית דאז: שלמה בילקין ויחזקאל חתנו של עקיבא איינבינדר. מבין הפעילים הצעירים אני זוכר את אברהם אילקוניצקי, מינקוס, המורה אלתר גולדברג ועוד. כל אלה היו בין הזקנים והמבוגרים הצעירים. לעומת זאת איני זוכר פעולה ציונית חזקה בין הנוער, ובמדה שהיתה דעכה עם התחלת מלחמת העולם הראשונה והכיבוש הגרמני. רק בסוף המלחמה, ובעיקר אחרי הצהרת בלפור, התעוררה התנועה בין הנוער. נפתח אז קלוב ציוני בבית חיים אפשטין והיו מתקיימות כל ערב הרצאות על הספרות ואישי התנועה, והתפתחו ויכוחים. בין הפעילים מבני הנוער היו: חיים ושמעון וטניק, איזורוביץ, ראובן אגושביץ. המטרה העיקרית היתה הכשרה וכוננות לעליה לארץ. הדבר נמשך עד שנות העשרים— העשרים ואחת. בשנים האלה עם המאורעות הראשונים בארץ וסגירת העליה צומצמה התנועה בין הנוער במידה ניכרת. חלק מהפעילים עזבו את סביסלוץ והשאר נאבקו קשות עם הבונדאים והקומוניסטים, אשר הרימו ראש בזמן ההוא עם הצלחת הבולשביקים ברוסיה לייצב את משטרם. נוצר מצב משונה: אע"פ שלאמיתו של דבר רוב החברים הציונים היו מבני בעלי בתים, בעלי מלאכה, חנונים זעירים ופועלים, בכל אופן מעמד לא עשיר, זיהו את הציונים עם

דבורגנות בכל הזדמנות כמו בבחירות לסים הפולני, מפני שבראש הציונים עמדו בעלי בתי החרושת, בעוד שהבונד נחשב הנציג היחיד של הפועלים ודלת העם. לפיכך ראינו כהכרח ליסד מפלגה ציונית שמאלית שתוכל להתמודד עם הבונדאים.

זה היה בערך בשנת 1922. התאספו מתי מספר, ביניהם: נפתלי עדן, שמואל ותניק, קנציפולסקי, קרבצקי וכותב השורות האלה. אחרי התיעצות קצרה החלטנו ליסד מפלגה ציונית סוציאליסטית. מיד דתקשרנו עם המרכז בורשה, קיבלנו הוראות משם ופעלנו לפי ההוראות. היינו מתאספים כמה פעמים בשבוע, למדנו את הספרות ואת בעיות א״י. בין המטרות — מלבד מה שהזכרתי לעיל — היתה העיקרית — עליה לארץ. במשך הזמן הצטרפו אלינו עוד כמה וכמה חברים. בעקבותינו הלכו האחים ברזניצקי ויסדו את החלוץ וביחד הקיפו כמה עשרות חברים, אולי את רוב הנוער שבסביסלוץ. אחרי שהייתי כבר בארץ שמעתי כי באו חברים מהחוץ להכשיר עצמם לעליה בסביסלוץ.

רוב הנזכרים לעיל נרצחו ע״י הנאצים ימ״ש.

יצחק דוב אגושביץ

מתולדות הציונות בעיירתנו

עד המלחמה העולמית הראשונה לא היתה תנועה ציונית מאורגנת בעיירה. הזכירו את ארץ ישראל התפילות, קופסת ר׳ מאיר בעל הלנס וקופסת אדמת ארץ ישראל שהיתה בבית ר׳ חיים שלמה מלמדי. זכורני שבמקרה מוות היו באים לקחת ממנו מעט אדמת א״י תמורת תרומה לקופסת ר׳ מאיר בעל הנס. בקמצוצו היה שם קצת אדמה בחפיסת נייר, מנגב את ידו בזקנו החום ואומר: אדמה קדושה היא זאת, מה שעורר בדמיוננו רגש של קדושה לארץ.

מבחינה תרבותית התקיימו 2 חוגים: „עברייאיסטים" ו„אידישיסטים". פעולתם הצטמצמה בהחזקת ספריות בנות 200 ספר בכל אחת מהן. החוגים לא היו עוינים זא״ז. כל חוג השתדל לחנך ילדיו לפי רוחו, אולם בדרך כלל רובם קיבלו חינוך ב„חדרים", בתי־ספר לא היו, וכשהעיז י. פינקלשטין להקים חדר מתוקן לא הצליח.

בסוף מלחמת העולם הראשונה עם הצהרת בלפור החל חוג העברייאיסטים לארגן תנועה ציונית כללית, ראשי המארגנים היו: אלקוניצקי, ברילקובסקי, קצנלבויגן, ווטניק. התקיימו הרצאות והסברים ובחרו בועד ציוני. פתחו באופן זמני אולם בשם „מרכז" ברח' ורשה בחצר... הוא משך צעירים לתנועה. התקנאו האידישיסטים ופתחו גם הם קלוב, ואז החלה ההתחרות. אח"כ העברנו את ה„מרכז" לבית חיים אפשטין והתחילו בעבודה מאומצת לטובת הציונות, הקק"ל. סודרו גם שעורי ערב לעברית, נשפים והצגות, עם פתיחת בי"ס עברי עממי פתחנו ספריה לילדים, הגענו ל־600 ספר. אני התמסרתי לעבודה זו. בועד היו החברים אלקוניצקי, בריטקובסקי, וטניק, זינץ, עין.

אחרי שנים מספר פרשתי אני ועוד חברים מהתנועה הכללית וארגנו אגודת צעירי ציון. המיסדים היו: עדן, אוזרוביץ, זיונץ, קרבצקי, קנטור, גולדברג, עין. באותה תקופה התארגן גם החלוץ.

פיבל זיונץ ז"ל

„נר ה׳ טרם יכבה״

(זכרונות)

אש הקודש ששרדה ממקדש ישראל לא דעכה. היא הבהבה בכל הדורות ובכל התפוצות. היא שבערה בלבבות כשקידשו את השם, היא גם שקיימה את האידיאלים אשר מצאו את נושאיהם בכל עיר ועיירה.

גם עיירתנו הקטנה הקימה מופלגים כר׳ דוד מיזל, עסקנים כר׳ אהרן יצחק עין, ובראשם ר׳ יוסף קצנלבויגן; מורים: רחפינסקי קוליק, פלדמן, ואחרון סוקניק (אח״כ פרופיסור בירושלים) אלה עבדו מתוך מסירות נפש לטובת הכלל שלא ע״מ לקבל פרס.

רבים מסרו מזמנם וכוחם לבוא לעזרת הסובל בהשתתפותם בביקור חולים, לינת הצדק, גמילת חסדים, צדקה גדולה ועוד.

אמביציות פוליטיות או פרטיות לא היו, ואם התקיימה מחלוקת הרי היתה לשם שמים.

מרץ רב ונאמנות הוקדשו להחזיק ולפאר את המקדשים הקטנים: בתי המדרש ובית הכנסת בעיירה מבלי כל תמיכה מבחוץ, והיו שהפרישו מפרנסתם המצומצמת לענין זה.

בשעת סכנה — ושעות כאלה היו — אפילו בזמנים כתקונם — הפרט והצבור מגלים גבורה ומאמצים להצלה.

כדוגמאות למה שאמרתי אכתוב את השורות הבאות:

עסקנות

טיפוס של עסקן למופת היה ר׳ יוסף קצנלבויגן. קראוהו בשם „יאשקע דער הויכער״ מפני שהיה משכמו ומעלה גבוה מכל העם״, אכן היו גובה ויפעה גם בתכונותיו. אישיות אידיאלית: אנושית ולאומית.

בשנות הפרעות 1905־6 היה מראשי ההגנה העצמית, ממיסדי „החדר המתוקן״, ממארגני התנועה הציונית, השתתף בקונגרסים, בצדק קראוהו „זקן הציונים״, מבוני ביה״כ הנהדר ומנהלו. לא היתה חברה כמעט שר׳ יוסף לא היה פעיל בה.

אהבתו לארץ ולשפה היתה בלי גבול. זכורני, כשנפרדתי ממנו בעלותי ארצה, פרץ ר׳ יוסף בבכי ובקול חנוק מלמל לעצמו: מתי אעלה אף אני?

עזרת יתומים

אולם לא זכה זקן הציונים לעלות ארצה ולראות בתקומת המדינה.

בתי התפילה

באלה היה המוקד של החיים הדתיים והלאומיים של היהודים, ולכן שמרו עליהם ועל מה שבתוכם כעל נכס יקר ביותר. ואם בית המדרש הצטיין בפנימיותו, בספריה הדתית העשירה ובאיכות לומדיה, הרי בית הכנסת היה סמל למקדש, ולכך התאמצו לשוות לו הדר חיצוני בתוך כתליו, וכזה היה בית הכנסת בעיירתנו.

בית הכנסת נשרף יחד עם חלק גדול של העיירה בשנת 1910. בבנינו מחדש פעל רבות ר׳ יוסף קצנלבויגן. הוא יצא לשם זה לחו״ל, אסף כספים בין יוצאי העיירה וניגש לבנינו ולשיפורו. במקרה נקלע לעירנו צייר אמן, שנשאר תקוע במקום בגלל מלחמת העולם הראשונה. אתו חתמו חוזה ליפות את הבית מבפנים. הצייר ביקש לעבודתו תמונות מהתנ״ך ונתתי לו תמונות שונות כגון: קבר רחל, „והיה באחרית הימים״ ועוד. תמונות אלה צוירו על ידו ע״פ הקירות בצבע שמן, ואת הכיפה צייר בדמות שמים זרועי כוכבים. כמו״כ צייר עיטורים שונים על פני ארון הקודש.

בית הכנסת יצא נאה ומרהיב עין. לא ראיתי כמוהו לנוי בין בתי כנסת אחרים גדולים ממנו. התענגתי להתפלל בו עם אבי ז״ל שישב במזרח, וממול ישב ר׳ יהודה שפק יבל״א.

פרשת הגבורה

למרות החיים דאפורים של היהודים נתגלו מעשי גבורה שונים לעת הצורך, ועל ,אחד מהם אספר כאן: „בשלהי 1918 היה על הגרמנים לסגת משטחי הכיבוש לפי תנאי שביתת הנשק. אז רצו להוציא את התבואה מהכנסיה הפרבוסלבית שברחוב רודבקה, שהגרמנים הפכוה למחסן תבואה בזמן המלחמה. מצאנו שיש להתנגד להוצאת התבואה שהיינו רעבים לה. יום לפני כן באו חברי הועד הבונדאי לקלוב הציוני שהיה אז בבית חיים אפשטין בקומה השניה והציעו לנו להשתתף בהתנגדות להוצאת התבואה ולהובלתה לגרמניה שהיתה רעבה ללחם. הסכמנו.

למחרת בבוקר נסגרו החנויות, בתי המלאכה והחרושת, ובהמונים התרכזנו בשוק, וכשעגלות הגרמנים עמוסות שקי תבואה ניסו לעבור את השוק בדרכם לרח׳ גרודנה ע״מ להגיע לכביש המוליך לביאליסטוק, הסתערו המוני היהודים על העגלות, הסוסים נבהלו והעגלות נתהפכו. קמה מהומה גדולה. מ״מ מושל המחוז הגרמני, המפקד על הוצאת התבואה התחיל לירות ומתתיהו ליסין נפצע בידו, אך בזה לא פסקה ההתנגדות עד שהזעיק המפקד את הצבא הגרמני שחנה בסמינר. אלה באו בתחמושתם המלאה והוכרז מצב חירום, ורק אז התפזרו ההמונים לבתיהם והגרמנים הצליחו במשימתם.

נפתלי עדן

„דער שול-הויף"

„רחוב בית־הכנסת" — כך היה שמו מימי הרוסים, עד שבאו הפולנים והסבו שמו ל„רחוב „ברק־יוסלביץ". באו שוב הרוסים ושינו שמו ל„רחוב ע"ש גורקי". לא הספיקו להתרגל לשם החדש עד שבאו הגרמנים והחריבוהו כליל. אך בזכרוני עוד חי ה„שוהל־הויף", כפי שנחרת במוחי מימי ילדותי וכפי שעזבתיו בהתחלת שנות השלושים, ואציב כמה ציונים לזכרו ולזכר יושביו.

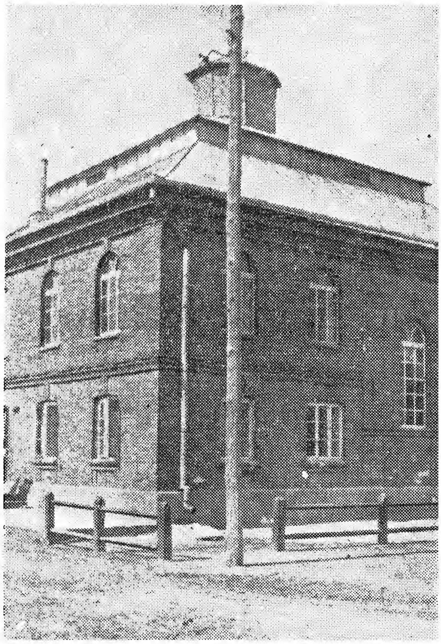
אתחיל מביתו של קלמן אפשטיין בכניסה לרחוב, הוא קלמן עושה החבלים. בית אבן ומרתף מתחתיו. מרתף זה שימש לכולנו, השכנים מסביב, מקלט בזמן המלחמה, בימים בהם עברה החזית דרך העיירה. במרתף ישנו הטף והנשים ולמעלה — בבית — הגברים. שם למעלה נמצאו בימים כתקונם גם מכשירי חברת „ביקור־חולים" שהיו מושאלים לכל נצרך תמורת ערבון מסוים.

אך יצאת מביתו של קלמן אפשטיין ועברת את ביתה של ציפה קפלן ובניה ארצ'יק ואברה'מיל — וכבר אתה בתוך רחבת בית־הכנסת עצמה. מולך בית־הכנסת. בהמשכו — בית המדרש ומשמאלו בית המדרש החדש. בית המדרש הישן — סימני פיח העידו עליו שנשאר לפליטה מהשריפה הגדולה שפרצה בעיירה לפני המלחמה, בו התפלל הרב ובו התקיימה תפילה בכל ימות השבוע — מה שאין כן ביתר השניים, שבהם התפילה נערכה רק בשבתות ומועדים, להוציא את ה„שולן־שטיבל" בכניסה לבית־הכנסת. בבית־המדרש הישן למדו בערבים גמרא, וב„שולן־שטיבל" — „עין־יעקב" ו„קיצור שולחן ערוך".

בית־הכנסת עצמו היה מלא ציורים. גגו עשוי כיפה, הכיפה עטורה ציורים וכתובות מתחת להם: קל כצבי, גיבור כארי, עז כנמר וכו'. על הקירות — ציורים כגון: חזון אחרית הימים, שאלי שרופה באש לשלום אבליך, כלי נגינה מתקופת המקדש, פסוקים מהתנ"ך והתלמוד וכדומה. דצבעים חיים ובהירים. אגדות היו מהלכות על האמן המופלא שצייר כל זה וגם גלף במו ידיו את פיתוחי ארון הקודש. יש אומרים, שבאחת התמונות מסתתרת דמותו, ויש אומרים שבחושך נראות הלהבות משריפת־ירושלים כלהבות חיות. גאוות כל תושבי העיירה היתה על בית־הכנסת היפה והיחיד במינו בכל הסביבה. בבית הכנסת התפלל חזן עם משוררים,

וב„ימים־נוראים" באו רבים לשמוע אל הרינה, והדוחק היה רב.

בית־המדרש החדש יוזמו ומיסדו היה ר' שמואל מכניק, והגבאי לאחר מות ר' שמואל — חתנו אברהם אלקיעניצקי שהיה עסקן ציוני רב־פעלים מהחשובים בעיר. על בית מדרש זה יצא הקצף לראשונה. הסוביטים הפכוהו לקול־נע. הוא גם היחידי שלא נחרב, אך, אויה!

בית־הכנסת

כל מתפלליו אינם עוד. בקרבת בית־הכנסת — בית־עץ גדול ובו סמוכים זה לזה גרו ר' אהרן השוחט, לייבל הנגר, היתומים רודי ופלטיאל ליפשיץ הוא פלטיאל החרט. חרט עץ היה ומלאכת מחשבת היה מוציא מתחת ידו. הוא ובנו, אברה'מל היו מייצרים כל מיני כלים וצעצועים למזכרת, ואשתו היתה מפיצה תוצרת זו בבתי ההבראה עד למרחוק.

מול ביתו של פלטיאל, בשכנות ממש לבית המדרש החדש, גרה האלמנה מוניע בלקין עם בתה, ובביתה גם חנות מכולת קטנה, החנות היחידה ב„שוהל־הויף". עוד בן לה למיניע שלמד בישיבה ובא הביתה רק לפרקים. (הרי הוא הרב ד"ר שמואל בלקין — ראש אוניברסיטת „ישיבה" בניו־יורק).

מעברו השני של בית המדרש החדש גר אייזיק בורדוש, הוא אייזיק אופה הכעכים. מדי יום ביומו, בשעות אחר־הצהרים, סובב אייזיק עם סל מלא כעכים טריים על כל בתי העיירה, ואין לך עד היום בן סביסלוץ שלא יזכור את טעמם של כעכי אייזיק הטעימים.

מאחורי בית המדרש הישן נמצא מרתף הקרח הצבורי, בו אגרו קרח לכל תקופת הקיץ, בעיקר לצרכי רפואה. ממולו השתרע גן־ירק רחב ידים, הרי הוא הגן של בנימין רבינוביץ, הוא ניאָמעשיינע־לאה׳ס. הוא היחידי בעיירה שפרנסתו כולה היתה אך ורק על גידול ירקות ומכירתם. בשכנותו גר זקן־הציונים בעיירה הוא יוסף קצנלבויגן ואשתו ולה. אנשי תרבות שניהם, והשפה המדוברת ביניהם — עברית, ויש אומרים גם גרמנית. בהמשך רחוב בית־הכנסת, תיכף לאחר בית־המדרש הישן, עמד בית־עץ יפה, הלא הוא בית הרב. כאן גר הרב רוזין ז"ל עד יום נסיעתו לאמריקה. כאן גר הרב איידעלברג ז"ל עד עוברו למקוב ולפלוצק, וכאן גר עד השואה הרב מושקינסקי הי"ד.

מול בית הרב גרו בשכנות שני המלמדים האחרונים בעיירה, האחד מלמד דרדקי שנקרא משום קומתו הנמוכה: דער קליין רבי׳לה, והשני חיים שלמה שבזין. עם היפתח ביה"ס העברי נסגרו החדרים, אך חיים שלמה המשיך בלימודי תורה גם בביה"ס. יותר משני דורות של תלמידים הקים ולכל תלמיד מתלמידיו קרא בכינוי מיוחד. רבים מכינויים אלה נדבקו להם — לתלמידיו — לכל ימי חייהם. „גם הד"ר מייזיל — כך היה מסיח לפנינו — תלמיד שלי היה, ודאמת ניתנה להאמר — לא מהמעולים בתלמידים היה".

לאחר בית הרב גר משה רזניק, יהודי פשוט אך שאר רוח בו. הוא ניגן בכינור ונתן גם שעורים לצעירים. הוא היחידי שאני זוכרו בנגנו בחתונות, אך יותר משידע לנגן בעצמו נחשב למבין בנגינה. כשעמדו לבחור בחזן התחשבו בעצתו. בעצם מספיק היה

להסתכל בפניו של מש׳קה בזמן שהחזן התפלל כדי לדעת אם החזן מצליח או לא.

בקצה הרחוב עמד בנין ביה״ס העברי. לפנים שימש בנין זה בית חולים, אולם לימים הוסיפו לו אגף, שפצוהו ורהטוהו והפכוהו לבית־ספר. מורים שונים מהעיירה ומהחוץ לימדו בו לסירוגין, אחד היה שהתמיד בו מן הרגע הראשון ועד האחרון, והוא מורי ואלופי אלתר גולדברג. איש צנוע וישר דרך. השתדל בכל כוחותיו להנחיל לנו, תלמידיו, את ערכי היהדות בכלל והציונות בפרט. בביתו דיברו עברית, שהיתה שפת־האם של ילדיו: עמנואל והדסה. אשתו מלכה היתה חניכת הגמנסיה „הרצליה״ לפני מלחמת העולם. אחרי ביה״ס — מגרש גדול, ובקצהו מאחרי בית מגורים קטן עמד בית המטבחים של העיירה. כל זה שייך היה למשה בגון, שנוסף לזה היה גם בנאי וגם עושה מצבות. יום אחד קם משה בגון ועזב את כל נחלתו הגדולה ופרנסותיו המרובות ועלה לא״י בראש כל משפחתו.

שמאלה מביה״ס — פנתה סימטה שהוליכה לשדות ולנהר. מימין הסימטה — נחלתו של גביר העיירה אלתר מינץ. חצר גדולה ובה בית חרושת לעורות ובתי המגורים של אלתר מינץ ושני חתניו: מנקס וזדנוביץ. במקביל לסימטה זו נמשכה סימטה צרה לבית־המרחץ, בסימטה זו גר מאָטקע הבלן. בחצרו חנו כל עגלות הקבצנים שעברו דרך העיירה. מכאן התפזרו הקבצנים על פני העיירה לקבץ נדבות, וכאן נחו עד צאתם לעיירה סמוכה.

ועוד על כמה בתים אספר. ממול בית הכנסת, מזרחה לו, עמדו שלושה בתים. מהעבר האחד — ביתו של יוסף סלפק, בבית זה היה זמן מה משרד ועד הקהילה, מהעבר השני — ביתה של ריבה מוכרת הפירות, ובאמצע — בית אבי, הוא ר׳ דוד פינקלשטין ז״ל.

מחלון ביתנו הצופה אל רחוב בית־הכנסת הייתי מתבונן בכל היהודים היקרים, בני עיירתנו, כשהם הולכים להתפלל, וממלאים בימי שבת וחג את ה„שוהל־הויף״ כולו. ילדים רצו לבית־הספר. קצבים לבית־המטבחים. נשים נושאות עופות לבית־השוחט. מי לבית המדרש ומי לבית הרב. מי לבית המרחץ ומי לנהר. הבאמת כל זה נכחד ואיננו?

נחלת־יצחק, 8.6.59 צבי פינקלשטיין

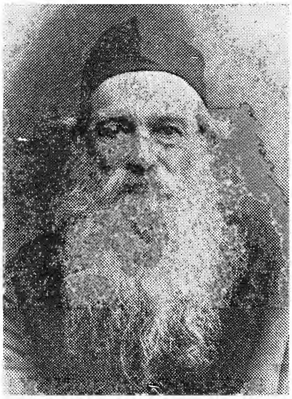
סבי ר׳ דוד מיזל ז״ל

דמותו מצטיירת בדמיוני כשהוא גחון על גבי הגמרא ליד כותל המזרח של ביהמ״ד החדש. אם כי לקח חלק בניהול עסקיו, הרי עיסוקו העיקרי היה בתורה.

בעיירה היה מפורסם כבקי בש״ס ובפוסקים וכחריף, פנו אליו לפסוק הלכות אע״פ שלא שימש בכס הרבנות. הוא היה יוצא דופן במשפחתו הענפה של ר׳ שמעון מיזל ז״ל, תקיף ונכבד בעיירה. הוא היה היחידי שהקדיש עצמו לתורה, בנעוריו למד עם בנו של ה"חפץ חיים", ובכל שנותיו לא פסק פומיה מגירסא. ולא בלימוד בלבד אלא גם במחקר תורני. נשאר ממנו בכתב יד חיבור גדול שמגמתו היתה לתרץ את הקושיות על רש״י ע״י תיקון טעויות בנוסח של רש״י. בעיירה כיבדוהו מאד. חיכו לו בחזרת הש״ץ, להיתרו בתפילת כל נדרי ותקיעות.

היה אוהב ציון וחובב ספר ועתון עבריים. היה בין מיסדי החדר המתוקן, הקצה לו מקום בביתו וסייעה בידו בתו רבקה תבל״א היושבת בישראל.

עוד ב־1914 רכש חלקת אדמה בישראל בכפר מל״ל העומדת לרשות המשפחה עד היום ומעובדת ע״י אחד מבניו שמואל מיזל ובת זקוניו.

ר׳ דוד מיזל, באשע מיזל

סבא חינך את ילדיו ברוח אהבת ארץ ישראל והלשון העברית ורובם רכשו השכלה עברית וכללית וכיוון את כולם לעליה והצליח. בתו רבקה עלתה ב־1908, עסקה בהוראה ולאחר מכן אחרי שהעלתה את אחותה חיה ב־1912, אשר למדה בגמנסיה הרצליה והשתלמה בצרפת. פתחו יחד גן ילדים בחיפה לפי שיטת מונטסורי. בנו חיים שהצטיין בכשרונותיו היה חניך ישיבת רינס בלידה, עלה לארץ ב־1912, גמר לימודיו בצבא התורכי, לאחר המלחמה גמר הנדסה בצרפת. חי עכשיו במונטריול, קדנה, ופועל למען העברית ותרבותה.

הבת השלישית אהובה סיימה אף היא לימודיה בגמנסיה הרצליה, השתלמה ברפואה ועובדת כרופאה בעתלית.

בשנת 1932 עלה סבא לארץ, נפרדו ממנו המונים בביד״מ־ד החדש. הוא התישב בפתח־תקוה, קבע לו מקום בבית המדרש המרכזי ואת כל זמנו הקדיש לתורה. דעת דבריות היתה נוחה הימנו והתיחסו אליו באהבה ובהערצה. שם המשיך גם בכתיבת חיבורו הגדול.

אקדיש כמה מלים לסבתא בתיה ז״ל. היא שאיפשרה לסבא את עבודתו התורנית ועסקנותו הצבורית. על אף משפחתה הגדולה (ילדה 12 ילד) מצאה זמן לעזור לסבא בניהול עסקיו. היא היתה בת טובים מהעיירה וולפ, שעוד במאה הקודמת מצאה את מנוחתה על הר הזיתים.

סבתא עסקה רבות בצדקה, אהבה לעזור לזולת בדיבור ובמעשה. נפטרה בשיבה טובה בשנת ה־85 לחייה והובאה לקבורה בקרבת סבא בפ"ת.

המ"ל נכדו שמעון פינקלשטיין

שמואל גולדברג ז"ל

יליד קרינקי, אח למורה אלתר גולדברג ולחייצה אשת ר' אפרים ברזניצקי. נשא אשה בסביסלוץ וגר בה לסירוגין עד עלותו ארצה.

בעל מזג ער ותוסס. בימי נעוריו לקח חלק בתנועה המהפכנית נגד שלטון הצר ברוסיה. נאלץ לברוח לחו"ל. היה בכמה ארצות אירופה ובאמריקה, חזר לרוסיה, שרת בצבא הרוסי עד מלחמת העולם הראשונה, היה בחזית, נפל בשבי הגרמנים. כשהתחילה המהפכה הרוסית הגדולה, ובראותו שבכל הפורעניות השעיר לעזאזל הוא היהודי, התאכזב מהמהפכות והפך לציוני נלהב ושמר אמונים לציונות עד יומו האחרון.

לארץ ישראל עלה עם קבוצת בעלי המניות של „מנור" שתכניתם היתה להקים בית חרושת משותף לאריגים בג'דה ולהתפרנס על עבודה בביה"ח ועל משק עזר.

המפעל נכשל מחמת התנאים הקשים ומחמת חוסר מים. המתישבים נתפזרו ושמואל גולדברג ומשפחתו עברו לגור בתל־אביב. פתח לו חנות ברח' אחד העם בקרבת הגמנסיה הרצליה, שהפכה למקום פגישה של בני עיירתו. אליו גם הגיעו הידיעות הראשונות מההשמדה ובביתו ערכנו את האזכרה הראשונה לקדושי עירנו.

לבו הפתוח לכל, רוח ההומור שבו, אמרותיו השנונות, ספוריו המרתקים, עברו גדוש הרפתקאות, פקחותו וכשרון דבורו, כל אלה חברו יחד והקסימו לב כל שומעיו. התלהב מכל דבר קטן שנוסף לישוב. והתלהבותו זו הלהיבה את בני ביתו, שגם הם היו חדורים מסירות נפש לישוב, וכאשר נקראו בני הישוב להחלץ לצבא הבריטי במלחמתו נגד היטלר ימ"ש התגיסו כל שלש בנותיו לצבא ובנו יחידו שהיה לו לעזור בפרנסתו עסק ימים ולילות ב„הגנה".

הוא עוד זכה לראות בהקמת המדינה, אך בשנה הראשונה לקיומה מת פתאם מהתקפת לב. תנצבה.

צ. פ—ן

ת"א, 5/1/60

סויסלוץ אין אונזער דור

עס איז שוין 36 יאָר זינט איך האָב מיין געבורט שטעטעלע סוויסלאָץ פארלאָזן. דורך די אַלע יאָרן פון וועלכע דער גרעסטער טייל זיינען געווען פיינלעך־שווערע אין דעם נייעם לאנד, האָב איך דאָך קיינמאָל ניט געבענקט נאָך דעם לאנד, וואו מיר זיינען געווען פארעכנט פאר פרעמדע — דענידעריקט, פארפאַלקט און געיאָגט. דאקעגן אָבער, איז מיין שטעטעלע סוויסלאָץ, וואו איך בין געבאָרן און פארבראכט די שענסטע יוגנט־יאָרן, געבליבן טיף איינגעבאַקן אין מיין הארצן.

ניט צייט, ניט מרחק האָבן פארטושט די זכרונות און ניט איבערגעריסן די פעדים פון נאענטקייט און פריינטשאפט מיט מיינע לאנדסלייט איבער גאָר דער וועלט. מיט ליבע, רעספעקט און שטאָלץ דערמאָן איך שטענדיק אונזער שטעטעלע סוויסלאָץ. טראָץ די שוידערלעך שווערע עקאָנאָמישע און פּאָליטישע באדינגונגען האָט די שטעטעלע פראָגרעסירט, זיך אנטוויקלט אויף אלע געביטן און זיך געשטעלט אין פאָדערגרונט פון פילע שטעטלעך פון נאָענט און וויַיט.

נאָך אזוי ווייט צוריק ווי אין די ניינציקער יאָרן האָט סוויסלאָץ געהאַט דעם צונאָמען "קליין וואַרשע", סיי מיט דעם אויסערלעכן אויסזען, סיי מיט דער אינדוסטריעלער און קולטורעלער אנטוויקלונג האָט סוויסלאָץ מיט זיך פאָרגעשטעלט א שטאָט אין מיניאַטור.

סוויסלאָץ איז געווען פון גאָר די ערשטע שטעטלעך זיך אויפצוועקן פון טיפן שלומער, פון צוריקגעשטאנענקייט אין וועלכן עס איז געווען פארזונקען דאָס יידישע לעבן. דער לאָזונג פון דער השכלה עפּאָכע, „היה יהודי באוהליך ואדם בצאתך", (זיי א איד אין דיין היים און א מענטש, אין דער פרמד), האָט געשלאָגן טיפע, פּרוכטיקע וואָרצלען אין סוויסלאָץ. א קליינע גרופּע משכילים האָבן שווער געפירט אַ דערפאָלגרייכן קאַמף קעגן די צוריק־געשטאנענע באלעבאטים פון שטעטל. עס איז געגרינדעט געוואָרן די ערשטע העברעאישע שולע, דער חדר מתוקן וואו מען האָט געלערנט העברעאיש, די לאנד־שפּראך, און די עלעמענטארע אַלגעמיינע למודים. באלד האָט מען אפילו אין דער תלמוד־תורה אָנגעהויבן לערנען איין שעה אין טאָג די לאנדשפראך. עס איז אויך

געגרינדעט געוואָרן א ביבליאָטעק. יידישע פּראָגרעסיווע עלטערן, די מער פארמעגלעכע, נאטירלעך, האָבן אָנגעהויבן שיקן זייערע קינדער אין גימנאזיעס, וועלכע זיינען געווען נאָר אין די גרעסערע שטעט. עטלעכע געציילטע זיינען אפילו אָנגעקומען אין אוניווערסיטעטן. אויף די ימים טובים זיינען גלייכצייטיק מיט די ישיבה בחורים אָנגעקומען אין שטעטל גימנאזיסטן וועלכע האָבן מיט שטאָלץ פאראדירט אין די גאסן אין זייערע אוניפאָרמס מיט די מעשענע קנעפּ און קאָקאַרדעס. מיט וואָס פאר א דרך ארץ און קנאה די פּשוטע קינדער אין שטעטל האָבן געקוקט אויף די סטודענטן!

די יידישע יוגנט פון סוויסלאָץ האָט זיך פלייסיק געלערנט, געלעזן און זיך אנטוויקלט אויף אלע געביטן. יידישע בחורים זיינען ארייינגעטראָטן אין די לעדער פאבריקן, זיך געלערנט פאכן, אָנגעהויבן פארדינען און ווערן זעלבסטשטענדיק. אין שטעטל האָבן זיך באוויזן פרעמדע, דאָס זיינען געווען פירער און אגיטאטאָרן פון פארשידענע פארטייען. אונטער זייער אויפזיכט זיינען געגרינדעט געוואָרן פארשידענע פאָליטישע גרופּעס. מיט ערנסקייט האָט די יוגנט געלעזן און שטודירט די ברייט פארשפּרייטע אונלעגאלע ליטעראטור. מען האָט אגיטירט, דיסקוטירט, איינטייל גענומען אין געהיימע פארזאמלונגען און זייער אָפט ארייינגעפאלן אין די לאַפּעס פון דער גרויזאמער רוסישער פּאָליציי.

די יוגנט אין סוויסלאָץ איז געוואָרן רעוואָלוציאָנער, אָפּערדיק. עס איז אפילו אָרגאניזירט געוואָרן דעמאָנסטראציעס מיט רויטע פאָנען, רעוואָלוציאָנערע לידער און דער שטעטלשער פּריסטאוו און פּאָליציאנטן זיינען געצוואונגען געוואָרן מיטגיין מיט די דעמאָנסטראנטן. עס האָט באלד אָבער נאָכגעפאָלקט אכוואליע פון הויז זוכונגען און ארעסטן.

איין נאכט אזא האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון: דאָס שרעקלעכע בילד ביי אונגער שכן אין הויז, די צעשניטענע פּערענעס און קישענס, די איבערגעקערטע צעבראָכענע אלמערס וואו מען האָט געזוכט אונלעגאלע ליטעראטור. די פארצווייפלטע געוויינען פון די עלטערן און קינדער ווען מען האָט אוועק געפירט דעם יונגן זון, זייערן, אומשולדיקן ייִנגל געשמידט אין קייטן.

איך בין דאַן זיבן יאָר אלט געווען. באלד אויף מאָרגן אין

דערפרי האָב איך באשלאָסן דורכצופירן א רעוויזיע איבער מיינע אייגענע ביכלעך צי זיי זיינען כשר. דער ערשטער קרבן איז געווען מיין סדור, איך האָב אים ארייגעוואָרפן אין ברענענדיקן אויוון, עס האָט אין אים געפעלט די ערשטע בלאט מיט דער אויפשריפט „דאָזוואָליענאָ צענזורו״. (דערלויבט פון דער צענזור) צווישן די ערשטע קרבנות פון יענער שרעקלעכער צייט איז געווען פרץ בערנשטיין, אַ יונגער בחורל, אָ געבוירענער אין סוויסלאָץ, ער איז פארשמיסן געוואָרן צום טויט פון די הענקער אין גראָדנער טורמע.

עס מוז אויך פארצייכנט ווערן די אנטשלאָסענע און מוטיקע האנדלונג פון דער סוויסלאָטשער יוגנט אין דער צייט פון די פאָגראָמען, ווען עס האָט זיך צעטראָגן איבער גאנץ רוסלאַנד דער שוידערלעכער, אונהיימלעכער רוף „ביי זשידאָוו, ספאסאי ראָסיי״, (שלאָגט די יידן, ראטעוועט רוסלאנד).

ווען די אָרגאניזירטע פאָגראָמען האָבע שוין דערגרייכט אונזער געגנט, ווען די פויערים האָבן זיך באוויזן אין מארק מיט העק און זעק גרייט צו הרגנען און רויבן, איז, טראָץ דער ווילדער העצע און דער גרייטקייט פון די פוערן דורכצופירן די ווילדע שחיטע, קיין פאָגראָם אין סוויסלאָטש ניט פאָרגעקומען. די פאָגראָמסטשיקעס האָבן דערשמעקט, אז אַזוי לייכט וועט עס זיי ניט אָנקומען. די יידישע זעלבסבשוץ אין שטעטל איז געווען אָרגאניזירט און אנטשלאָסן זיך ניט לאָזן קוילענען ווי די שעפסן.

איך געדענק זייער גוט איין זאמלפונקט פון דער זעלבסטשוץ, אטייל פון די צוגעגרייטע געווער פאר פארטיידיקונג איז געווען באהאלטן אין הינער־שטייג אונטערן אויוון אין מיין זיידנס שטיבעלע אויף די אָקאָפּעס. כאָטש איך בין נאָך דאן א קינד געווען, דאָך האָט די שווערע שרעק, די שוידערלעכע אימת־מות אין וועלכער די גאַנצע שטעטל איז געווען איינגעהילט געבליבן אויף אייביק אין מיין זכרון.

ביז היינטיקן טאָג ציטער איך אויף ווען איך דערהער גלאָקן קלאנגען פון א קירכע... ווייל דער קלינג איז פיל מאל געווען ארוף צו פאגראמען.

מיט דעם גרויסן שטראָם פון יידישער עמיגראציע אין יענער צייט איז אויך אוועק אַ בעטייטדנדער טייל פון דער סוויסלאטשער

יוגנט. דער יאָר 1910 ווען די גרויסע שרפה האָט אָפּגעווישט דריי פערטל פון סוויסלאָטש און די נעקסטע פאָר יאָר פון דאכלאָזיקייט, אָרעמקייט, עפּידעמיעס, זיינען געווען זייער שווערע יאָרן פארן שטעטל. אָבער יידן גיבן זיך אן עצה. סוויסלאָץ האָט זיך אָפּגעבויט מיט שענערע, בעקוועמערע און מאָדערנע הייזער. עס האָט ניט לאַנג גענומען, מען האָט קוים באַוויזן אָפּכאַפּן דעם אָטעם, און עס האָט זיך אָנגערוקט די שווערע כמארע פון דער ער־שטער וועלט מלחמה.

די יאָרן פון 1914—1918 זיינען געווען פיינלעך שווערע, יאָרן פון כסדרדיקן ליידן און מאטערניש. די רוסישע מאָבילזאציע, ווען אזוי פיל יונגע בחורים זיינען אוועק אין דער מלחמה, דער רוסישער צוריקטריט אין 1915, די רויבערייען און מאָרדן, די דייטשע אינוואזיע מיט די שרעקן און געפאַרן פון פראָנט פּאָזיציעס, די שווערע מגפות און דאָס לאַנגע, ביטערע מאטערן זיך אונטערן גרויזאמען דייטשן מיליטערישן שטיוול — דאָס זיינען געווען יאָרן פון ביטערן און געפערלעכן קאמף פאר דער טאָג־טעגלעכער עקזיסטענץ, פאר דעם שטיקל דארן ברויט און בגד געמאַכט פֿון א זאק.

נאָך שווערער איז געווען דאָס קולטורעלע און גייסטיק לעבן פון שטעטל. די שולעס, ביבליאָטעקן זיינען פארמאכט געוואָרן. יעדע צוזאמענקונפט אָדער פארזאמלונג איז געווען פארבאָטן. די יוגנט האָט זיך ניט געלערנט, ניט געלייענט, עס האָט געדראָעט די געפאר, אז דער גאנצער דור זאָל בלייבן זייער צוריקגעשטאנען און אפילו דערמאָראליזירט ווערן. דער יידישער גייסט אָבער האָט זיך ניט געלאָזט איינגאנצן דערדריקן. טראָץ אלע פארבאָטן און געפאַרן האָט מען געהיים געעפנט יידישע או זהעברעאישע ביבליאָטעקן, מען האָט געלערנט און ביז שפּעט אין דער נאכט געלייענט ביים ליכט פון א „קורניקל״.

איך געדענק ווי מיין מאַמע פלעגט מיך רופן, די מיידל מיט די וואַנציעס. די וואַנציעס זיינען געוואָרן פון דער סאזשע פון „קורניקל״. גאזע איז אין יענער צייט געווען יקר־המציאות. ביז אין דער נאכט אריין פלעגן מיר ווארטן אויף א צייטונג אָדער טעלעגראַם, וועלכע מען פלעגט ברייגגען פון דער לעצטער באַן. שפּעטער ווען מען האָט שוין געקענט אבאָנירן א צייטונג, זיינען

מיר געווען פיר שותפים אויף איין צייטונג, ווייל די פּאַרגראַשן האָבן געפעלט.

איך געדענק זייער גוט די טיפע פרייד, די געהויבענע שטימונג און די דערוואַרטע האָפנונגען וועלכע עס האָט געבראַכט מיט זיך די באַלפור דעקלאַראַציע. עס איז גלייך געגרינדעט געוואָרן דער ציוניסטישער מרכז און באַלד האָבן זיך אויסגעקריסטאַליזירט פאַרשיידענע גרופּעס: אַלגעמיינע ציוניסטן, רעכטע און לינקע צעירי־ציון, לינקע און רעכטע פּועלי־ציון. גלייכצייטיק האָבן זיך רעאָרגאַניזירט אַנדערע גרופּעס: בונדיסטן, פֿאָלקיסטן און קאָמוניסטן. 7 אָדער 8 פּאַרטייען אין אַ שטעטעלע פון 4 ביז 5 טויזנט מענטשן. איז עס טאַקע געוואָרן לעבעדיק און פריילעך, ספּעציעל נאָך דעם צוריקטריט פון די דייטשן.

איך געדענק ווי אין ציוניסטישן מרכז זיינען אָנגעגאַנגען אומענדלעכע דיסקוסיעס און דעבאַטעס, מען האָט זיך געהאַלטן אין איין שפּאַלטן אויף רעכטע און לינקע, ווען מען איז געקומען צו וואַלן — סיי אין די קרייזן זעלבסט, סיי צו דער קהלה, שפּעטער צום פּוילישן סיים, (פּאַרלאַמענט) איז דאָס שטעטל געווען ווי עלעקטריזירט.

איך געדענק ווי איך האָב געהאַלטן אין איין אַגיטירן מיין מאַמען זי זאָל ניט שטימען ווי מיין טאַטע פאַר די אַלגעמיינע ציוניסטן, נאָר פאַר דעם אַרבעטער צעטל. די לופט אין הויז איז געווען פול מיט פּולווער, פאַר וועמען מיין מאַמע האָט געשטימט האָבן מיר קיינמאָל ניט אויסגעפונען. זי האָט געהאַלטן שטאַרק פון געהיימע וואַלן. אָבער איך בין געווען זיכער, אַז דעם דערפּאָלג פון אַרבעטער צעטל האָבן פיל געהאָלפן דאָס שטימען פון מיין מאַמען און פון די אַנדערע מאַמעס.

טיף האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון דער זומער פון 1920. די באָלשעוויסטיש—פּוילישע מלחמה: צוערשט דער צוריקטריט פון דעם פּוילישן מיליטער, די פּאַרהאַסטע פּאָליאַקן פון וועמעס אַנטיסעמיטיזם האָבן יידן אַזוי פיל געליטן, האָבן געהאַט אַגרויסע מפּלה אין סוויסלאַטש. זיי האָבן קוים באַוויזן צו אַנטלויפן פון דער אָנגרייפנדער באָלשעוויסטישער אַרמיי. מיט וואָס פאַר אַ ציטער, אומגעדולט, האָפנונג און בטחון האָבן מיר, ספּעציעל די יידישע יוגנט אויף די באָלשעוויסטישע אויסלייזער געוואַרט.

איך געדענק זייער גוט די נאכט ווען דאָס זיגרייכע באָלשעוויסטישע מילטער האָט ארייַנמארשירט אין שטעטל אונטער די טענער פון אינטערנאציאָנאל, די וואונדערבארע רעדעס וועלכע זיינען געהאלטן געוואָרן אין מארק, מיט וואָס פאר א פרייד און האָפנונג מיר האָבן זיך צוגעהערט צו די רעדעס וועגן גלייכהייט און פרייהייט. אָ, ווי און ווי נאאיוו מיר האָבן זיי געגלויבט...

שנעל און ביטער איז אָבער באלד געקומען די אנטוישונג — די באפרייער האָבן זיך ארויסגעוויזן אין זייער אמתער געשטאלט, פארשכורטע פון מאכט, מיט א זשעדנעם דורשט נאָך נקמה האָבן זיי אונגעשטערט געוועלטיקט איבערן שטעטל. עס האָט זיי ניט גענומען לאנג צו צושמעטערן אונזער גלויבן און אונזערע האָפנונגען. מיר האָבן זיך שטעל איבערצייגט, אז דעספאָטישע מאכט, ווילדע נקמה און בלוטיקע טיראנייַ וועלן גלייכהייט און פרייהט ניט ברייַנגען. ווי פארשווּכט, ווי זינלאָז און פארפירעריש די דאָזיקע ווערטער פון אינטערנאציאָנאל האָבן אָפּגעקלונגען. מיר האָבן זיך קוים דערוואַרט אויף דער אויסלייזונג פון די „אויסלייזער און — עס איז פינסטערער געוואָרן...

פאר אונז יידן איז עס דאן געווען ווי פון פייער אין וואסער. מיר האָבן גאנץ גוט געוואוסט וואָס מיר קענען דערוואַרטן פון די אָנקומענדע פוילישע „זיגער", די ווילדע אנטיסעמיטן האָבן אפילו געאָוולט מאַכן די יידן פו שטעטל די כפרה־הינדל פאר זייער מיאוסער מפלהביים פריערדיקן צוריקטריט. ווען ניט די אמעריקאנער קאָמיסיע, וועלכע איז מיטגעפאָרן מיט דער פוילישער ארמיי צו פארהיטן פון פאָגראָמען, וואָלטן די יידן פון סוויסלאָץ ניט אָפּגעשניטן אזוי טרוקן.

די שווערע עקאָנאָמישע לאגע, די נייע גזרות און פארפאָלגונגען פון פוילישן אנטיסעמיטיזם האָבן געמאכט דאָס יידישע לעבן אוננערטרעגלעך און די צוקונפט אויסזיכטלאָז.

אין 1923 האָב איך סוויסלאָץ פארלאָזן — פארלאָזן אלץ וואָס מיר איז געווען אזוי ליב און טייער. די שיידונג איז געווען שווער און פיינלעך. טיף ווייטיקדיק איז געווען מיין בענקשאפט. איך האָב מיין שטעטעלע קיינמאָל ניט פארגעסן, ניט די וואָכעדיקע טעג מיט שווערער זאָרג פאר פרנסה און ניט די שיינע, רואיקע, דערהויבענע טעג פון שבתים און ימים־טובים. צוזאמען מיט די טיפע בלאָטעס

ערב פסח און די אומעטיקע גרויע טעג ערב ראש־השנה, האָב איך אויך ניט פארגעסן ווי שיין אונזער שטעטעלע איז געווען אין פרילינג: ווען די סעדער האָבן זיך צעבליט, די קאָרנפעלדער מיט די בלויע קאָרן־בלימעלעך פון וועלכע מיר האָבן קראנצן געפלאָכטן — די וואונדערבאר שיינע זומערדיקע נעכט, ווען די לבנה האָט פארגאָסן מיט איר כ׳שופדיקן ליכט דעם גרויסן מארק, ווי זי וואָלט געוואכט איבערן שלאָפנדיקן שטעטעלע.

ניט פארגעסן — ניט דעם סאָד מיט זיינע געדיכטע ביימער, די אלייען און דעם וועלדל ביי דער באן, וואו די יוגנט האָט שפאצירט, געזונגען, געשפילט און געפירט ליבעס — געחלומט און געטרוימט, ווער עס האָט געטרוימט וועגן אנאציאָנאלער היים אין ארץ ישראל, ווער פון נאציאָנאלער אויטאָנאָמיע אין גלות און ווער פון דער קאָמוניסטישער רעוואָלוציע. פארשיידן זיינען געווען די אידעאלן, אָבער די טרוימען זיינען אלע געווען פון א שיינער, ליכטיקער צוקונפט.

אָ, וואָס פאר א פינצטערע, שוידערלעכע, אונרחמנותדיק, גרויזאמע צוקונפט עס האָט די יידישע יוגנט דערווארט... פארשניטן זיינען געוואָרן ד ייונגע לעבענס און דער ווישיווניקער וועלדעל איז געוואָרן דער מאסן־קבר פון זייערע טאטעס און מאמעס — — — —

פארברענט און אָפּגעווישט פון דער ערד איז אונזער שטעטל. אומזיסט האָבן די מערדערישע שכנים ווי די ווילדע קארשונעס געווארט צו ירשענען די ידישע הייזער מיט דעם ידישן האָב און גוטס. קיין זכר איז ניט געבליבן פון שטעטל. אויסער יידישער ביתעולם — נאָר טרויעריקע אלול ווינטן באוויינען די פארלאָזענע, עלנטע מצבות — — —

טויט איז מיין שטעטעלע מיט אלע נאָענטע און טייערע — לעבידיק זיינען אָבער אלע זייערע געשטאלטן אין מיין הארצן.

קיילע זאקוטא (קאַנאַדע)

חברי פייבל רובין הי"ד

על הכוחות הרוחניים שהיו גנוזים בעיירות הקטנות ילמדונו המשוררים והסופרים, אנשי המדע והמדינאים, שהורתם ולידתם של רובם היו בעיירות הקטנות.

אף בדור האחרון: ביאליק (יליד כפר רבוצקי), סוקולוב (יליד וישיגרוד), אע"ה (סקוירה) פרץ (יליד זמושץ), ויצמן (מוטלה), פרישמן (זגרג), טשרניחובסקי (מכילובקה).

כל אלה נולדו וגדלו בקהילות קטנות, שם קיבלו את חינוכם, שם עוצבה דמותם. החדרים, תלמודי התורה והישיבות טיפחו רוחם.

אין להבין מה גרם לכך שהולדתם של הכשרונות המעולים תהיה דוקא בעיירה הקטנה, הרי אין לשער שהאוכלוסיה בעיירות הקטנות היתה גדולה בצרופן מהאוכלוסיה של הכרכים והערים הבינוניים, נהפוך הוא הדבר; ובכן, איך להסביר, מדוע צמיחתם והתעצמותם של הכשרונות, שכמוהם היו גם בערים הגדולות, יגדלו אילנות חסונים דוקא בעיירה הקטנה? ההסבר לזה הוא שהעיירה היתה תרכיז של מורשת. אהבת התורה וכיבודה היתה מורגשת בכל אשר פנית: בבית, ברחוב ובעיקר בבתי המדרש. ילד בעל כשרונות היה נישא על כפיים, ת"ח היה מכובד, צידקות היתה נישאת בפי כל. רוח התורה ורוח השדה חברו יחד ועיצבו דמויות מוצקות האופי, כמהות לדעת ותובעות צדק. לא היו בעיירה הפיתויים לתענוגים אחרים חוץ מאשר לחכמה ודעת, שהוקרו והוערכו על־ידי הסביבה.

גם בעיירתנו הקטנה התבלטו עילויים עוד בשחר ילדותם, מהם שנפטרו בדמי ימיהם, מהם שנגרפו אח"כ בזרם דחיים, מהם שלא מצאו דרכם בגלל תנאים קשים ומהם שעלו בסולם המעלות.

על אחד מהם רוצה אני לדתעכב כאן, והוא פיביל רובין, חברי. יחד למדנו בחדרים ואח"כ בישיבה. לא מעט עגמת נפש גרם לי, כי ברצוני היה להשתוות אליו ולא יכולתי מחמת העדר הכשרונות שהיו לו.

זכורני שאבא שלו אליעזר רובין הביאו בראשונה לבית אבא שלי שהיה מלמד גמרא לילדים בני תשע. אביו היה בורסקאי, ועודנו ניצב לעיני בידיו המבורסקות, שאינן ניתנות לרחיצה במשך זמן, כשהוא סוכך על ילד קטן בן 8, כאילו שומר עליו שלא יגע בידיו

המטנפות בפליטין של בשמים, ומציג לפניו את התלמיד שילמד יחד עם בני גיל מבוגרים ממנו בשנה או שנתיים. כשאבא ז״ל סרב לקבלו בהיותו צעיר מדי, עמד אליעזר על דעתו שינסה לבחון אותו. אבא נאות לבחנו ונדהם למהירות תפיסתו ולעומק הבנתו, ואני עקבתי אחרי כל תשובה בקנאה רבה. זהו „כלי״ אמר אבא וכיוון את מבטו ודבריו אלי: „הנך רואה״. דבריו היו לי כמדקרות חרב. החלטתי בכ״ז להתמודד אתו ולא עלה בידי, אעפ״כ התגברתי על הקנאה והתרועעתי אתו, ובעיקר מפני שבביתו של פיבל שהיתה דירה בעלת חדר אחד ופינת מטבח, ואמו היתה למודת יסורים מאבני מרה שסבלה ורוב יומה היתה שוכבת כשלצידה בקבוקים חמים, ולמרות כל זה היתה בבית זה אווירה נעימה. חוט של חן היה פרוש בכל פינה. מרירות המכאובים פגה ע״י מתק ה„נחת״ של פיבלה. אמו התיחסה למשפחת רבנים גדולים, ובפרי בטנה זה ראתה התגשמות כל חלומותיה. היא מצאה בי חבר טוב לבנה והיתה מסבירה לי פנים על אף יסוריה. כוס התה שהיתה פרידל אחותו החננית מגישה הבריק תמיד בברק של אצילות. „יחוס״ ואצילות שיוו לבית זה הוד והדר על אף העוני.

הוריו דאגו גם לכך שירכש השכלה כללית. בזמן קצר ביותר רכש השכלה של כל בית הספר העירוני. השאלון בחשבון של ורשצ׳גין על בעיותיו המסובכות היו בשבילו כמשחל ביניתא מחלבא. תלמידים של הסמינר הרוסי ששכן בסביסלוץ היו פונים אליו לפתרון שאלות, אך כל אלה היו כדברים בטלים לגבי הגמרא, בה הוא מצא סיפוקו.

לזמן קצר נפרדנו ונפגשנו שנית בישיבת לידא מיסודו של הרב ריינס. ישיבה זו שהיתה בכיוון תורה והשכלה במטרה לחנך אינטליגנציה יהודית מסורתית־ציונית לא היתה הומוגנית. נהרו אליה מתוך מגמות שונות, היו קרייריסטים שרצו בתוך כתלי הישיבה לרכוש השכלה כללית ע״מ לפרש אח״כ. אלה היו טפוסים ציניים, אנוכיים. אחרים היו בעלי להט ציוני, שבלימודים התמכרו להשכלה עברית ותרבותה, נוסף על הלימוד בגמרא. אלה עלו ברובם לארץ־ישראל, או שהיו פעילים בציונות. סוג שלישי היה שנהר אחרי העילוי ממיטיץ, התיחסו בביטול להשכלה עברית וכללית גם יחד והשקיעו כל מעיינם בגפ״ת ובפלפול. לאלה היה שייך פיבל, הוא היה מבחיריו של העילוי ממיטיץ. ההסבר לזה היה שלא נמצא שדה

לכשרונותיו דנעלים לא בהשכלה העברית ולא בהשכלה הכללית. החריפות שבפלפול, הכנעת הפיל בקפא דמחטא העסיקה את כולו. בבית וברחוב, בבית המדרש ומחוצה לו אפשר היה לראותו הוגה בפלפול. היה שוכח עצמו אפילו בלכתו ברחוב ומנענע ידיו תוך עיסוקו במשנה שלא נתחורה לו כל צרכיו. להותו באו תמורות מדיניות שעקרו את העילוי ממיטיץ ממקומו, וגם פיבל ניתק ממקור חייו.

נפרדתי ממנו ופרשתי לדרך אחרת. תמיד התענינתי בו, רציתי לדעת את המשך חייו. שמעתי שנסחף בזרם החיים, וכשרונותיו לא יצאו למרחב, ולא יכולתי להשלים עם מצב זה של „האי שופרא דבלי בארעא״. לבסוף היה גורלו כגורל אחיו המיליונים. נרצח בידי דאכזרים.

מה עולל לעמנו ולאנושות כולה פריץ חיות זה! כמה גאונים בכוח ובפועל נכחדו אם בעיירה קטנה אחת אפשר היה למנות כמה מהם. היש בכוחנו להעריך את ההפסד העצום שגרם התליין לאנושות כולה?!

ח. ש. רובין (אגושביץ)

זכרונות מבית אבא

אבא־מיכאל רביצקי ז״ל — יליד זבלין, אמי־רחל לאה ז״ל. הם הקימו משפחה בסביסלוץ, בת שלוש בנות ושני בנים.

סבתא חסיה ז״ל — אלמנה גרה אתנו. היא היתה אשה צדקנית ופקחית, עזרה לכל נצרך והתמצאה בכל צרה. זכורה אני מזמן מלחמת העולם הראשונה. כשהתפרצו קוזקים לביתנו, שהיה אז מלא נשים ממשפחתי ומהסביבה, במזימות שוד ואונס. הוציאה סבתה ממטמונה שקיק ובתוכו מטבעות זהב ונפנפה אותו לעיני הקוזקים. בזה גירתה את יצרם לזהב והסיחה דעתם ממזימותיהם. הם חטפו את הזהב ונסתלקו.

היא תמכה בכל דבר שבצדקה: עזרה לחולה, היתה חברה נאמנה בחברה קדישא, נפטרה כבת 90.

אבי ז״ל נחשב בין האמידים. ידו היתה פתוחה לצדקה ולגמילות חסדים. היה חובב ציון, תרם לקה״ק וקרא עברית. אמי תמכה בעניים כדרכה, במשק ביתה. ליבה דזיגה, אחד מאביוני העיר, סעד בשבתות אצלנו עד יום מותו.

חינוך ילדינו היה דתי מסורתי בצירוף השכלה בדרגת בי״ס עממי. תיכון לא היה בעיירתנו, לכן דמשכנו השכלתנו אצל מורים פרטיים. עד 1914 היתה הרוסית שפת ההשכלה. בשנות המלחמה הראשונה היינו בשלטון הגרמנים והוכרחנו ללמוד גרמנית, אולם שעות מספר היו מוקדשות לעברית. המורים היו יהודים. היינו חדורים רוח עברית לאומית, והפעולות התרבותיות מחוץ ללימודים היו עבריות. זכורה לנו ההצגה „מכירת יוסף״ שהצגנוה בהצלחה.

ב־1918 כשפלשו הבולשביקים לפולניה, היינו בשלטון דבולשביקים זמן לא רב. אולם בזמן קצר עברו עלינו אימים. כשנכנסו לעיירה פרסמו צו שלפיהו כל צעיר חייב היה להתנדב לצבא־האדום, והעובר יוחרם רכושו ובני משפחתו יהרגו. אחי מנחם ומנדל ביגונסקי וחצקלביץ היו בכפר מחוץ לעיר, ולא ידעו על המתרחש. אבי, שהכיר את שנאת הרוסים ליהודים וזכר את הפרעות, אזר עוז, סיכן את בני משפחתו ולא הודיע לבנו על הצו והשפיע גם על ליזר חליוטה שעמד בקשרי חינוך עם מנדל, שאף הוא לא יודיע. הדבר עבר בשלום עם הסתלקותם המהירה של הרוסים. עם גמר המלחמה החלה מצוקה כלכלית בעיירה. רבים הגרו אל

משפחת מיכל רביצקי

מעבר לים, והנשארים קיבלו תמיכה בכסף ובחבילות מקרוביהם, ומזה נהנו גם הגויים. העיירה הסתדרה איכשהו וקלטה גם פליטים מלופיץ.

החיים המנהליים סודרו ע״י הפולנים בשיתוף פעולה עם יהיהודים. ראש העיר היה פבלוביצקי, סגנו מנדל ויגונסקי. הנהלת מכבי אש היתה יהודית, בה נמנו: אלטר ברוידה, מנחם רביצקי, נחום דינובסקי ועוד. בתזמורת היו יהודים רבים. בכלל שררה בעיירה אווירה יהודית. בערבי שבתות היה מלך דלי זצ״ל — צדיק תמים מכריז על השבת, אז הודלקו נרות בכל בית. בימים נוראים הורגש רטט של קדושה בכל העיירה. החגים נחוגו כראוי, המנהגים קוימו, והשמחה התבטאה בעיקר באכילה ושתיה תוך כדי עזרה לנצרכים בצורת „מעות חטים״ או אחרת. מוסדות הצדקה המסורתיים: גמילות חסד, ביקור חולים ולינת הצדק טופחו ע״י ועד הקהילה.

בינתיים החלה התנועה לחדר לשכבות השונות, בעיקר הנוער הושפע מהתנועה. התארגנו תנועות נוער שונות. צ״צ, החלוץ הבוגר, משמרת צעירה שבה הייתי חברה. התבלטנו בתלבושתנו: חקי

ועניבות כחולות. מדריך מביאליסטוק בשם חביוניק היה בא ומדריכנו בתרגיל סדר. פעולותינו המעשיות התרכזו בהרקת קופסות הקה״ק, בסידור ימי סרט. עמדנו בקשר הדוק עם א״י. כל מאורע שם מצא הד אצלנו. פתיחת האוניברסיטה נחוגה בהדלקת נרות בבתים. יום הצהרת בלפור הפך לחג ממש, בתי הכנסת התמלאו חוגגים ודיברו בהם מענין היום. בבית אולקניצקי סודר חג אינטימי וזקן הציונים הפעילים מר יוסף קצנלבויגן על קומתו הגבוהה מכל עם עלה על השולחן ונאם בהתלהבות. מאורעות 1929 עוררה קבוצת צעירים מהחלוץ להתאמן בנשק. קצין פולני הדריך אותם, אולם הוא התפנה לזה רק בשבתות. הרב מישקינסקי התנגד בתחילה לפעולה זו בשבת, אך כשהסבירו לו שזהו למען ארץ ישראל התיר את הפעולה.

היתה אצלנו גם נקודת הכשרה וסידרנו עבודה גם לחברים מהחוץ.

חיי השלווה נמשכו בשנים הראשונות שלאחר המלחמה. פולין היתה שיכורה מעצמאותה ולא פגעה ביהודים. ראש הממשלה היה ליברלי. היהודים לקחו חלק פעיל בבחירות. אמנם קרו מקרים שכנופיות שדדו ורצחו בדרכים והתעללו ביהודים בעלי זקן ברכבות, מכ״מ היו היחסים בין האוכלוסיה הגויית והיהודים די תקינים.

אחרי שנת העשרים נשתנו פני הדברים. החלו להכביד את עול המסים על היהודים במטרה להוציא את המסחר מידידם. הנוער הפולני התחיל להשתולל וחיפשו תואנות להתחיל במהומות. קרה, וגוי אחד ביום יריד נכנס לחנותו של היהודי סולוביציק. הגוי צנח פתאום ומת. היתה תסיסה בין הגויים ואימת מוות נפלה על העיירה, אך הודות להשתדלות היהודים אצל אנשי החוק והסדר, והודות להתכוננות הבחורים האמיצים העגלונים שעמדו על המשמר, עבר המקרה בשלום.

עם מותו של פילסודסקי עטתה העיירה, כיתר קהילות היהודים, אבל. הורגש כי סר המגן על היהודים. השלטונות הפולנים הכבידו את אכפם על היהודים במסים וארנוניות וגזרות שונות, והאוכלוסיה היהודית התרוששה כולה. עשירים הפכו „יורדים״. גם הרוח הנאצית התפשטה מהר ודכאון כללי השתרר על העיירה, שגבר עם הבשורות הרעות מארץ ישראל על מאורעות 1936 והספר הלבן.

יפה שפאק-רביצקי

אביגדור ברזניצקי הי"ד

בפעם הראשונה ראיתיו כשהייתי תלמיד אחת המחלקות הנמוכות בביה"ס העברי בסביסלוץ בשנים הראשונות לקיומו. אחד המורים חלה ובמקומו נכנס לכיתה בחור צעיר, בעל עינים מחייכות, ונתן שעור בעברית. היה זה אביגדור ברזניצקי, האח הבכור לארבעת

הועד הראשון של הסתדרות „החלוץ"
באמצע — אביגדור

בניו של ר' אפרים ברזניצקי, בעל בי"ח לעורות בקצה העיירה, בסוף רח' אמסיטיבאווע. כל בניו עזרו לאביהם בעבודתו, ובשעות

הפנאי לקחו חלק בפעילות ציונית. אביגדור ואחיו השני אברהם יצחק ז״ל ועוד כמה חברים לדעה יסדו את סניף „החלוץ״ בסביסלוץ. אביגדור היה יו״ר הסניף מראשית הווסדו עד השואה. רבים מחברי החלוץ (בתוכם גם שני אחיו אברהם יצחק ויוסף) עלו ארצה ואביגדור לא זכה לכך. כשהיה מוכן לדרך נסגרה העליה בפקודת השלטון המנדטורי. ובגורלו נפל להשאר בגולה.

„החלוץ״ בסביסלוץ קיים במשך שנות קיומו פעולות תרבות וחינוך ציוני־חלוצי. חבריו השתתפו בעירנות גם במפעלים הכלל־ציוניים. בעזרתו וביזמתו הוקם קיבוץ הכשרה חלוצי שחבריו עבדו בבתי החרושת ובמנסרות בעיירה. במסגרת „החלוץ״ ניתנה לנוער הציוני המתבגר — חסר כל עתיד במקום מגורי — מטרה וכיוון בדרך של הכשרה חלוצית ועליה לארץ. רבים מבני העיירה שלמדו במוסדות חינוך עבריים בוילנה, גרודנה, ביאליסטוק, כגון: פיביל הלפרן, הרשל פינקלשטין, משה׳ל אלקוניצקי ועוד נרתמו לעבודה תרבותית בסניף עד עלותם ארצה. וכשאלה עזבו את העיירה היה היחידי שהתמיד בניהול הסניף ובעבודה המסורה אביגדור ברזניצקי. זכורני, ערב עלותי ארצה ניגשתי להיפרד ממנו. הוא הוליכני ממקום למקום בבית החרושת הצמוד לביתם ואמר: הסתכל בכל פרט ופרט ומסור לאחי בארץ תמונה חיה ממראה בית אבידם״, כאילו ניבא לו לבו ששוב לא יתראו. ה.י.ד.

ת״א. **צ. פינקלשטין**

משפחת פינקלשטיין

לזכרם

ביתנו היה ברחוב ורשה המאוכלס בחלקו יהודים. בקצה הרחוב היה גן העיר, בו היה הנוער מבלה במשחקי ספורט, בו היה הנוער רוקם חלומות אהבה ראשונים.

רחוב זה הוביל לשדרות בדרך לילובקה. השדרות היו בשבתות ובחגים שוקקות מטיילים. הנהר החוצה את הדרך שימש לרחצה, לכביסה ובר״ה לתשליך. משם נראו טחנות רוח שעליהן הילכו סיפורים רבים. בתי הגויים היו מוקפים גני פרי, ושל היהודים היו עירומים. ביתנו היה מרווח ובלט במרפסתו הסגורה והמזוגגת בזגוגיות צבעוניות. המרפסת שימשה לנו מעון בחג הסוכות כשפתחו את כנפי הגג, ואנו הילדים קישטנוה.

אבא בצעירותו היה פעיל בתנועה דמהפכנית הראשונה ב־1905, כשהיתה אימת הפרעות היה פעיל בהגנה ובכל הזמנים היה איש צבור, בכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה היה

חבר הועד המקומי, אח״כ חבר בועד הקהילה, פעיל בתנועה הציונית, תורם ומתרים לקרנות, נקרא לבוררות בסכסוכי כספים. הוא היה שומר מסורת, ובשבת ובחגים, ובעיקר בימים הנוראים, שררה אווירה של קדושה בבית. היה תורם נכבד לביהמ״ד והתאמץ לשמור על „חזקה״ לכיבודים מסוימים, למשל ה„פתיחה דנעילה״ היתה „חזקה״ של אבי. וזכורני שפעם באו אמריקאים אורחים, ותמורת מחיר גבוה נמסר להם כיבוד זה. הרגשתי בזה עוול גדול וקיפוח והתהלכתי במחשבה להקדים את האמריקאי בפתיחה. דומני כי מקרה זה פגע ביחסי אל ביהמ״ד והתפילות.

אבא היה גם בעל קורא, ובפורים היה מקריא את המגילה בפני נשים וקשישים בבית. עיסוקו היה בתעשית העור. היו זמנים טובים ורעים, ובשנות השלושים חלם על חיסול עסקיו ועל עליה. אך היא נדחתה לאיזה זמן ואח״כ נתקלה העליה בקשיים, ואף אני שעליתי ב־1936 לא יכולתי לעזור בזה.

אמי ז״ל פנינה לבית מיזל הצטיינה במרצה הרב, למדה עברית ככל בני בית מיזל ובנערותה שימשה כמורה בילובקה וסוקולקה. מ־1911—1913 למדה בקורסים לגננות של מיכאל הלפרן בורשה. בסיימה המשיכה להורות עברית.

אין צורך לאמר שההורים דאגו לצרכי המשפחה ושקדו על חינוך הבנים והבנות. בעיקר אמא שבעצמה קיבלה חינוך עברי מלא.

שלוש אחיות היו לי: כולן מוכשרות וחברותיות, והודות להן היה ביתנו תוסס נוער ועליצות. אולם עם כל הדאגה של הדורים להשכלת בניהם היה על הבנים לפרוץ להם דרך בחיים בעמל רב. אחותי הבכירה מנוחה סיימה לימודיה בסמינריון למורים בגרודנה, שימשה בהוראה במקומות שונים ולבסוף בגמנסיה העברית בפינסק. אחותי לאה למדה בסלונים, בנתה את משפחתה במיקשביץ. אחותי השלישית שרה, שהצטיינה ביפיה ובכשרונותיה, סיימה את הגמנסיה בסלונים בהצטיינות והיתה מועמדת להכנס לאוניברסיטה בירושלים, אולם נתקלה בקשיים. בתקופה הרוסית שימשה כאחות בבית חולים בביאליסטוק.

אני שהייתי בארץ וסיימתי את לימודי במקוה ישראל שאפתי להעלותם, ורעיון זה לא הרפה ממני עד שבאה השואה ונכרתה המשפחה יחד עם רבוא רבואות משפחות של יהדות פולין ורוסיה.

שמעון פינקלשטין

המושבות היהודיות על־יד סויסלוץ

בהצבת מצבת זכרון לעיירתנו בל יעדר זכרה של הסביבה הקרובה; במרחק כמה קילומטרים היו שתי מושבות יהודיות, אליבוד (קולוניה גליליסקה) ומיכלקה (קולוניה איזראילסקה). הן היו קשורות בעירנו קשר אמיץ בנוגע לכל מיני מוסדות צבוריים: כגון בתי־ספר, בתי־כנסת, ועוד. הן נוסדו בערך לפני 200 שנה ע״י המלך הרוסי אלכסנדר השני, שרצונו היה לפזר חלק מהיהודים בכפרים, וע״י־כך להפכם לאלמנט פרודוקטיבי. כדי לזרז את התהליך הזה הוא שחרר את היהודים המתישבים 25 שנים הראשונות מחובת עבודת־צבא ומסים שונים, כמו״כ היו למתישבים היהודים אותן הזכויות שניתנו לאכרים הרוסים. בהתחלה היה היחס ליהודים מצד שכניהם טוב, והם אפילו עזרו לדם בזמן הראשון בעבודת־האדמה. אבל בשנות השמונים מהמאה הקודמת, כשפרץ גל־אנטישמיות, אחרי הריגתו של אלכסנדר השני, השתנה היחס לרעה, ויהודי המושבות שהיו כבר פחות או יותר מושרשים בעבודת־האדמה, וחלק מהם גם במקצועות אחרים, כגון חייטות, סנדלרות, צבעות, טוחני־קמח, מחזיקי־דואר וכדומה, — התחילו להרגיש, שהם אינם רצויים יותר לשכניהם; באותו זמן הציע הברון הירש, כידוע, להתישב בארגנטינה, בתמיכתו הגדולה; כמה מתישבים פנו לשם, חלק מהם עבר לערים הקרובות, וחלק עלה גם לארץ.

אבל עם זה, שכמה משפחות עזבו את המושבות, הורע עוד יותר מצבם של הנותרים; כי אלה שיצאו, מכרו את אדמותיהם לאכרים הרוסים. אבל למרות־הכל חיבבו היהודים את מושבתם, ולא בנקל רצו לעזוב את אדמתם, שהיתה להם יקרה מאוד. לפי האומדנה היו באיזראליסקה (מיכלקה) כ־10 משפחות ובגליליסקה (אליבוד) כמה עשרות משפחות לפני ההשמדה.

נפתלי עדן

די נקמה אין א פריסטאוו

עס איז צוויי אזייגער, אין אַ שיינעם הייסען טאָג אין זומער פון 1907. דער אינגעל ישראל־קע זוסעס, ווען די פּרייוויליגע פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע, די פייער בריגאַדע, האָט צוליב זיין געפיל פאַר מוזיק אַריינגענומען אין איר אָרקעסטער, איז מיט שטאָלץ אָנגעטאָן ווי אַ קליינער פּאָזשאַרניק: מיט שליפעס און אַרומגעגאַרטעלט מיט אַ זיידענער שטריק מיט קוטאָסען (טאַסעלס). ער איז געגאַנגען איבער די גאַסען און פלייסיג געקלאַפּט אין פויק.

פון אַלע זייטען האָבען מענשען זיך געצויגען צום סאָד, אָבער ווי פילע האָבען דאָס גערופען „די פערדלעך" — דעם פּאַרק מיט די גרויסע שאָטענדיקע אַלטע קליאָנען־ביימער. דאָרטען גייט צוויי־דריטעל אָדער דריי־פערטעל אידיש שטעטעל שישליוויץ (אָפיציעלער נאָמען — סוויסלאָטש) אָפּגעבען כבוד און געבען אַ פּאַסענדען צאתך־לשלום צו דעם פּריסטאַוו, וואָס ווערט אַריבערגעפירט צו דער אויעזדנער שטאָט סלאָנים, אין דער זעלבער גובערניע, אַלס נאַדזיראַטעל, אָדער פּאָליציי־אינספּעקטאָר.

ער איז געווען אַנדערש ווי דער אָנגענומענער טיפּ רוסישער טשינאָווניק — אַ שטילער, גוטער, אָנגענעמער מענש, וואָס האָט פיינט געהאַט אומאַנגענעמליכקייטען. אין שישליוויץ זיינען געווען עטליכע הונדערט גוט־באַצאָלטע לעדער־אַרבעטער, אַלע רעוואָלוציאָנערען. אָבער ער האָט קיינעם ניט באַאומרואיגט און געלאָזט די אינגלעך זיך שפּילען. זיי טשעפּען דאָך קיינעם ניט, האָט ער געקלערט, און ווען זייערע פּריזיווען ווועלען אָנקומען, וועט אַ טייל פון זיי גייען דינען, אַ צאָל וועט אַנטלויפען קיין אמעריקע און עטליכע וועלען באַפרייט ווערען... און די, וואָס וועלען פאַרבלייבן, אָדער צוריקקומען פון סלוזשטבע (דינסט), וועלען חתונה האָבען און ווערען אויס רעוואָלוציאָנערען. זייערע מיידלאך נאָך דער חתונה וועלען אויך ווערען אויס רעוואָלוציאָנערקעס. דעריבער, אז עס פלעגט אים אָנקומען אַ מסירה, אָדער אַ באַפעל פון דעם איספּראַווניק אין וואָלקאָוויסק, צו מאַכען ביי אימיצען אין אָביסק (הויז־זוכונג) פלעגט ער שטילערהייט פריער אָנזאָגען דורך אימיצען און דורכדעם געבען אַ געלעגענהייט צו באַהאַלטען די עטליכע אומלעגאַלע ביכלעך און פּראָקלאַמאַציעס.

עס זיינען אין שטעטעל אויך געווען נאָסע גאַרבאַרניעס אויף צו באַאַרבעטען פעלען, אָבער די אַרבעטער דאָרט זיינען מערסטענס געווען נידעריגע באַצאָלטע פויערים. זיי האָבען זיך ניט אָפּגעגעבען מיט אַזאַ נאַרישען צייטפאַרטרייב.

אין סאָד האָט מען געהאַלטען רעדעס מיט קאָמפּלימענטען צום פּריסטאַוו. די פייערלייט האָבען זיך גענומען די הויפּט ראָלע און זייער אָרקעסטער, מיט דעם אינגערען אַקציזניק (אויפזעער איבער בראָנפען־אָפּצאָל) בראש, האָט געשפּילט מוזיק. מען האָט זיך אויסגעזעצט איבער׳ן גראָז, פיין אָפּגעגעסן און פאַרטרונקען מיט ביר. דאַן האָט מען, אין נאָמען פון דער געמיינדע, דעם בעל־שמחה פּרעזענטירט אַ זילבערנע פּאַפּיראָסען־שיידעל מיט אַ פּאַסענדער אויפשריפט. ער האָט געהאַלטען אַ דאַנק־רעדע און איז געווען שטאַרק גערירט. די צערעמאָניע האָט זיך געענדיגט מיט אַרויפכאַפּען אים אויף די אַקסלען, און אַלע האָבען לוסטיג עטליכע מאָל אויסגעשריען „הוראַ!“

דער נייער פּריסטאַוו, וואָס איז געקומען צו פאַרנעמען זיין פּלאַץ, איז געווען אָנוועזענד. ער איז געווען מער אַ צושויער איידער אַן אָנטיילנעמער. ער האָט זיך געקלערט:

„אַ פיינער ספּעקטאַקל! אַלץ גוט און ליבליך, אָבער וואָס איז דער סוף? דער איספּראַווניק ווייס גאַנץ גוט אַלץ וועגען דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין שטעטעל. ער ווייס ווי גרויס ס׳איז דער „בונד“, די „עס־עס“ (טעריטאָריאַליסטען), פּועלי ציון; ער ווייס אפילו, אַז עס זיינען דאָ עטליכע אַנאַרכיסטען און „איסקראָווצעס“ (רוסישע) און זאָגאַר וועגען דעם איינצעלנעם אידישען „פּעפּע־עס׳ניק“, וועמען די פּוילישע פּאַרטיי האָט אויסגעבילדעט און אויסגעלערענט צו אָרגאַניזירען, אָבער ניט צו דורכפירן. צוליב זיין וויכטיגקייט, טעראָר־אַקטען אין די גרויסע שטעט פון פּוילען. ער ווייס, אַז עס קומען פאָר פאַרזאַמלונגען, מיטינגען, דיסקוסיעס אין די בתי־מדרשים, אין סאָד, אין דער אַלייע פון בוימער נאָך דער וואַרשעווער גאַס און אין די וועלדלעך ווישניק, פּאַצו און אַנדערע. און אין אַזאַ ברייט פעלד זיצט זיך דער פּריסטאַוו אַ פּאָר יאָר און טוט אַבסאָלוט גאָרניט... ניט אומזיסט האָט דער איספּראַווניק פאַראָלרען צו אים זיין צוטרוי, ווען עס איז איינמאָל אָנגעקומען אין דער אויעזדנער קאַנצעלאַריע אַן אַנאָנימע מסירה, אַז 2 געפערלעכע

רעוואָלוציאָנערען זיינען געקומען קיין שישליוויץ, האָט דער איס־פּראַוואַניק געשיקט דירעקט אַ צאָל וואָלקאָוויסקער פּאָליציאַנטען, וועלכע האָבען אין מיטען דער נאַכט געמאַכט אַ גרינטליכען אָביסק (הויז־זוכונג), אָן דעם וויסען ביז דער לעצטער מינוט, פון דעם פּריסטאַוו. די 2 בחומרילעך, זייגער מייסטערס, זיינען געקומען זוכען פּרנסה, און טאַקע דאָס געפונען. איינער פון זיי האָט געהאַט די אינפלוענציע, וואָס האָט דאַן געבושעוועט, האָבען די זוכערס אפילו די אשר־יצר צעטלען, שטאַרק בודק געווען. אי, מען האָט גאָרניט געפונען, איז דאָס אָבער ניט געווען גענוג צוריקצוגעבען דעם צוטרוי דעם פּריסטאַוו.

„פאַר זיין פּאָפּולאַריטעט ביי דער באַפעלקערונג צאָלט ער איצטער טייער! אַ פּריסטאַוו הערשט ניט נאָר אין שטעטעל, נאָר איבער דעם גאַנצען סטאַן, וואָס נעמט אַריין אַ צאָל שטעטלעך און אַ סך דערפער. די שטעלע פון נאַדזיראַטעל, אָבוואָל אין אַ אויעזדנער שטאָט, איז אין דער ווירקליכקייט נידעריגער. אַ רוסישער טשינאָווניק דאַרף האָבען שכל גענוג צו באַשיצען זיין פּרנסה מיט לייב און לעבען און אַרויפצואַרבעטען זיך העכער איז דער בעסטער מיטעל צו זיין פאַרהאַסט פון דער באַפעלקערונג, איבערהויפּט ביי דער אידישער. איך וועלט גוט געדענקען אַלץ. וואָס מען האָט מיר אָנגעזאָגט.״

און כך הוה, אַזוי איז דאָס טאַקע שפּעטער געווען. דער נייער פּריסטאַוו האָט די ערשטע זאַך אַרויסגעוויזען אומצופרידענהייט מיט די צוואַנציג רובעל אַ מאָנאַט, וואָס יעדער פּריסטאַוו האָט געקראָגען בשתיקה פון דער קאָראָבקע, דעם אָפּצאָל פון דער געמיינדע אויף כשר פלייש, פאַר זיין גוט. ער האָט פאַרלאַנגט מער. די באַלעבאַטים, וועלכע האָבען גוט פאַרשטאַנען, אַז אויב מען וועט אים געבען מער, וועט ניט דויערען לאַנג, ביז ער וועט פאָדערען נאָך מער. האָבען זיי זיך ניט געאיילט. ער האָט שנעל גענומען ווייזען וואָס ער קען טאָן. איין טאָג איז די נייעס געפלויגען פון מויל צו מויל: דער פּריסטאַוו „גייט אויף טשיסטאָטאַ״ (ריינליכקייט). אַלע האָבען זיך געכאַפּט צו זייערע סמעטניקעס, געמאַכט זיי אַזוי „סגראמנע״ ווי מעגליך, גוט אויסגעקערט די הויפען מיט באַזימער און באַשפּרינקעלט מיט געלע זאַמד, אַזוי ווי די פּאָדלאָגס (דילס)

מכבי האש (פייער לעשער)

אין פילע הײזער. דער פּריסטאַוו, צוזאַמען מיט דעם אוריאַדניק קומט, געפינט אַ שטיקעל פּאַפּיר אויף דער ערד, אָדער דער סמעטניק געפעלט אים ניט, שרייבט ער אַן אַקט, אָדער פּראָטאָקאָל. אַזוי גייט עס פון הויז צו הויז.

אָפּט באַמערקט מען אים שפּעט אין דער נאַכט זיך גנב׳ענענדיג הינטער אַ פענסטער, מיט די אויערען אָנגעשטעלט — מסתמא גרייט ער זיך צו כאַפּען רעוואָלוציאָנערען. מיט מיטינגען און פאַרזאַמלונגען מוז מען ווערן מער פאָרזיכטיג, שטעלען אויף דער וואַך איינעם נענטער פון דעם נעקסטען און אויסבעסערען דאָס סיסטעם פון סיגנאַלען דורך פייפען... די רעוואָלוציאָנערען זיינען ענדליך געקומען צום באַשלוס, אַז די איינציגע רפואה איז איבערצומאַכען דעם פּריסטאַוו.:

שאַ, מען טרובעט! יאָ, מען טרובעט. עס ברענט ערגעץ! איך גיב אַ קוק אין פענסטער, זע איך אַ פייער זעהר נאָענט. דוכט זיך, אַז דאָס איז משה יהודה, דעם שניידער׳ס שטוב. איך לויף אַרויס אין דרויסען און פיל, אַז מענדעל איטשע־פּנחס׳עס האָט גרויס הנאה פון טרובען כסדר און הילכיג. עס איז אַרום אַ שעה נאָך וועטשערע,

אַ אָדליגע, נאַס און גליטשיג. אַלע לויפן אַרויף אַמסטיבאָווער גאַס און פילע פון זיי זיינען מקיים די מצווה פון שרייען „פאַזשאַר!" אַזוי שנעל ווי מען דערזעט אַ באַטשקע, אַ פאַס מיט וואַסער אויף רעדער, אָדער אַ פּאָמפּ־מאַשין, לייגט מען צו אַ האַנט און מען העלפט פירען. נאָך ווייטער ווי דער „בראַם", וואָס האָט מיט אַ סך יאָרען צוריק געדינט פאַר אַ טויער צו פאַרשליסען די גאַס איבער נאַכט קעגען שונאים, האָט לעבען דער „שקאָלע", די שולע פאַר גוי'אישע אינגלעך פון שטעטעל און פון נאָענטע דערפער, געברענט אַן אַלטער גרויסער שטאַל. פון וואָס און ווי אַזוי האָט די איינזאַמע שטאַל, און נאָך אין אַזאַ נסען אָווענט, זיך געקענט אַנצינדען?

יעדער איינער, וואָס האָט געהאָלפען לעשען דאָס פייער, האָט פון זיין ראָלע געשעפּט נחת, אָבער ווער האָט זיך געקענט פאַרגלייכען מיט דעם רוס, וואָס האָט געהאַלטען די וואַסערקישקע? ער האָט אַזוי געציטערט. טאָמער וועט אימיצער ביי אים דאָס אַוועקנעמען, אַז ער האָט אפילו אַזאַ יונגען „שנעק" ווי מיך געפּאָלגט, וואָס איך האָב געהייסען. איך האָב געלייענט ערגעץ, אַז אַ צעשפּריצטער שטראָם וואַסער פון אַ קישקע לעשט כעסער ווי אַ גאַנצער שטראָם. איך האָם אַ געשריי געטאָן „ראַזבריזגיוואַי!" (צעשפּריץ!)„ האָט ער גלייך צוגעלייגט די האַנט צו דער עפענונג און געשפּריצט.

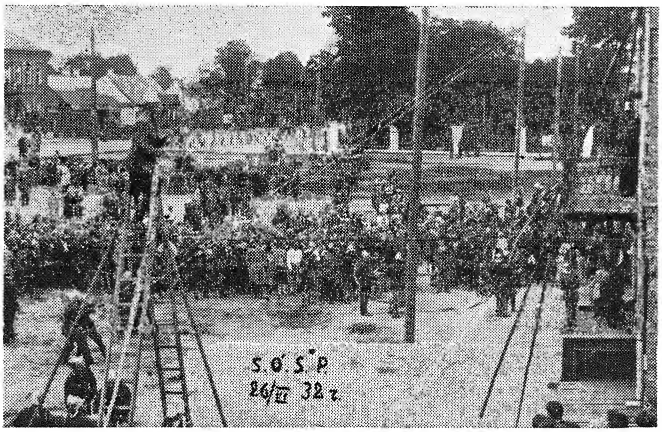
די שטאַל איז צעריסען געוואָרען אויף שטיקלעך, און דאָס פייער אַזוי גוט ווי אויסגעלאָשען. דער עולם איז געוואָרען אַלץ קלענער און קלענער. צייטענווייז האָט זיך נאָך געהערט אַ פייף פון איין עק רואינען, דערנאָך אַן ענטפער פון אנדער עק.

עס איז געווען אַ מנהג, און מעגליך אויך אַ דין, פון כמה יאָרען, אַז צו אַ פייער קומט דער פּריסטאַוו אַ קוק טאָן. דעם נעקסטען פרימאָרגן הער איך די נייעס, אַז ווען דער פּריסטאַוו איז געגאַנגען צוריק פון דער שרפה, האָט זיך, מסתמא, פון „די קראָמען" צוגע'גנב'עט הינטער אים אימיצער קליין, געשיקט און שטאַרק און מיט אַ שטיין אין האַנט אים געגעבען אַ זעץ אין קאָפּ. דער פּריסטאַוו ליגט איצטער אין בעט און מען ווייס ניט צי ער וועט בלייבען לעבען צו ניט. ער איז אָפּגעלעגן אין בעט עטליכע וואָכען.

ווען ער איז אויפגעשטאַנען, איז ער געוואָרען גוט און ווייך, כאָטש לייג אים צו אויף אַ געשוויר, און שישליוויץ איז באַגליקט געוואָרען מיט דעם בעסטען פריסטאַוו, וואָס איז דאָרט ווען עס איז געווען. מען האָט מיר דערציילט, אַז פאַר זיין אַוועקפאָרען האָט מען אים געגעבען נאָך אַ גרעסערען „צאתך לשלום״ ווי דעם פריערדיגען.

יאָרען שפעטער האָט מען מיר געזאָגט, אַז דער העלדישער בחור׳ל, וואָס האָט דעם שטעטעל געטאָן די גרויסע טובה, איז געווען מוישקע פאַצויער.

פון אליהו עין

מכבי האש בפעולתה

!האַ מײַן קלײנע שטעדטעלע

(לזכר מײַן שטעדטעלע סוויסלאָץ)

!האַ מײַן קלײנע שטעדטעלע
!די װיגעל פֿון מײַן לעבען, פֿון מײַן הײם
רעשטלאַך זײַנען נור געבליבען,
װי אײנזאַם בלעטטער פֿון אַשײנעם בױם.

איך געדענק דײַן מאַרק דעם גרױסען,
הײַזער מעסטען זיך מיט שײנקײט און מיט חן,
אינמיטען — אסלופּ אװײַסער הױכער,
מיט אקופּאל שײַנט, װי אַגאָלדען קרױן.

און גאַססען, געסעלאך ציהען זיך
פֿון אלע װינקעלאך און פֿון דערמיט,
װאו דאס לעבען האָט געשװיבעלט,
קינדערלאך און יוגענט געשימערט און געבליהט.

שבת — פּאַרשװאונדען יאך און טומעל,
רוח הקודש האָט דאָרט געשװעבט;
נאָך װיסען, תורה און השכלה
האָט די יוגענט געחלומט און געשטרעבט.

און אָט דער שולעף, אגײַסטיג װינקל:
אַבית־מדרש פֿון לומדי תורה און אַשול;
טאָג און נאַכט געלערט, זיך געפּילפּלט,
שבת און יום־טוב מיט דאװנערס פֿול.

און סליחות פּאַרטאַג, קלעפּענדיג אױף לאַדענס,
האָט אשטימע װי אבת־קול זיך געהערט;
„שטעהט אױף צו סליחות, אידען!"
און באלד צו די שולען האָבען אידען זיך געקערט.

שבת און יום טוב פארנאכט,
— רוה און פרייד האָט ווארים זיך געשפּירט,
אין די גאססען, אלליעען און די סעדער
— האָט די יוגענט פרוילאך זיך שפּאַצירט.

פּנימער האָבען געלויכטען און געשטראלט,
און געזאנגען געקלונגען אין דער לופט.
מיט גייסט און הייליגקייט, מיט כשוף
האָט יעדע הייזעל, יעדע געסעלע געדופט.

און אלס פארשוואונדען אין גרויסע וועהען,
פּלוצלינג דורך מערדערליכע הענט,
אז קיין זכר און קיין עדות ניט געבליבען,
חוץ די שטיינער, און די שטימע ווענט.

נור די ערד און בוימער פון דעם וועלדעל,
פון דעם מאססען קבר פון זיי,
— פון אונזערע נאנטע און די ליבסטע —
געהערט האָבען דעם לעצטען וועה געשריי.

אויף פארצווייפעלטע געוויינען, תחינות,
מיט רוף אויף רחמים און צו גאָט,
— האָבען געענטפערט נור די רוצחים
מיט טייוועלשען געלעכטער און מיט שפּאָט.

„דיינע רעשטלאך, אָהנע נאָכריכט,
געוועזען ווייט פון דיר צושפּרייט
— אין דיינע גרויזאַמע יסורים,
האָט קיינער מיט אַטרעהר דיך ניט באַגלייט.

ניט די יאָהרען, שטורמעס וועלען אויסמעקען
פון זכרון אָט דעם שוידער און דעם גרויל,

וואָס קיין פּען קאָן עס ניט מאָלען
און ניט שילדערען קאָן דאָס מויל.

— אָבער אַייער אַנדענק, אונזערע נאָנטע,
וועלען מיר טראָגען און האַרצען שטום,
ווי דענקמאלס הייליג — וועט איר זיך מאלען
און באגלייטען אונז אומעטום.

דבורה עדן

דינה ופסיה עדן ז"ל
על יד מצבת משה־דב עדן ז"ל

חורבנה של סביסלוטש

לפי רשימתו של א' עין בספר „יזכר" לולקוביסק ע"פ עדויותיהם של: שמחה קפלן, עמנואל גולדברג, מאיר גלפרין, אברהם סטופשובסקי, ברל אורלנסקי, ירחמיאל ליפשיץ — פרטיזן ולפי עדותם של שני נוצרים מסביסלוטש.

בספטמבר 1939 הפציצו מטוסים גרמניים רכבת צבאית בתחנת הרכבת של סביסלוטש ונהרג מספר רב של חיילים פולנים. כעבור זמן קצר נכבשה העיירה ע"י הצבא האדום.

בשלטונם נתארגן ועד עירוני. בתי־החרושת לעורות הוחרמו ונשלח מנהל מהחוץ, כמו"כ הוחרמו הבתים הטובים לטובת הפקידים מבחוץ, כגון: דירתו של הרב, של ליזר חליוטה, של מינקוס ועוד. נאסר הלימוד הדתי וה„חדרים" נסגרו. לאט לאט יוצבו החיים והתושבים החלו להסתגל למשטר החדש.

ביוני 1941 התקיפו הגרמנים מהאויר את העיירה והפיצו עלונים, בהם נאמר כי באים הם לשחרר את העולם מהיהודים, ורכושם יוחרם לטובת הנוצרים. רבים נטו לברוח לרוסיה, אבל הדרכים היו כבר חסומים. ב־26 ליוני 1941 נכבשה העיירה ע"י הנאצים, וביום הראשון לכיבוש פרסמו צו שלפיו על כל היהודים להרשם ולענוד סרט לבן על היד השמאלית. לאחר כמה ימים פקדו על היהודים לשאת טלאי צהוב בגודל של 10 סנטימטר על החזה השמאלי וטלאי שני מאחור על השכם הימני.

צעירים יהודים רבים נורו עוד בימים ההם באמתלא שהם קומוניסטים. הטילו מסים כבדים בכסף ובסחורות על היהודים ולגבייתם ניתן זמן של שעות, ובעד פיגור במילוי הפקודה נורו מיד. מצד הנוצרים היה שיתוף פעולה עם הנאצים. רבים מהם הפכו לחסידי הנאצים ותפסו את בתי היהודים וחנויותיהם.

לפי פקודת הנאצים מונתה מועצה שבראשה עמדו שלכטר, מנהל ביה"ס העברי ועוזרו אפרים זדנוביץ. יתר חברי המועצה היו: מנדל ויגונסקי, אלטר בורדע, מאטקע קאלמאנאביטש. המזכירים: ד"ר ב. מיזל ופיניע קלינרמן. כל הפקודות נשלחו למועצה זו, והיא היתה אחראית לביצוען. ביולי 1941 הוקמה לפי פקודת הנאצים

גיטו שכללה את איזור חצר בית הכנסת ורחוב גרודנה. היהודים נצטוו לעבור כולם באותו יום לגיטו ולהביא את סוסיהם ובהמתם לשוק ולמוסרם לנוצרים. החיים בגיטו הפכו לגיהנום. הרוצחים היו פורצים לגיטו, מכים ביהודים וגוזלים את הטוב בעיניהם. היהודים הוכרחו לעבוד בכל עבודות משפילות וקשות תחת משמר מתמיד של ז׳נדרמים נאצים. הודבקו ברחובות מודעות האוסרות על הנוצרים באיום של דין מוות למכור ליהודים מצרכים, במיוחד מצרכי מזון. אעפי״כ נתפתח חילוף מצרכים בלתי ליגאלי בין היהודים והנוצרים.

באביב 1942 הזמין אליו המפקד אדענבאך את ראש המועצה וציווהו לאסוף את כל היהודים מהגילים 15—60, אנשים ונשים, ע״מ לשלחם לעבודה בכביש שנסלל בין ברנוביטש לביאליסטוק. הפקודה נתמלאה מיד. יהודי סביסלוטש עבדו בקטע שע״י הכפר קבטירע. עבדו 12 שעות במעת לעת והאוכל היה זעום. אעפ״כ עבדו במרץ באשליה שעי״כ יחלצו ממוות, ולמרות זה מצאו הנאצים תואנה לתקוף עובדים רבים באלות גומי על ראשיהם, וכשביקשו היהודים עזרה מהמועצה, היתה זאת פונה למפקד ולפקידים, משחדת אותם במה שעוד נשאר להם, ואח״כ היו המכות פוסקות לזמן קצר והיו מתחדשות ביתר עוז כדי לסחוט מהיהודים את שארית בגדיהם וכספם. כה נתענו היהודים במשך כל הקיץ של שנת 1942. בסוף אוקטובר 1942 נשלמה העבודה, והיהודים הוחזרו לסביסלוטש.

בשבת 30 לאוקטובר 1942 נצטוו הנוצרים לדכין חמש מאות עגלות, והסברה פשטה שזהו למטרת הוצאתם של היהודים מהעיירה.

באור ל־2 בנובמבר הוקפה סביסלוטש צבא גרמני וז׳נדרמים אוקראינים, פולנים ורוסים לבנים, וביום שני, 2 בנובמבר (22 יום בח׳ מרחשון תש״ב) בחמש בבוקר החלו לגרש את היהודים מבתידם, כולל זקנים וחולים. כולם נצטוו להאסף בשוק. הורשו לקחת רק בגדים אישיים. מקום הריכוז היה בחנויות החרבות בין הרחובות אמסטיבאווע וראדאבקע. השוק היה חסום. דנוצרים נצטוו לחזות במחזה. בשעה 8 בא המפקד אדענבאך בראש קצינים גרמנים והחלו למיין את היהודים: הצעירים ובני גיל העמידה לחוד, זקנים וחולים לחוד, ובמחנה שלישי הנשים והטף. את מחנה הצעירים סידרו בשורות של ארבעות והוליכום דרך רחוב בריסק לתחנת הרכבת. רבים שמטענם היה למעלה מכוחם השליכו את המטענים, והנוצרים

חטפום. מהתחנה הובילום בקרונות מסע, 80 בקרון. המסע זז לכיוון וילקוביסק. מחוסר מקום בקרונות נשארו כמה בחוץ. את אלה אספו והוליכום ליער וישבניק וירו בהם. את הזקנים, הנשים והטף הוליכו דרך רחוב רודאוקע והויף גאס ליער וישבניק. הנחשלים בהליכה הובלו בעגלות, ביניהם היה רב העיר ר' חיים יעקב מישקינסקי ואשתו ועוד מנכבדי העיר.

ביער היו מוכנים בורות. הקרבנות נצטוו לפשוט את בגדיהם עד לבגדים התחתונים, העמידום בשורות של עשרה, הוליכום לבורות וירו בהם. לפי עדותו של שמחה קפלן דרש הרב בפניהם לעודדם לקידוש השם*. בילדים הקטנים לא ירו, אלא השליכום חיים לתוך הבורות, ויש שניפצו את ראשיהם באלות (דברים אלה סיפר נוצרי). חלק מהיהודים נתמנה לקבור את הגופות המפרפרים והובטח להם להשאירם בחיים. משמר כבד הקיף את היער לבל ימלט אף אחד. מעשה רצח זה נמשך כל היום. לעת ערב, כשראו שהטבח טרם נשלם, העמידו את הנשארים בשורות וירו בהם. ואת כולם, גם את הפצועים הקלים השליכו לתוך הבורות. ככלות הטבח הלכו הרוצחים לטירה שבתוך היער וערכו הילולא לכל הלילה. את היהודים הקברנים כלאו במרתף של הטירה ולמחרת ירו גם בהם. לפי עדותו של אברהם סטובאשעוסקי הצליחו כמה להמלט מהטירה, אך טעו, ובמקום לרוץ לעבר יער ביליביזש רצו לעבר תחנת ביריסטוביץ, שם נתפסו ונרצחו.

החפצים של היהודים נאספו ע"י הגרמנים והובאו למחסן תבואה, את הטובים שלחו לגרמניה ואת היתר מכרו או חילקו בין ההיטלריסטים שבמקום.

את הצעירים הביאו לולקוביסק ושם הכניסום לששה בונקרים (על גורלם ראה את הרשימה הבאה). מהאוכלוסיה של 3500 יהודי סביסלוטש נשארו בחיים רק ארבעה: מאיר גלפרין ברח לביאליסטוק ומשם נשלח למחנה עבודה, ברל אורלנסקי ברח ממחנה ולקוביסק והצליח להספח לפרטיזנים, ניאמע לווין עונה במחנה אושביץ ודכאו עד שנשתחרר ע"י הצבא האמריקאי, ירחמיאל ליפשיץ ברח לביאליסטוק ואף הוא הצליח להתחבר לפרטיזנים. בחורה אחת

* שמחה קפלן לא היה ביניהם. את הדברים האחרונים שמע מפי נוצרים, כאשר בא לבקר אחרי המלחמה את סויסלוטש.

אלטע שעוועליויטש (בת יאסל ברושקע) אף היא היתה באושביץ עד השחרור. לאחר מכן פנתה לדרך לראות את עיר מולדתה ונרצחה ע״י הרוצחים הפולנים שהכירו בה יהודיה. פרט לנ״ל נשארו בחיים מאלה שחיו באיזור בזמן כיבוש הנאַצים 38 יהודים, מהם שבמקרה היו במקומות אחרים בזמן כיבוש העיירה, מהם שברחו מהמחנות ונתחברו לפרטיזנים, ומהם ששרתו בצבא האדום או שנשלחו לסיביר עם כיבוש העיירה ע״י הרוסים.

ילדי פנחס אליכוביץ

מזוועות העינויים שעברו על בני סביסלוטש בגיטו וולקוביסק

הדברים שיינתנו בזה הם שליקטתי מהחוברת על ולקוביסק שהוצאה ע״י ה„יעווע בלעטער״, שבה נזכרים גם הקדושים של סביבתה וביניהם קדושי סביסלוץ, ומעדות אחרת.

את כל היהודים מבני 40 ומעלה (לפי דברי הג׳ וינקלשטין) ריכזו בגיטו צר, רחבת בית הכנסת והסמטא החדשה. את הצעירים גירשו לכלא ולקוביסק. את מספר המגורשים הפחיתו קודם לכן ע״י הריגת 10% מהם, דבר זה נעשה ע״פ בחירה שרירותית או „משחק״ בפי הגרמנים. ד״ר נח קפלינסקי בחוברת ולקוביסק, עמוד 20 מספר: „בסביסלוץ עשה לו הקומיסר משחק. מהיהודים שעמדו בשורות לשם משלוח הוציא 200 וסתם ככה ירה בכל עשירי במקום.

מתי ובאיזה מצב הגיעו המגורשים לכלא, אנו קוראים בדברי הרשל רוטמן עמוד 20 ב־2.11.42: עד שעה 12 מוכרחים היו כל יהודי ולקוביסק להתאסף ע״י הקסריקטינים וכשכל בני ולקוביסק היו כבר מרוכזים, החלו להגיע מחנות יהודים מכל הסביבה. עד יום שלישי לפנות ערב היו מרוכזים כבר כל יהודי זלבה, פורזובה, אמסטיבובה, פיסק, מוסטי, סביסלוץ, רוזנו, ליסקיבה וזבלין. האנשים באו קרועים, מוכים ועייפים. בכל הדרך הלכו רגלי, רק במקרים יוצאים מהכלל הובלו ילדים על עגלות״.

ה„סדר״ בקסרקטינים

בקסרקטינים היו 20 אלף איש, שני בלוקים (15 בונקרים) לולקוביסק. בונקר היה מיועד ל־500 איש, ששה בונקרים בשביל סביסלוץ. לפי חשבון זה היו 3000 כלואי סביסלוץ. מנין מספר גדול כזה של יהודים למטה מגיל 40 בסביסלוץ, כי אין לשער שנתנו ליהודי סביסלוץ לחיות ברווחה מבלי למלא את הבונקרים. ברור שמה שכתוב לעיל על משלוח של 200, היה זה רק אחד המשלוחים. ׳גם ממקומות אחרים בחוברת מסתבר שיהודי סביסלוץ בכלא היו רבים. העובדא שלאחרונה השאירו את יהודי סביסלוץ יחד עם יהודי ולקוביסק ורוזני מאשרת זאת, שכן, כנראה, סדר

ההגלייה למחנה ההשמדה היה ביחס הפוך למספר היהודים שבכל קהלה, החל בקהלות הקטנות וכלה בגדולות, ובין האחרונות היתה קהלת סביסלוץ.

יתכן שבזמן האחרון זרמו פליטים לסביסלוץ, באשר היתה עיר תעשיה ופרנסה, ואולי הקהלות הקטנות בסביבת סביסלוץ נחשבו על סביסלוץ.

העינויים בקסרקטינים

לא אספר על עינויי יהודי סביסלוץ לחוד, אך הואיל וגורל אחד היה לכולם אפשר להסתפק בדברים על גורל הקדושים בכלל לפני שנשלחו למחנות המוות. נביא רק שני קטעים מדנאמר שם: „הרעב גבר והלך. כשנודע שמגיע טרנספורט של תפוחי אדמה למחנה התנפלו ידודים מורעבים על העגלות, וכל אחד רצה להבטיח לעצמו תפוחי אדמה אחדים. מיד נשמעו יריות. אלה היו יריות של השמירה הגרמנית לתוך ההמון בשל „הפרעת הסדר" ומזה היו מתים ופצועים, אך הרעב היה חזק מהפחד בפני הרובה. כמה פעמים ביום נשנו דסצינות הפרועות, כשהרעב הכריח לסכן את החיים בשל כמה ת"א קפואים (עמוד 43).

במקום אחר מספר על חיטוי כינים תוך החנקת שבעים איש מבונקר מס' 3. „במאוחר, בערב אחד, כשכל כלואי הבונקרים ישנו כבר פרט לזה, בו הבעירו קערות גפרית וסגרו את דדלתות היטב על שבעים הנפש שבו. מה שנעשה באותו לילה בתוך הבונקר ידעו רק האומללים. מושג מה מזה יכולנו לקבל למחרת בראותנו את הבונקר כשפתחוהו. הבונקר היה ספוג ריח של גפרית (דו־תחמוצת דגפרית) חלק הארי של הקרבנות היו מתים במצבים שונים של עווית והתכווצויות. העינויים הנוראים נחרתו בפניהם. אחרים נחרו עוד בכוחותיהם האחרונים. נערה התאנחה כמעט ללא אפשרות של שמיעת הקול „מים, מים". קיטע־רגלים צעיר היה מוטל בתוך הקערה וראשו למטה וגופו חסר הרגלים הזדקר למעלה. הוא רצה כנראה בגופו לכבות את הגפרית הבוערת. כך ניספו 70 יהודים ביסורים נוראים ע"י גז שבקושי יכול היה להמית פשפשים וכינים במשך 12 שעות."

הוגלו למחנות אושביץ וטרבלנקה לא כולם בבת אחת, אלא בטרנספורטים. יהודי סביסלוץ וולקוביסק היו בטרנספורט האחרון,

אולי מפני שאלה היו הקהלות המאוכלסות ביותר. עד 20 לדצמבר לא נשארו מ־20 אלף היהודים שהיו במחנה אלא 5000 בלבד. אלה היו לרוב יהודים מולקוביסק וסביסלוץ (עמוד 21).

אין כאן מקום לחזור על יסורי הגוף והנפש במחנות ההשמדה, שכן על כך כתבו רבות, ובודאי לא היה שונה גורל יהודי סביסלוץ מגורלם של חבריהם המיליונים. הדשמדה היתה שלמה פרט לשרידים בודדים שבחלקם גם הם נהרגו אח״כ. נביא את אשר נכתב שם (עמוד 34) על השרידים. כותב הרשל רוטמן: „מטרנספורט ולקוביסק באו יחד אתי לדכאו יוסף קוטלירסקי וניאמה לוין מסביסלוץ. הם נשארו בחיים״.

בנות דינה דרצ׳ינסקה—עדן ז״ל

„מאנשי מחנה וולקוביסק נשארו רק צעירות אחדות, ביניהן אלטה שבליביץ". על גורלה סופר ברשימה הקודמת.

העורך

עדות הגב׳ וינקלשטין

בזמן ההשמדה של העיירה כבר לא הייתי בה. עוד ב־1941 ברחתי למינסק ומשם גולגלתי למקומות שונים ברוסיה.

אחרי המלחמה התאמצתי לחזור לסביסלוץ ודרך ברנוביץ סלונים הגעתי לעיירה.

העיר היהודית היתה כולה שרופה, פרט לסבצ׳ה אוליצה (רחוב הכלבים) — מקום הבורסקאות. בבתים הנשארים נמצאו משרדי הממשלה. מצאתי בעיירה יהודי יחידי שחזר אף הוא מנדודים והוא ליבל אידילשטין. מצבי היה קשה ביותר, הייתי שרויה בפחד תמידי, כי השנאה ליהודי נשקפה מהעינים הזועמות של כל גוי.

הביטו על כעל מטורפת. פלא היה בעיניהם שעוד נשארה נפש יהודית. לנתי אצל גוי בשם דיסטניק שהיה בזמנו עני וחסר כל, עכשיו אפשר היה למצוא בבית מכל טוב: רהיטים, כסתות וכלים — הכל מהביזה.

מפי הגויים שמעתי על השואה שעברה על העיירה. בראשונה (אינה יודעת תאריכים) מיינו את היהודים לפי הגיל ולפי המין. את הנשים הצעירות שלחו אי שם לחוד ואת הגברים לחוד. לפי דברי דגויים נשלחו למלקין (טרבלנקה). את היתר ריכזו בחצר בית הכנסת ובסביבתו הקרובה (גיטו). הכניסו שלוש משפחות בכל בית, הרשו להם לסחור ולעבוד, כנראה שתעשית העור הסביסלוצית המשיכה את קיומה, ולהוותם היה המצב די טוב, וזה השלה אותם כי דבר לא יאונה להם.

על ההשמדה סיפרו לה הגויים כדלקמן. אספו את כל הנשארים שהיו מהגילים 40—60, אמרו להם לקחת חבילות והבהילו את כל המחנה ובראשו הרב מישקינסקי והשמש מלך לחורשת וישביניק. שם היה מוכן קבר גדול שהכינו לפני כן הגויים (פולנים ורוסים). הפשיטו את בגדיהם והשליכום לבור וקברום חיים. הקבר — לפי סיפורם — נזדעזע זמן מה. (המספרת תוך זה התיפחה).

על הקבר ראיתי לוח ועליו רשומה צורת מגן־דוד והיה כתוב: „יהודי סביסלוץ". מי הציב ציון זה, אינה יודעת.

ממכתבו של ירחמיאל, פרטיזן סביסלוצי

גרמניה, 810.47

שלום רב לך משה ולכל דורשי שלומנו רב שלום!

תסלח לי על דלות העברית שלי; זה, כמובן, בא מסיבת שבע השנים שלגמרי לא השתמשתי בשפה זו, ולהיפך השתדלתי „לשרשה מן המקור". ככה היתה הטנדנציה ברוסיה. המענין אותך בדבר נפתלי:

„נפגשתי עם נפתלי ב־41 בימי הגרמנים. ובגיטו סביסלוץ היינו לעתים תכופות ביחד שעות שלמות ושוחחנו תמיד על אודותכם המאושרים. נפתלי עבד אז בתור עוזרו של המזכיר של ה„יודען־ראט" פיניע קלינרמן. עבודה זו המציאה לו פטורין מן עבודת הפרך של הנאצים הארורים. את אביך ראיתי תכופות. כמה פעמים אפילו עבד עבודת פרך ביחד עם יתר היהודים, אבל מזמן היותו „דער הערן פארזיטצענדער של היודען ראט" התפטר לגמרי מעבודת ההכרח של הנאצים. ביום האיום של הנסיון אביך וגם אמך נפלו ראשונים על קידוש השם „יהודי". ואחריהם נהרגו ברצח יתר זקני וחשובי העיר. נפתלי נפל במחנה הצעירים ונספח למחנה הריכוז בוולקוביסק. משם אחיך ברח ביחד עם יעקב גולומבוביץ. ירחמיאל וטניק, צבי קאפוסטא ועוד כמה צעירים ממחוז סביסלוץ. כפי שסיפר לי צבי קאפוסטא, פרצה קטטה בין הצעירים הבורחים. יעקב גולומבוביץ אמר שיש צורך לשלם למישהו מן האכרים בעד זה שישמור על נפשותיהם מפני הנאצים עד גמר המלחמה, ליעקב היה די זהב. דעת נפתלי אינני זוכר, ירחמיאל וטניק אמר, שיש דרך להשיג כלי זין ולהספח לפרטיזנים. בדעה הזאת, כפי שסיפרו לי, לא תמכו לא אחיך ולא יעקב, ולכן קמו החברים על יעקב ועשקו את כספו. עשוק ונדכא לקח אתו את אחיך ושבו למחנה וולקוביסק, אבל לפני הגיעם למחנה נרצחו ע"י השומרים הנאצים.

ע"ד רציחתם ומותם סיפר לי פבר שלאכטער המנהל. גם הוא אינו בחיים. מה שנוגע ליתר החברים בדקתי את הענין יפה ומצאתי שסיפורו של קאפוסטא נכון היה.

בנוגע לקורות חיי, בקיצור אספר לך: גרתי בסביסלוץ עם פרוץ המלחמה עם הנאצים. עבדתי כמה זמן עבודת הכרח; עוד בהיותי בסביסלוץ נוכחתי שרק הפרטיזנים מצאו לדם דרך נקמה יפה

משפחות משה רובין ושמריהו מרגלית שנספו בשואה ומשפחת שי

ונספחתי אליהם, לכתחילה בלאט, אח״כ בגלוי יצאתי נגד הנאצים. למרות קול הקורא שהוצאתי וקראתי את המוכנים לקרב אל היער לא שמעו בני עירי בקולי, וכך נרצחו גם בני משפחתי, אע״פ שידעו שיש להם יער וביער אני. דואב לבי ואין לי נחמה לזה. נחמה מצאתי בגיטו ביאליסטוק. נכנסתי שם לשם הוצאת קול הקורא. הד לקולי מצאתי. תחת רשותי התקומם ביערות קריניקי וילובקה גדוד פרטיזני חזק שרובו היה מהיהודים. רובם חיים כעת. רבים מהצטינויותי נשארו ברוסיה ואני עם „ציוני״ ואת חמשת מכתבי תודה של סטאלין שקיבלתי בעד הצטיינותי בקרב, הכל הבאתי אתי. העיקר זה הבטחון, לא עמדתי לבכות על גורלי, עיני אינן דומעות יותר. ניגשתי ישר אל החיים, עזבתי את אושרות רוסיה, אע״פ שהייתי קומוניסט אדוק ברוסיה, אירשתי לי אשה, וכעת אני בעל משפחה, יש לי אשה ובן, נחמה אחת יש לי, וזוהי הסטיפיקציה שמאות נאצים וגרמנים נפלו מידי ונקמתי בעד דם משפחתי ואת כבוד עמנו לא נתתי לחלל.

בשנה שעברה ביקרתי את סביסלוץ מצאתי מכתבים של שארית פליטתנו, קישרתי אותם עם קרוביהם ע"י עין באמריקה, גם בזה מצאתי נחמה.

ראיתי את סביסלוץ, את הקבר השתפני, את בית הקברות ההרוס ואת המצבות המתגלגלות עד היום על המרצפות, ברחובות ובחוצות. ראיתי את דהווה המר וברחתי משם ישר אל העתיד.

אני מאחל גם לכם שנה של שחרור וגאולה שלכם,

ירחמיאל

אני האשה ראתה עני

(מתוך מכתב לאברהם עין בארה"ב)

בפרוץ המלחמה ב־1939 דרתי בעיירה סביסלוץ פלך גרודנא, בה דרו דורי קלמן וליבע סלפק, בנותיהם ריזל ורחל בלתי נשואות, אחי ליבל סלפק ואשתו בילקה לבית זלצמן, הורים לתינוקת בת שנתיים — רבקה, כמו"כ דרו בסביסלוץ 3 אחים של אבי ומשפחותיהם.

אני ובעלי בוריס ציטלין ותינוק בן 4 חודשים גרנו בשכנות עם הורי. כולנו עבדנו יחד עם אבא בטחנתו ובמפעל ניסור עצים, והתפרנסנו ברווחה.

ב־12 לספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השניה, ובמשך כמה שבועות נפלה פולניה. הגרמנים והרוסים חילקו ביניהם את פולניה. לפי חלוקה זו נפלה עיירתנו בחלקה של רוסיה. מיד החלו הרוסים לבצע את תכניתם. מובן שלא שבענו מהם נחת. החרימו את מכונת הכתיבה שלנו, את מכשיר דטלפון, ובבוקר מוקדם אחד באו אלינו חיילים מזויינים, כשאבא עמד בתפילתו. אמרו לו שיפסיק מתפילתו שכן „התפלל למדי" ואסרוהו, אולם באותו יום שלחוהו חזרה הביתה, אך צרות לא חסרו: מדי לילה היו באים לדרוש קמח, וכאילו להכעיס רק בלילות.

כעבור זמן לא רב לקחו מאתנו את מפתחות המפעל, החרימוהו ולא נתנו לנו אפילו לדרוך על מפתנו. דמצב הורע מיום ליום. יראנו מפני גלות לסיביר, לכן החלטנו לעבור לוילנה, מקום עירו של בעלי ומגורי משפחתו, כדי להחלק בתוכם ולהפטר מהטרדות שנפלו בחלקם של בעלי התעשיה.

ארזנו חפצי בית מעטים ועברנו לוילנה לגור יחד עם חותנתי. בעלי מצא עבודה במפעל ממשלתי ולא חסרנו דבר.

ביוני 1941 התקיפו הנאצים את רוסיה, כבשו את מזרח־פולין, בתוכו את העיר וילנה. מאז החלו הפורעניות. מיום ליום התחדשו הגזירות־מסחחרות־הראש: טלאי צהוב, איסור הליכה במדרכה, איסור קניות בבתי מסחר. ביום ראשון היו משתכרים ומכים יהודים ושודדים בתיהם. ביתר ימי השבוע היו חוטפים גברים לעבודה, כביכול. לאמיתו של דבר היו עוצרים אותם בסוהר „ליקישקי", וכאשר הסוהר נתמלא היו מובילים אותם ליערות פאנאר בסביבות וילנה ורוצחים אותם. באופן זה השמידו גברים לאלפים שחטפום בחוצות ובבתים. לאחר זמן קצר החליטו לרכז את היהודים בגיטו. כיצד עשו את הגיטו? העלילו על ידודים שירו בגרמנים, כעונש הרגו רבים מהיהודים שגרו במרכזה היהודי של וילנה ולשם הכניסו את כל היהודים שבוילנה רבתי. אנו, שלא גרנו במרכזה של וילנה, הובלנו לגיטו עם יתר היהודים במשך כל יום השבת. המשטרה הליטאית היא שביצעה את הגירוש; נכנסה לבתים, הרשתה לקחת רק בגדים כפי היכולת לשאתם וגרשום לכיוון הגיטו. מובן שהתאמצו לקחת חבילות גדולות, אולם בדרך המייגעת מבלי לתת לנוח, נעזבו רוב החפצים והיו לבז לגויים. בדרך דפקום וילדי בן השנתיים ורבע הלך מתוך פחד ברגל מוילקומירסקה עד סטראשונה — דרך של קילומטרים.

בתחילה הקצו 2 גיטאות, ואף אלה לא הספיקו לכל היהודים. לבתים נכנסו הראשונים, שגם הם שכבו בלילות צפופים זה לזה. היתר נשארו בחצרות — אף הם צפופים, מבעד לחלון ראיתי אנשים עומדים צפופים כדגים מלוחים בחבית, אך מצב זה לא האריך. באותו לילה הוציאו משם את „מחוסרי הבית" והובילום למקום שהובילום, ובאופן זה נעשתה „רווחה" בגיטו וילנה.

דנשארים נרשמו במועצת היהודים, שנתמנתה לשם עמידה בקשר עם השלטונות הגרמנים ולשם ביצוע פקודותיהם. פרט לזה היתה קיימת משטרה יהודית.

החיים בגיטו היו קשים ביותר: צפיפות, חוסר מזון ופחד מוות. חלק מתושבי הגיטו עבד במוסדות הגיטו (בית חולים, בתי ילדים, מועצה, משטרה ועוד), ובחלקו נקרא לעבודה בקבוצות מאורגנות לפי דרישות דגרמנים. כל קבוצה היתה מנוהלת ע"י כמה מנהיגים

וע״פ ילכו מבלי לדעת לאן. אסור היה ללכת יחידים. אני עזבתי את ילדי בבית הילדים ויצאתי לעבוד בגנים. בעלי עבד בתעשית לבנים. שמחתי בעבודתי במחשבה שאוכל להביא מעט אוכל לגיטו, שבו לא היו בתי מסחר וגם חלוקת מזון לא היתה והיו מנותקים מהעולם החיצוני. על הגברים היתה השגחה יתרה ובעלי לא יכול היה להביא דבר, אולם הנשים היו על אף האסור מכניסות הביתה מזון כלשהו. מהגן היו אוספות קצת ירקות, מצניעות אותם במקומות הצנועים ביותר ומכניסות לגיטו. או שהיו מוכרות סדקית לגויים ומשיגות במחירה קצת מזון. הגויים לא השגיחו באיסור שלא למכור ליהודים, כי רצו לסחור לשם ריווח. לעת ערב, עמוסות במטען בתוך השרוולים או בשמלות כשהלב רועד מפחד, בעיקר נשים שחורות שער כמוני, היו משרכות את דרכן לגיטו. בכניסה לגיטו היו מחפשים וממשמשים ואם מצאו משהו היו גוזלים המפקחים תוך כדי מכות.

בינתיים ביצעו הגרמנים את תכנית ההשמדה שלהם. בלילה אחד הכריזו כי דכל חייבים להאסף על יד שער הגיטו ולרשום את תעודות עבודתם. הכל רצו לשער, הרוצחים פתחו את השער, הוציאו קבוצה — מכסת השמדה. אלה לא חזרו. כולם הושמדו. בכל שבועיים היו מחליפים תעודות ובכל חילוף היו מבצעים פעולת השמדה. מספר תושבי הגיטו פחת והלך. מספר התעודות לא הספיק לכולם, ואלה שלא קיבלו תעודה היו נידונים למוות בפעולה הקרובה. כשחילקו תעודות צהובות לא קיבלה משפחתי תעודה. איני זוכרת תאריכים, אך זוכרת אני שזה היה בחודשים הראשונים להכנסנו לגיטו. אחרי שחילקו את התעודות הצהובות קראו את בעלי התעודות למשטרת הגיטו. לכל תעודה היו רושמים את המשפחה כולה. זה ארך לילה שלם. למחרתו בהשכמה התחיל ה„משחק״. ליד השער עמדו מבצעי פעולת ההשמדה. בעלי התעודות הצהובות התיצבו בשורה ויצאו דרך השער. הקפידו מאוד ובדקו כל תעודה. לקחתי את הילד על זרועותי ועמדתי בשורה בין בעלי התעודות הצהובות, שכן אין לי מה להפסיד, ואולי גם דגרמני עלול לטעות... בראשונה לא הצלחתי, הגרמני דחפני חזרה לגיטו, הייתי מיואשת. אמרתי בלבי: טוב המוות מחיים של עינויים ופחד מוות. רציתי להכנס בין המושמדים, אך בעלי עמד על כך שאנסה שוב, אולי אצליח להציל את הילד. בפעם שניה הצלחתי ויצאתי מהגיטו. כל היוצאים נשלחו למקומות עבודה, אולם באין לי תעודה לא היה לי לאן ללכת. אף

אחד לא רצה לספחני לעבודה מתוך פחד. התחלתי להתהלך סתם ברחובות. הרחוב הראשון היה זוולנע. כל היום התהלכתי בחוצות כשהילד על זרועותי מתנמנם ובוכה חליפות, כנראה מרעב וצמא. ביקשתי נערה נוצריה שעמדה על המדרכה שתקנה בשבילי כמה תפוחים, סרבה. רק אחרי הפצרות רבות מילאה בקשתי. בצער וביגון העברתי איכשהו את היום, אך כשהעריב ואין לי לאן לפנות גבר בלבי היאוש. נסיתי לחזור לגיטו. ראיתי מאות שוטרים ליד השער המחכים לפקודה להכנס לגיטו ולאסוף את מחוסרי דתעודה הצהובה. בראותי זאת חזרתי ודלכתי לשכני דנוצרים. בחוץ היה חושך. לא ראני איש. השכנים קיבלוני בידידות למרות שאיים עליהם משפט מוות אם ימצאוני בביתם. הגישו לי אוכל והציעו לי משכב נקי. לא אכלתי ולא ישנתי כל הלילה. למחרתו בבוקר הלך השכן הנוצרי להיוודע על המצב ואם אוכל לחזור לגיטו. בשובו סיפר כי כל הלילה סחבו יהודים מהגיטו. בעלי התעודות הצהובות נשארו במקום עבודתם והמשפחות חוזרות לגיטו. ליד השער שאלני שוטר: איפה בעלי? כשעניתי לו שהוא בעבודה, הכניסני. בעלי סיפר לי כיצד ניצל הוא מהשמדה: קבוצה גדולה דתחבאה במרתף, השוטרים גילום, אך קיבלו שוחד ועזבום, כשאלה עזבו באו שוטרים אחרים אשר לקחו את מה שנשאר בידי האומללים, וכשלא היה מה לקחת לקחו את כולם להשמדה ובתוכם את בעלי. בו ברגע עברה אחות רחמניה — מכירה של בעלי, ולה היתה תעודה צהובה, אמרה שזהו בעלה. תעודות אישיות לא היו בגיטו. כך ניצל הפעם בעלי.

היינו אז בכל רע. לעבודה לא יכולנו לצאת, אוכל לא היה והיו שמועות על „פעולה" חדשה בקרוב. לא היינו היחידים במצב זה. הדרך היחידה היתה התאבדות או בריחה מהגיטו. ב־1941 היו עוד מקומות שהיה בדם שקט יחסי. יזמנו על בריחה מגיטו זה. התקשרנו עם יקה אחד — איש צבא — שיובילנו לאושמנה, (רוסיה הלבנה) עיירה סמוכה לוילנה. בעיירות של רוסיה הלבנה החלו הרציחות דהמוניות ב־1942. נדברנו שבשש בבוקר יחכה לנו ברחוב סדובה הסמוך לגיטו, אולם איך נחלצים מהגיטו המוקף משמר? השכמנו ב־2 בחצות הלילה, חיפשנו פירצה כלשהי, אך לשוא. כל מבוא השער היה מלא אנשים שהיו במצבנו, ואף הם חיפשו דרך להינצל. בבוקר בין 5—6 כשפתחו את השער לקבוצת העובדים הראשונה, התפרצו רבים

מהגיטו ואנו ביניהם. שומר השער לא יכול היה להשתלט על כולם. חבילות לא לקחנו אתנו כדי לא לעורר חשד.

כשעזבו את גיטו וילנה, היה הגיטו הקטן מחוסל מזמן, ובגיטו הגדול נשארו רק כ־3000 משפחות. אלה הם בעלי התעודות הצהובות. באנו למקום המוסכם. הגרמני אמר לנו להכנס למשאית גדולה מכוסה בברזנט. קיבל את שכרו ונסענו. הגענו לאושמנה. בראשונה למפקדה הגרמנית ומשם לגיטו. לאושמנה באנו בספטמבר 1941 והיינו שם עד מרץ 1943. הקהלה היהודית שבאֻושמנה קיבלה את הפליטים הראשונים בסבר פנים יפות. סיפקה להם דירות ועזרה חמרית אחרת. באותו שבוע התחלפה המפקדה ולא הורשו עוד פליטים להכנס לגיטו. הם נורו כולם. בשבועות הראשונים בכ״ז זרמו עוד לאושמנה כליטים יום יום, אולם אף אחד מהם לא הצליח להכנס לגיטו. היו משמרות חזקים בדרכים, הפליטים נתפשו, נהרגו ומהגיטו נלקחו אנשים לחפור בורות ולקבור את ההרוגים.

פה גרנו בצפיפות. 2 משפחות בחדר קטן. המצב החמרי היה קשה ביותר. נקראנו יום־יום לעבודה, אוכל לא חילקו. היינו מורידים מעצמנו מלבושים ומחליפים אצל הנוצרים בקמח קיבר ותפוחי־אדמה, אף התינוק לא טעם טעם סוכר. במשך שהותנו בגיטו זה הוצאו כמה פעמים יהודים ונהרגו. פעולת ההשמדה בוצעה בעיקר בזקנים. כל אנשי הגיטו היו מצווים להתאסף במקום אחד, בוחרים בזקנים, מוציאים אותם אל מחוץ לעיר וממיתים אותם בירייה. ביסודו היתה התכנית להרוג את הנשים והילדים, שגברידם הושמדו עוד קודם לכן, אך כתוצאה ממו״מ עם הגרמנים הוסכם שבמקום הנשים והילדים ייהרגו הזקנים. פחד מוות השתלט על היהודים בגיטו לרגלי הידיעות שהגיעו מרוסיה הלבנה, שהקהלות היהודיות בה מחוסלות אחת, אחת.

פתאום שינו הגרמנים את הגבולות באופן שאושמנה הופקעה מרוסיה הלבנה וסופחה לליטא, שהיתה כבר נקיה מיהודים ב־1941 פרט למעטים בגיטאות של וילנה וקובנה. במרץ 1943 הודיעו הגרמנים שהם מבטלים את הגיטו באושמנה ומעבירים את כל היהודים לוילנה או לקובנה, לפי רצון איש ואיש. קמה בהלה, מזמן אבדה האמונה בהבטחותיהם, אבל אין ברירה, מוכרחים להחליט. יש שנרשמו לקובנה, אנו כוילנאים נרשמנו לוילנה. השלטונות הזמינו

אצל הנוצרים עגלות להסיענו. אח״כ נודע כי כל הנרשמים לוילנה הגיעו בשלום והנרשמים לקובנה נורו בפאנאר.

במרץ 1943 הגענו לגיטו הראשון שלנו, והגיהנום התחיל מחדש. שוב נרשמים, תעודות עבודה, 8 בחדר קטן. אני הלכתי לעבודתי הקודמת — בגנים. תנאי החיים בגיטו וילנה היו כפי המתואר לעיל. ביולי 1943 הגיעו שמועות על פעולת השמדה חדשה ובאוגוסט ציפו לאסון בימים הקרובים. לפי השמועות לא יוציאו הפעם להשמדה מהגיטו אלא ממקומות דעבודה. סימנים לכך היו שביטלו את מקומות העבודה הקטנים, שעבדו בהם עשרות וריכזו את כולם בשני מחנות עבודה גדולים: בתחנת הרכבת ובפרובנק — שדה תעופה במרחק של כ־7 ק״מ מהעיר. בשני המקומות עבדו כאלפיים איש. אותי קבעו לפרובנק. ביום הראשון הלכתי. כל היום חפרו בורות. למחר לא הלכתי. כששכבתי לישון בלילה באה המשטרה היהודית, הוציאתני מהמיטה, הביאוני לקומיסורת (משטרה) בגיטו, ושם ישבתי כל הלילה. (כך נהגה המשטרה, אם מישהו לא בא לעבודה, היו למחרת כופין אותו ללכת). לא הייתי היחידה. בבוקר הופיע נציג המועצה היהודית ואמר לנו שאין לחשוש מפני „פעולות״. השמועות הן שמועות שוא, בל נירא ונלך לעבודה. באותו יום לא כפו ללכת לעבודה, אמרו ללכת הביתה, לסעוד, והרוצה ילך לעבודה. האמנתי לנציג המועצה, ודראיה שאינו משתמש בכוח, רצתי הביתה, טעמתי משהו, הולכתי את הילד לבית הילדים. הפעם חיבקני חזק, בכה ולא רצה להשאר בבית הילדים. הלכתי בתקוה לספק מעט מזון למשפחה. בדרך לעבודה בכו הנשים. ברחובות התהלכו גויים ליטאים ולטבים מזויינים. הנשים לא פסקו מהתיפח, אמרו תוך בכי כי „אורחים״ אנחנו בעולם.

בבואנו לפרובנק סגרו עלינו את השער, ומסביב לגדר התחפרו גרמנים מזויינים. למראה זה התפרצה יללה. יש שהתחילו לקפוץ מעל הגדר. המשמר פתח ביריות וכמה נפצעו. כשפסקו מלברוח, פסקו היריות. אז בא מפקד המועצה היהודית (שמו היה געגס), הוא הרגיענו והבטיחנו שמובילים אותנו לעבודה. האמנו לו בדלית ברירה. במקום היו מוכנים קרונות משא. הטעינו אותנו כחיות וסגרו את הדלתות. החלונות היו גדורים גדר תיל. שלושה ימים ושלושה לילות נסענו. לא חילקו אוכל ומים. לבסוף הגענו לאסטוניה למחנה

ויוארע. (מוילנה יצאנו ב־6 לאוגוסט) על המחנה שמר גדר תיל ומשמר יום ולילה.

במחנה היו צריפונים ובאלה דרגשים לשינה: תחתיים, שניים ושלישיים. 70—80 אשה בחדר. היו שני מחנות אחד לגברים ואחד לנשים וביניהם גדר תיל. מנהל המחנה איש ס.ס. בשם שנבל, ערך מיפקד, בחר במנגנון, (ראשים, מזכירות, מטבח, מכבסה, מרחץ). את יתר שוכני המחנה חילק לקבוצות עבודה שונות. אני עבדתי בסלילת כבישים, במסילת ברזל או ביער. כעבור חודש שלחו טרנספורט שני מוילנה לאסטוניה — אלה היו המשפחות של הטרנספורט הקודם, ביניהם היו בעלי וילדי. לילדים היה בלוק מיוחד. אחרי העבודה אפשר היה לראותם.

במחנה עוררו לעבודה בין השעות 3—4. נתנו מעט קפה שחור והסתדרו למיפקד. היו נשארים עומדים שעות עד שהופיע מפקד המחנה. בגשמים החזקים היו עומדים והגשם חדר עד הבשר. אח״כ התחילו לתרגל את הגברים (בשעת המיפקד עמדו הגברים והנשים במקום אחד, את הילדים פקדו בצריפונים). בתרגילי הבל: להסיר את הכובע, לחבשו, והפעולה צריכה היתה להיעשות בב״א. לא הצליח מישהו, ספג מכות עד זוב דם. אחרי העינויים האלה הלכו לעבודה בלווית משמר.

כל היום היו עובדים בפקודת נוגשים ובספיגת מכות תכופות. בערב היו חוזרים שוב בלוויית משמר למחנה. ושוב מיפקד. ארוחת הערב היתה פת קיבר ומרק תפל. אח״כ לצריפון ולדרגש.

היו קבוצות שעבדו אצל האזרחים, והיה אם מישהו מתוך רעב ביקש פרוסת לחם באיזה בית או מעובר ושב, היה המשגיח רושם את המספר. (במחנה היו מסמנים לא בטלאים אלא במספרים על הזרוע ועל החזה). ובערב היה מוסר למנהל המחנה. אז היה נמשך המיפקד שעות. איש זה היה סופג מלקות. לשם זה היה שולחן מיוחד, שלתוכו היו מכניסים את הראש והרגלים של הלוקה ועל הגב היו מלקים במקלות עבים עד כדי שבירתם. צעקות המכים עלו עד לב השמים.

במחנה ויווארא לא היו מים. לבישול היו מביאים במכוניות, אך לא היה בהם כדי רחיצה. בגדים להחליף לא היו לנו, שכן חטפו אותנו תוך העבודה כשרק בגדי העבודה היו עלינו, ולכן נעשינו בזמן קצר מכונמים, וכתוצאה מזה פרצה מגפת הטיפוס. אז הכריזו

הסגר על המחנה, לעבודה לא הלכו. גם אני הייתי בין החולים. טיפול מיוחד לא נתנו לחולים, לא תרופות ולא אוכל מיוחד. במשך הזמן מתו החלשים ונשארו בחיים רק החזקים. אינני יודעת כמה זמן שכבתי. כשרק חזרה אלי ההכרה התבוננתי בגופי והוא כרקב. בגופי שרצו כנים ולא יכולתי לישון בלילות. פעם הביאו מים ועשו מרחץ, שם חילקו גם בגדים. הנשים נראו כחיות, צמוקות, בלי שערות. במאכלים שמו תרופות ועצרו את הוסת, כך שמ־6 לאוגוסט 1943 עד השחרור 10 למרץ 1945 לא היתה לנשים וסת.

בויווארא היינו עד ינואר 1944, אח״כ ביטלו את המחנה. את החולים בטיפוס ואת הילדים שלחו ברכבת למקום בלתי ידוע. ביניהם היו בעלי וילדי. מאז אבדו לי לנצח. אלה שהבריאו רק עכשיו הלכו ברגל. החזקים יותר התאמצו לתמוך בחלשים שבל יפגרו בהליכה, כי המפגרים נורו לעיני כל.

הלכתי בכפור חזק במשך כל היום. לעת ערב השאירו 150 נשים ו־150 גברים במחנה יעוי. הנותרים המשיכו ללכת.

הייתי ביעוי 2 חודשים. עבדתי בתחנה בניקוי מסילת הברזל משלגים. אח״כ ביטלו מחנה יעוי והביאו אותנו לעראדא. כאן עבדתי עבודת פרך. כל היום ערבבתי בטון ושחבתי מריצות בטון לבניית בונקרים. תנאי החיים היו שוים בכל המחנות האלה. בכולם היו המפקחים מאנשי ס.ס. מאומנים לכך בשיטה אחידה. פרט לויווארא היו בכל המחנות מים חמים, מרחץ, והיו מחנות מיוחדים לנשים. בערך באוגוסט 1944 ביטלו את מחנה עראדא. אז כבר היו מפלות גדולות לגרמנים. הרוסים התקדמו. ורצו להעביר אותנו לגרמניה. מנהל המחנה פקד אותנו. בשעת המיפקד לא היתה עמידתי ישרה. הסתער עלי המפקד והיכה על ראשי בגזרת עץ ששתיתי דם כולי. אחרי המיפקד הטעינו אותנו על קרונות משא והביאו אותנו לרבל על מנת להובילנו באניות. לצערנו, לא היתה אניה בשבילנו, ולכן הוליכונו ברגל כמה שעות לשדה ושם חנינו כמה שבועות. בלילה הראשון לנו תחת כיפת השמים, אח״כ הביאו לוחות, חיברום למאורות כמו לכלבים ובמאורה זו לנו 10—12 נפש. אחרי כמה שבועות הובילונו שוב לרבל, באותו יום הגיעו לרבל יהודים ממחנות שונים באסטוניה. הטעינו את כולנו באניות משא ואחרי 3 מעת לעת של נסיעה בלי פרוסת לחם ובלי גמיעת מים הגענו לדנציג. שם הטעינו אותנו בסירות קטנות בצפיפות איומה שא״א היה לשבת ושטנו

בעמידה. היינו בטוחים שיובילונו ללב ים ויטביעונו. אולם בבוקר עלינו ליבשה, ואחרי הליכה ברגל של איזה מרחק הגענו למחנה ריכוז גדול שנקרא בשם שטוטהוף. כאן היה הגיהנום בהא הידיעה. לעבודה לא לקחו, אלא סתם עינו. בראשונה שלחו אותנו למרחץ. לפני שנכנסנו למרחץ בדקה אותנו „רופאה" אם אין אצל מי מאתנו זהב או אבן טובה (את הזהב ואת הפרוות לקחו מאתנו עוד ביולי 1941, אח"כ פקדה בצווחה אשת ס.ס. לפתוח את הפה ובדקה אם אין משהו מתחת ללשון, מתחת לזרועות. התרחצנו וחילקו לנו בגדים קלים וקרועים. בבגדים דאלה היה לנו קר, לכן לא מיהרנו לצאת מוקדם בבוקר למיפקד. אז חיברו נשי ס.ס. צינורות גומי לברזים ושפכו עלינו מים קרים, בכדי שנרוץ למיפקד. כך עמדנו שעות במיפקד על אף הקור. אז חילקו לכל אחת פרוסת־לחם — מזון לכל היום. לא נתנו להכנס לצריף, וכל היום ישבנו בחוץ. בצהרים שוב מיפקד. אח"כ נתנו מעט מים עכורים שעל פניהם צף איזה ירק או חתיכת סלק. את הסמיך אכלו בידים, את הדליל גמעו מהקערה ועל התחתית שקע חול. יש אשר אחרי החלוקה נשארה שארית ואותה חילקו כתוספת, והנשים עטו על התוספת, אולם המחלקים הקיזו את דמי ראשן של הנדחקים בכפות הבוחשות. אשה אחת נשאר במצחה פצע, בצורת הכף, ששתת דם. לקראת הערב שוב מיפקד למשך שעות (3 מיפקדים ביום) פעם כשרעדתי מקור בזמן המיפקד, התכופפתי והכנסתי את ידי החשופות לתוך חיקי לחממן, מיד הומטרו עלי מכות־לחי מצד הס.ס.

בכל יומיים התקיימה סלקציה בשטוטהוף. היו מופיעים אנשי צבא במספר גדול, וכל הנשים חייבות היו לעבור בפניהם ערומות כביום היוולדן.

אנשי הצבא היו בודקים אותן כראוי, ואם מצאו במישהי איזה כתם, פגם או מום, היו מבדילים אותה על מנת להובילה לשריפה. עלי עברו כמה סלקציות. מכאן שלחו טרנספורטים לעבודות קשות. בחרו בצעירים ובעלי שרירים מוצקים. נכנסתי גם אני למשלוח של 300 אשה. שלחו אותנו למחנה רוסשין, סמוך לדנציג. לפני צאתנו הובילונו למרחץ והילקו לנו בגדים, לכל אחת כותונת, זוג תחתונים, שמלה ומעיל, מטפחת על הראש, זוג גרבים אחד וזוג קבקבים, ואמרי לנו שהלבישו אותו למשך שנתיים. מראה מחנה זה היה כמראה יתר המחנות, מגודר בתיל ונשמר בשמירה מעולה, בלוקים של

צריפים ודרגשים, מרחץ במים חמים. את 300 הנשים חילקו לקבוצות למלא עבודות פיזיות קשות. יש שהחליפו אדני מסילת הברזל — עבודה קשה מאוד. 2 נשים חייבות היו לעשות 6 אדנים ליום: לפתוח את הברגים, לסקל את האבנים מבין האדנים כדי שיוכלו לחלצם, להכניס במקומם אדנים חדשים, לברגם, לחזקם באבני מילוי, לעת ערב היתה עוברת רכבת ובודקת אם העבודה נעשתה כראוי, אם אין תנודות בהליכת הרכבת.

קבוצה אחרת עבדה בבנין, בטעינה ופריקה של לבנים ומלט. הניחו יסודות לבנינים. אני עבדתי בבנין. עבודה זו לא היתה קלה מהעבודה במסילה. יתרונה היה בזה שבעבודה זו עבדו שבויים בריטיים, ואלה היו מקבלים חבילות ע"י דצלב האדום. השבויים היו שולחים לנו בכל יום מעט אוכל ומכתבי עידוד, שסבלנו לא יארך עוד וזה הקל עלינו בסבלנו. במקום זה עבדו 10 נשים, שמרה עלינו אשה ס.ס.ית ומנהל העבודה היה גרמני זקן מפשוטי העם. הוא היה המתווך בינינו ובין האנגלים. הוא שהעביר את החבילות בהתאמצו שלא תרגיש בזה הס.ס.ית. הנשים שעבדו בחלוף האדנים נפלו כזבובים. מעונות עוד מקודם ובמזון דל לא יכלו לבצע את העבודות. המשגיח על העבודה היה רושם את החלשות, ובכל שבועיים היה שולח אותן לשטוטהוף, וכמספר הזה שלחו חזקות.

בינתיים התקרבו החודשים דצמבר 1944, ינואר 1945 — חודשי הכפור. בהיותנו לבושות בגדים קלים נסינו להתעטף בשמיכות קלות מבפנים לשמלות, וזה אסור היה. כאשר הס.ס.יות הרגישו בזה, הטילו עונש קיבוצי על כל המחנה, ובאותו יום לא נתנו לכל המחנה אוכל. ימים כאלה היו רבים. אח"כ שלחו מעילים. מעילי היה קפוטה חסידית. והנה פרצה מגפת הטיפוס בשטוטהוף ואי אפשר היה לשלוח נשים לעבודת האדנים. אז שלחו את נשי הבנין לעבודה באדנים. עבדתי בתחנת דנציג (לנגפורי). הרגשתי שכוחותי הולכים ודלים מיום ליום. ביום אחד היה על שתיים מאתנו לאסוף גרוטאות של ברזל, שותפתי לעבודה היתה באפס אונים, ולכן נשאנו רק מעט ברזל, הרגישה בזה המשגיחה הס.ס.ית והמטירה סטירות לחי לשתינו ולא התחשבה במבטים של האזרחים בתחנה. לא ארך הרבה והפסקתי לעבוד כי לא היה בי עוד כוח לברג בורג, גם הרגלים לא נשמעו לי.

בינתיים התקרבה החזית הרוסית והעבירו אותנו ממקום זה. כל אותו יום הלכנו ברגל. לעת ערב לנו בגורן. כך הלכנו מכפר

לכפר. במקום לינתנו חילקו לנו למחרתו מעט תבשיל של קליפות תפוחי־אדמה ותו לא.

כך הלכנו במשך שבועיים. לבסוף חנינו במחנה קטן סמוך לכפר. לא עבדנו, אך כמעט שלא קיבלנו כל אוכל פרט לפרוסה קטנה במשך יומיים. כשהיינו מתעכבים ע״י גדר היתה לפעמים נזרקת אלינו פרוסת לחם, אולם מנהל המחנה ונשי ס.ס. לא הרשו לנו לעמוד על יד גדרות. פעם זרקו אלי מבעד לגדר פרוסת לחם, הרגישו בזה דנשים הרעבות מסביבי, התנפלו עלי, קרעו מעלי את הקפוטה, הפילוני ורצו להוציא מידי בכוח את פרוסת הלחם, נאבקתי ותוך מאבק זה התפוררה הפרוסונת וגם לי וגם להן לא היתה. אעפי״כ נשארנו ידידות, שכן היה זה מתוך רעב גרידא.

ב־9 במרץ 1945 שכבנו לישון כרגיל. בלילה עוררו אותנו וציוו עלינו להמשיך בהליכד. משמר חזק שמר עלינו, שוטרים יותר מנשים. הכביש היה מלא צבא ונשק. חשבנו כי עוד מעט ויירו בנו. הכניסונו לגורן. שכבנו. בבוקר ראינו נשים — לא משלנו — שוכבות, בחלקן חולות טיפוס. הן סיפרו שהן שוכבות שם זה 6 שבועות וחלק מהן מתו. ניצב לפנינו מראה איום ומזעזע. אח״כ בא מנהיג מחננו לנחמנו כי לא נישאר פה מפני שכאן לכלוך וחולי ואנו נקיות ובריאות והבטיחנו להמשיך דרכנו אחרי ארוחת הבוקר. עברו שעתיים. פתאום נתגלה לנו כי שומרנו נעלם, הבטנו הנה והנה: הדרך היתה מלאה טנקים ובהם רוסים. זה היה ב־10 למרץ ע״י העיר לענבורג. למראה זה היינו המומות. לא שמחנו, כי בטוחות היינו, כי אחרי מה שראינו בחודשים האחרונים את הכבישים מכוסים חללים(אלה היו המפגרים בדרכים) מהם הסיכויים למצוא את המשפחות שלנו? קלושים ביותר. אעפ״כ לא נשארנו בגורן ויצאנו לכפר, הרוסים דאכילונו והשקונו.

חודש ימים ישבנו בגרמניה מבלי לעשות דבר, אח״כ שמנו — קבוצת נשי פולין — פעמינו לפולין. בראשון למאי הגענו לורשה. נרשמנו בועד המרכזי, משם נתנו לנו כתובות של חורבות שבהן נוכל לישון על הריצפה. וכן היה. שכבנו על הריצפה, אכלנו מהשימורים שהבאנו מגרמניה וחיפשנו משפחות. פעמים נסעתי לביאליסטוק, אולי אפגוש מישהו. לצערי, סביסלוץ היתה בגבול רוסיה וביאליסטוק בגבול פולין וקשה היה לחדור לסביסלוץ. חזרתי לורשה. הציעו לי לעבוד באוטווצק במעון ילדים יהודי. קיבלתי את העבודה, בראשונה

לא שבעו ממני נחת. הייתי מדולדלת מכוחותי. היתה שם מנהלת הגונה, ביליצקה בלום, בעלה נפל חלל בגיטו ורשה והיא עם 2 ילדיה ניצלו בהתחפשם כאריים. היא הבינה את מצבי וציוותני לאכול ולשתות ולאסוף כוחות בראשונה. וכן היה. הבראתי ועבדתי שם עד אוגוסט 1946. לא יכולתי עוד לחיות בפולין בראותי בה על כל צעד ושעל את החורבן היהודי. החלטתי לנסוע לישראל ולחיות בין יהודים. לקחתי תרמיל גב, גנבתי בראשוני את הגבול פולין—צ׳כיה ואח״כ את הגבול האוסטרי ובאתי לגרמניה בבד ריכנהאל. אגב: בהיותי באוטווצק כתבתי למגיסטרט בסביסלוץ ושאלתי על משפחתי. קיבלתי תשובה, שאת הורי הרגו בחורשת וישווניק, ואת אחיותי שלחו לולקוביסק ומשם נשלחו בין היתר לטרבלנקה או לאושוויץ. בגרמניה נסעתי לברכטסגדן, מקום משכנו של היטלר ונהניתי תוך נקם מהחורבות. זכר לא נשאר מקן הרשע.

גיטל סלפק-שכטר

יפה דרצינסקה ע״ה

סרלין, במאי

סוויסלאטש

22 טעג אין חדש חשון איז דער יארצייט נאך די סביטלאטשער קרבנות, וועלכע זיינען פארטאג ארויסגעטריבען געווארען פון זייערע הייזער און געטריבען געווארען אויפן מארק, וואו זיי זיינען סארטירט געווארען צום אומקום. אַ טייל זיינען ווי שעפסען געטריבען געווארען אין וואלד ווישעניק צו דער שחיטה, וואו מען האט קליינע געוואָרפען לעבעדיקע אין די גרויסע ברודער קברים. די איבעריקע זיינען געפירט געוואָרן קיין וואלקאוויסק און פון דאָרט אין די גאַז קאמערען פון טראבלאנקע, אושוויץ, אין די קרעמאטריעס, וואו זיי זיינען פערברענט און דערשטיקט געווארען.

עס שטייען פאַר מיינע אויגען אלע ווי לעבעדיקע, ביי מיין אוועקפארן פון סויסלאטש איין יאר פארן קריג, ווען עס האט זיך שוין געפילט דער אטעם פון היטלערן צוזאמען מיט די פוילישע פאשיסטען אנטיסעמיטען. איך זע אין מיין קליין געסעלע בעריק יאסעליעוויטש ניין אידישע גארבארעס פון דער ארבייט. איך זע אנטקעגען מיינע פענצטער אַ העברעאישע „תרבות" שול, וואו עס האבען זיך געלערנט 300 קינדער. זיי פלעגען ארויסלייפען אין די הפסקות אויפן גאס פרייליכע, לוסטיקע. איך פלעג שטענדיג קוקען אויף זיי אין קלערן: וואס וועלען די קינדער טאן נאכן ענדיגען די שולע? די פאַליאקען האָבען אידען צו גאָרניט צוגעלאָזען. איך זע דעם לערער אלטער גאלדבערג, לערער פון גאזאנג, אַ צוגעבליבענער, א שוואכער אויף די לונגען, אַ ציוניסט, ער פלעגט צוגיין צו מיר און שטילערהייט זאגען: הלואי זאל זיך אין דער נייער וועלט איינגעבען דער פינפיאר פלאן, וועט דאס זיין גוט פאר אידען און פאר דער גאנצער וועלט, און אַ פייער פון האָפענונג פלעגט באלייכטען זיינע פארטראכטע אויגען. איך זע דעם מלמד פון חומש, חיים שלמה, אַ עלטערער מענש מיט אַ גרוי בערדעל, וואָס זיין ארבעט איז געווען, אויסער א מלמד, אלע פרייטיג ארויסגעבען „פלעטען" אויב שבת פאר ארימע לייט אויף מאלצייט. זיין ווארט איז געווען הייליק פאר יעדען בעל־הבית פון שטאדט. איך זע מאָטקע דעם בעדער עפענען א גרויסען ליידיקען שטאָל, וואו עס איז געווע דאס אינפאר־הויז פאר ארימע לייט וואס פלעגען

קומען מיט בוידען, צוזאמען מיט קינדס קינדער. מאטקע האט ביי זיי דערפאר קיין געלט ניט גענומען. איך זע דעם נייען און אלטען בית־המדרש און אנטקעגען די שול. אלע דריי שמשים האָבען אלע אינדערפרי איינער ביים צווייטען ארויסגעכאפּט א אידען וואס האט געפעלט צום מנין. אנטקעגען שטייט דעם רב׳ס שטוב. עס בעווייזט זיך דער רב. איך גיי צו אים און בעט אים, ער זאל מיר העלפען מאכען אַ דאקומענט פאר מיין זון צו קענען פארן קיין ארגענטינע. ער טוט דאָס פאַר מיר גערן און זאָגט: זאָל ער פאָרן געזונט, דאָ גייט ניט צו קיין גוטס. איך זע מלך דעם שמש פון שול, א גאַנצע וואך אַ גארבער, פרייטיק פארנאכט לויפט ער שנעל איבער אלע גאסען און געסלאך פון שטעטעל, די פאלעס פון קאפטען צו עפּענט, די בארד פאריסען, די אויגען צעלויכטען, און אויסרופען הויך אויף אַ קול אונטער אלע אידישע פענצטער: ווייבער, ס׳איז צייט ליכט בענטשען. איך זע די קינדער פון דער אידישער וועלטליכער שול און צאל, אַ 6 קלאסיקע מיט 4 לערער, וועמען איז קיינמאל ניט געווען מיט וואס צו באצאלען ביים ענדע יאר. איך זע דעם דראמ. קרייז ביי דער שול, די אווענט קורסען אויף אידיש, די קעסטל אווענטען, די טעאטער פארשטעלונגען וואס פלעגען מיט געזאנג פערהילכען די שטאט. איך זע די שול פערוואלטונג. מיר צוטיילען זיך אין פאָרן און גייען מאָנען מיטגלידס־אָפּצאָל 10 גראשען אַ וואך. פול מיט האפענונג פאר אַ בעסערן מארגען, זיינען געווען די לערער, די קינדער, די יוגענט און פערוואלטונג. איך זע דעם גרויסען מארק, איין מאל אין מאנאט אַ יריד און יעדע וואך אַ מארק, פלעגען זיך אידען אויסשטעלען מיט פארשידענע סחורות ,ארום מאַרק קראָמען, אין מיטען — ביידלעך צווישען די סחורות, עטליכע ערדענע טעפלאך און נאך אַ זעלכע קלייניקייטען, און פון דעם איז נאך אפגעצאלט געווארען „פאדאטקעס”, פלעגט גראבסקיס „אלאלע” גאנץ אפּט צונעמען דעם לעצטען בענקל פון שטוב. איך זע די יוגענט שטייט אויף די ראָגען פון מאַרק, אין דער איינציקער געדאנק זייערע איז געווען: עמיגרירען, וואו עס זאל זיך ניט לאזן. איך זע די קצבים שטיין מיט אראפּגעלאזטע קעפּ, ווען מאדאם פריסטער האט אין סיים דורכגעפירט דעם געזעץ געגען אידישע שחיטה. פון 16 יאטקעס זיינען באשטימט געווארען 6. איך זע אברהם לייזערן שטעהן אין מארק, הויך ווי אַ דעמב, ארים

אים יוגענט, פאר וועלכע די גויים שרעקען זיך צו מאכען אנפאלען אויף אידען, וואס איז געווען אין דער לעצטער צייט אַ גאנץ געוויינליכע דערשיינונג אין פוילען. איך זע מיינע שכנים אין אַ מארק טאג גיין לייען אַ פאר זלאטעס אויף קענען עפּעס קויפען.

אלץ לעבט אין מיין זכרון, און אין דער ווירקליכקייט — איז קיינער ניטא!

פ. לים (ארגנטינה)

נדודי

(מתוך מכתב לאברהם עין ב־20.3.58)

...לפני המלחמה גרתי בסויסלאטש והיה לי בית בורסקי בשותפות עם מנדל ויגאנסקי (מענדל־פעסילס). הייתי בעל לאשה ואב לילדים. בעיירה זו גרו גם הורי, 3 אחים ו־3 אחיות, כולם נשואים ולכל אחד היו ילדים, בעלה של אחותי הצעירה אינשטין, שנשלח לסיביר ע״י הבולשביקים, נשאר בחיים ונמצא בתל־אביב, היתר כולם נספו.

כשהתקיפו הנאצים את פולין הייתי בסויסלאטש, שנפלה בחלקם של הבולשביקים. הם הלאימו את בית דחרושת שלי ומינו אותי כמנהל טכני. במשרה זו נמצאתי כמה חודשים, אח״כ פטרוני למרות שהייתי זקוק להם כבעל מקצוע, וזה עשו כדי להראות לפועלים שמרחיקים את בעל הבית ממפעלו. לאחר מכן קבלתי משרה כמנהל חשבונות בולקוביסק, משם העבירוני לפיסק, משם לראש ולבסוף לאחוזת בוריסובציזנה על יד לונה במחלקה לתעופה צבאית.

ב־22 ליוני 1941 בהשכמת הבוקר הפציצו אותנו הנאצים. במחלקה זו עבד כספר בנו של שלומקע מיכאלקער־ס מסויסלאטש. כשהפציצו את שדה התעופה ברחו האזרחים לשדות, ותוך זה פגשתי את דנזכר לעיל. בשיחה אתו חיוויתי את דעתי כי, אם ירשו הבולשביקים, רצוי להילוות אליהם בנסיגתם לרוסיה. תשובתו היתה: „אינך מכיר את הבולשביקים, ירא אני מפניהם״.

מטעם הצבא הודיעו כי רשאי כל אזרח להיסוג עם הרוסים, אני הסכמתי לכך, בעוד שבנו של שלומקה נשאר במקום.

ובכן, נסעתי עם הרוסים. בדרך סבלנו קשות, כי הגרמנים רדפו אחרינו, אעפ״כ עלה בידנו לפרוץ לנו דרך. עבדתי במחלקה כאזרח, המחלקה ששירתה בתעופה חזיתית, ואני הייתי מחסנאי למטבח הצבאי. מצב זה ארך עד אוגוסט 1941.

לאחר מכן גייסו אותי ושלחוני לגדוד שחנה ביער סמוך למוסקבה. אחרי שהשלים הגדוד את עוצבתו נשלח לחזית. גדודנו פעל כמרפאה וטרינרית מאחורי החזית כ־50 ק״מ מהחזית, ואז היה נותן לסוסים עזרה ראשונה ואח״כ היה שולח אותם לעורף.

הגרמנים התקדמו במהרה ובמשך כמה ימים התקרבה החזית אלינו במרחק של קילומטרים ספורים. למזלי לא נפלתי עם הגדוד לגרמנים, כי נשלחתי קודם לכן (ב־3 לאוקטובר 1941) יחד עם עוד 5 חיילים ללוות כמה קרונות סוסים פצועים לבית החולים בטולה, ולא יכולתי לחזור לגדוד, כי תפוס היה ע״י האויב.

התחילו אז לסדר עוצבות חדשות מהשרידים של הגדודים המובסים. בחודשים אוקטובר ונובמבר 1941 הייתי בגדוד שעמד מאחורי מוסקבה. לבסוף רשמו אותי במחלקה של כמה מאות חיילים שבאו מהאזורים שהיו פעם שייכים לפולין ומגרמנים שהיו אזרחים סוביטיים. כל אלה נחשבו לחומר שאי אפשר היה לבטוח בהם בחזית. כולנו נשלחנו לסיביר כמחלקת עבודה. הנסיעה נמשכה כחודש ימים. הגענו לשדרינסק באיזור סברדלובסק. הכפור היה קשה ביותר. בעגלות חורף הועברנו דרך של 100 קילומטר ליער, שם היו מוכנים בשבילנו צריפים. לאחר יומיים נשלחה המחלקה לעבודה בכריתת עצים ביער, ואותי ועוד כמה קבעו כמנהלי חשבונות במשרד.

בסיביר עברו עלינו זמנים קשים מאוד. בשנה הראשונה רעבנו למחצה, אח״כ הוטב במקצת עד שבאה הישועה עם תום המלחמה. אז הורשינו לחזור לפולין. ב־13 למרץ 1946 עזבתי את הכפר שבו הייתי 4 שנים ורבע. שום תחבורה לא היתה. שמתי פעמי ברגל בכפור קשה לתחנת שדרינסק (דרך של 100 קילומטר). משם, ב־18 למרץ, נספחתי למשלוח שיצא לפולין. בערב פסח, 15/4 הגיע המשלוח לחוז׳וב (אזור קרקוב). בתחנה שמעתי כי יש אפשרות להספח לקבוץ, מה שיאפשר את העליה לארץ. הגשתי בקשה ונתקבלתי לקבוץ של „הנוער הציוני״.

באותו ערב ערכנו סדר יפה שבמשך שנים לא זכיתי לכך, ואף לא ידעתי מתי חל חג הפסח.

בפולין התמהמהתי כמה חודשים. בראשית יולי 1946 יצאתי בקבוצה לדרך. באופן בלתי ליגאלי עברנו את גבול גרמניה. בדרך עיכבו אותנו באיזור הבריטי ורק בהתחלת אוקטובר 1946 הגענו לאיזור האמריקאי.

בגרמניה עבדתי כמזכיר של „הנוער הציוני" במינכן. גרתי ברוטשוייגה ע"י מינכן. זאת היתה אחוזה שבה נערים יהודים התאמנו בעבודה חקלאית. שם הכרתי את אשתי, שהיתה בזמן המלחמה במחנה בצ'כיה ושוחררה ע"י הרוסים.

בגרמניה קיבלתי עזרה מאמריקה שנשלחה ע"י העסקן הנדיב אברהם עין שחקר ודרש את מקום הימצאם של שארית הפליטה מבני עירו והגיש להם את העזרה הדרושה. לעולם לא יישכחו העזרה החומרית והעידוד הרוחני שקיבלנו בזמנים ההם.

ב־10 לאוקטובר 1948 הגענו לישראל, קיבלנו — אני ואשתי — עבודה במוסד לחינוך.

אנו מרוצים כאזרחים ישראליים, ומשאלתנו היא שלא יופרע לנו בפיתוחה של ארצנו הקטנה.

משה רובין

שרה עין (בקנדה), משה רובין (בישראל), יהודה סרלין ואנשל אנצינס נספו

מתוך מכתב

פעברואר 6, 1958.

טייערער פריינד עין,

איך בין געווען זייער צופרידן לעזנדיק אייער ענטפער. עס איז געווען פאר מיר א גרויס פארגעניגן צו לייענען אזא גוטן יידיש. איך וועל אייך ענטפערן אויף די עטלעכע פראגן וואס איר פרעגט זיך נאך.

איר פרעגט זיך וואס איז געווען מיין ארבעט אלס אנאנסער? אין לאגער זענען געווען צוויי פארוואלטונגען, איינע פון אונדז אליין די שארית־הפליטה, די צווייטע איז געווען פון דער „אונרא" ד"ה פון דער אמעריקאנער מאַכט. אזוי ווי קיין יידישער דרוק איז אין אנהייב נאך נישט געווען, האָט זיך געשאפן אן אָפטיילונג מיט דער דערלויבעניש פון דער „אונרא", וואָס פלעגט אויפשטעלן א קורצע אויסגאבע פון פּאָליטישע נייעס און אינערלעכע נייעס. דאָס פלעג איך איבערלייענען דורך א מיקראָפאָן אז די לאגער־מענטשן זאָלן וויסן כאָטש א ביסל וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט. עס איז געווען א רעדאקטאָר וואָס איז געווען פאראנטוואָרטלעך פאר דער „אונרא".

איר דארפט פאַרשטיין אין וועלכע באדינגונגען מיר זיינען געווען נאָך דער באפרייאונג. א סך זענען נאָך פשוט ניט געווען קיין נאָרמאלע מענטשן, אויף איינעם האָט דער לאגער געווירקט מער אויף אן אנדערן ווינציקער, אָבער איך מוז צוגעבן אז קיינער פון אונדז איז א שטיקל צייט ניט געווען הונדערט פראָצענט נאָרמאל. לאָזט ארויס א מענטש פון א שטייג פון הונגער און שמוץ און מאכט אים פלוצלונג פריי פון אלעם! מען איז געווען אי פריי אי ניט פריי. מיר האָבן זיך געפונען אין א לאגער ווו עס איז פריער איינגעשטאנען דייטש מיליטער. דער לאגער איז געווען ארומגעצוימט ארום און ארום מיט איין איינציקן ארויסגאנג דורך א טויער, וואָס איז געווען באוואכט פון א פּאטראָל פון דער אמעריקאנער ארמיי. דאָס איז שוין נישט געווען קיין פולע פרייהייט. עס דערמאָנט זיך מיר אז איך האָב גלייך פון אנפאנג געוואָלט איין מאָל ארויסגיין פון לאָגער צו גיין אין שטאָט אריין. ערלויבעניש האָט מען ניט געוואָלט געבן, אָן א פארוואָס. האָב איך באשלאָסן אריבערקריכן

איבערן פלויט ווס איז ניט געווען זייער הויך. פלוצלינג דערהער איך מען שיסט, די וואַך האָט אָנגעפאנגען צו שיסן, איך האָב געקענט פאלן א קרבן שוין נאָך דער באפרייונג, בלויז פאר וועלן זיין א ביסל אויסערן צוים. עס איז דאָ א סך צו שרייבן וועגן דעם ווי מען האָט אונדז באהאנדלט אפילו שוין נאָך דער באפרייונג. מען האָט אונדז ניט דערלאָזט צו דער פריי טאָמער חלילה וועלן מיר אָנרירן א דייטש. זיי האָבן גלייך אָנגעהויבן ווייזן אז די „יודען־נעמען אלץ אוועק פון זיי", א ביסל מילך אָדער פוטער.

איך ענטפער דאָ אויף אייערע פראגן: איך האָב געווינט אין ווארשע מיט מיין פאמיליע ד"ה מיין פרוי ע"ה און טייערע צוויי מיידעלעך, איינע 6 יאָר אלט, און די צווייטע 2 יאָר. דאָס בילד פון מיין פאמיליע שטייט מיר יעדן טאָג פאר די אויגן ווי אזוי מען האָט אונדז צעשיידט. איך בין געווען מיט מיין פאמיליע צוזאמען ביז 1941, ר"ח אב ווען די מערדערס זיינען באפאלן פוילן האָט זיך ווארשע ניט אונטערגעגעבן און האָט אויסגעהאלטן עטלעכע וואָכן צייט. מיר האָבן שוין דערפילט דעם טעם פון די רוצחים אָבער גלייכצייטיק האָט מען אויסגעקוקט עס זאָל שוין נעמען וואָס גיכער א סוף. אחוץ די באָמבארדירונגען איז אויך געוואָרן א גרויסער הונגער. נאָך א ביסל וואסער האָט מען געדארפט לויפן צו דער ווייסל. דער גיהינום האָט זיך פאר אונדז אָנגעפאנגען גלייך נאָכן אָקופירן ווארשע. אויסער אונדזערע אייגענע צרות האָבן מיר דערפילט די צרות פון די יידן פון ארום ווארשע. די יידן פון די שטעטלעך ארום ווארשע, ווי אויך פון דער גרויסער יידישער שטאָט לאָדזש, האָבן זיך אלע געצויגן צו ווארשע. די אלע ליידן וואָס מיר האָבן אדורכגעמאכט איז שווער אָנצושרייבן אויף א שטיקל פאפיר. די צרות וואָס עס האָבן אונדז אָנגעטאָן די דייטשן און אויך אונדזערע דיימישע שונאים די פאליאקן.

א קורצע צייט נאָכן פארנעמען ווארשע האָט מען אונדז געלאָזט זיך באוועגן פריי. די מערדערס האָבן גלייך איינגעאָרדנט א געטאָ, ארומגעצוימט מיט ווענט פון ציגל א קליינעם טייל פון אלטן יידישן געגנט. יעדן ייד וואָס האָט זיך באַוויזן אויסערן געטאָ האָט מען גלייך דערשאָסן. די צרות פון הונגער, איבערהויפט קראנקייטן און שטערבלעכקייט האָבן זיך שרעקלעך פארשפרייט. אזוי איז עס אָנגעגאנגען ביז ערב תשעה־באב, 1941. אין א מיטוואָכנדיקן טאָג

אין דער פרי האָבן זיך באוויזן פּלאקאטן אין די גאסן, אז אלע יידן פון ווארשע וועלן ארויסגעפירט ווערן אויף מיזרח. געווי האָט קיינער ניט געוווסט וואָס דאָס מיינט. אויף צו מאָרגנס זענען שוין אָפּגעגאנגען וואגאָנען געפּאקט מיט יידן קיין טרעבלינקע און אַנדערע גאַז־קאמערן. געוווסט האָבן מיר אז מען פירט די יידן ניט ווייט, ווייל די זעלבע וואגאָנען מיט די זעלבע נומערן פלעגן צוריקקומען דעם צווייטן טאָג, אָבער אזא זאך זיך פאָרשטעלן האָט קיינער ניט געקענט.

מיין פרוי האָט מען אוועקגענומען פון מיר אין אכט טעג ארום, בעת איך בין געזעסן און געאַרבעט פאר די מערדערס אין אַ שאפּ. מיט דער ארבעטצייגעניש וואָס איך האָב געהאט, האָב איך געהאט א מעגלעכקייט זיך צו זען מיט מיין טייערער פרוי און קינדערלעך דעם לעצטן מאָל אויף דעם אומשלאג־פּלאץ, אזוי האָט געהייסן דער פּלאץ פון וואנעט מען האָט אוועקגעשיקט די וואגאָנען צום טויטן־לאגער. איך האָב זיך אָפּגעמאטערט נאָך איבער א יאָר אליין אין ווארשע ביזן אויפשטאנד פון געטאָ. אין דער צייט פון אויפשטאנד זענען מיר, ארום 60 פּערזאָן, געווען באהאלטן אין א קליין צימער אויף א זעקסטן שטאָק, ביז די דייטשן האָבן אויסגעפונען אז מענטשן זענען דאָ אין דעם הויז, דאָבן זיי דאָס גאנצע הויז אונטערגעצונדן. מיט גרויס מי האָבן מיר זיך ארויס־געראטעוועט דורכן דאָך, אָבער מען האָט אונדז אלע געכאפּט. א העלפט האָט מען גלייך דערשאָסן, אלע איבערגעבליבענע האָבן די מערדערס געטריבן צום אומשלאג־פּלאץ און פון דאָרטן האָט מען אונדז געשיקט צום ערשטן טויטן־לאגער בודזען אין פּוילן. אין בודזין בין איך געווען א יאָר. דער פראָנט האָט זיך אנגעפאנגען צו דערנענטערן, האָט מען אַלץ צענומען וואָס מען האָט געבויט (א פאבריק פון עראָפּלאנען) און מען האָט אונדז געשיקט קיים לובלין אין אַ פאַבריק פון געווער. אין לובלין זיינען מיר געווען ניט לאַנג, ווייל די מערדערס האָבן זיך געמוזט צוריקציען פון פראָנט. אין א געוויסן פרימאָרגן האַט מען אונדז אריינגעשטופּט אין וואגאָנען, נאטירלעך האָבן מיר ניט געוווסט ווו מען פירט אונדז, ביז מיר זיינען אָנגעקומען קיין דייטשלאנד. א געוויסע צייט האָבן מיר זיך געוואלגערט אין עטלעכע לאגערן ארום דאכאו, געארבעט עבודת־פּרך. יעדן טאָג זענען געווען אנדערע קרבנות פון אונדז ביז עס איז

געקומען די באפרייונג דורך אמעריקאנער מיליטער, דעם ערשטן מאי 1945. מיר זיינען געווען אן עשאלאן פון דריי טויזנט פערזאָן, מען האָט אונדז געזאָלט פירן ערגעץ ווייטער, ווּהין האָבן מיר אליין ניט געוווסט, זיכער אונדז צו טויטן. די מינוטן זיינען שוין געווען געציילטע, אָבער די מערדער האָבן ניט באוויזן. מיין פאמיליע איז ניט געווען קיין אויסנאם פון אלע יידן וואָס זענען אומגעקומען.

איך האָב אָנגעהויבן מאכן באמיונגען צו פארבינדן זיך מיט מיינע קרובים. איך האָב געדענקט מיין שוועסטערס אדרעס אין קאנאדע. דורך א יידישן סאָלדאט פון דער אמעריקאנער ארמיי האָב איך געלאָזט וויסן מיין שוועסטער אז איך בין איינער פון די לעבן־געבליבענע. אויסער די ידיעה צו מיין שוועסטער איז געווען אן אנדער צופאל ווי אזוי מען האָט זיך דערוווּסט וועגן מיר. נאָך דער באפרייונג האָט אונדז די אמעריקאנער ארמיי אריינגעזעצט אין אזא באפרייונגסלאגער אין לאַנדסבערג ניט ווייט פון דער שטאָט מינכן. דורך דעם לאגער איז איין מאָל אדורכגעפאָרן די באוווסטע „יידישע בריגאדע" וואָס האָט זיך געגרינדעט אין אונדזער ארץ־ישראל. אין דער בריגאדע האָט זיך אויך געפונען מיין שוועסטערס זון מיטן נאָמען יעקב גאַלנער. זיצנדיק אויפן טאנק און באגריסנדיק אונדז אלעמען, האָט ער מיך דערקאָנט. איר קענט זיך ניט פאָרשטעלן די פרייד אונדזערע. ער האָט געהאט די געלעגנהייט צו פארבלייבן מיט מיר א טאָג צייט. דאָס איז געווען דער צווייטער פאל פון צו וויסן טאָן מיין משפחה אז איך לעב. אויך אייך, מיין טייערער פריינד עין, וועל איך קיין מאָל ניט פארגעסן. די פרייד ווען איך האָב אומדערוואַרט געקריגן פון אייך א פאקעט, דער געדאנק אליין דעמאָלט אז עמעצער קלערט וועגן מיר האָט אזוי פיל געמיינט, אז איך קען עס גאָר ניט באשרייבן.

אין לאַנדסבערק האָב איך זיך געפינען אומגעפער א צוויי יאָר צייט ביז מיין פאמיליע האָט זיך געסטארעט מיך אריבערצונעמען קיין קאנאדע. איך האָב דאָ געהייראט, זייער גוט זיך איינגעאָרדנט עקאָנאָמיש, אָבער גייסטיק בין איך ווייט פון צופרידן. די זכרונות פון מיין פארגאנגענהייט לאָזן מיר ניט רוען. מיין פאמיליע שטייט מיר פאר מיינע אויגן, דאָס לאָזט מיך ניט אָפּ אויף איין מינוט.

אָט דאָס איז א קורצער איבערבליק איבער מיין לעבן. איך

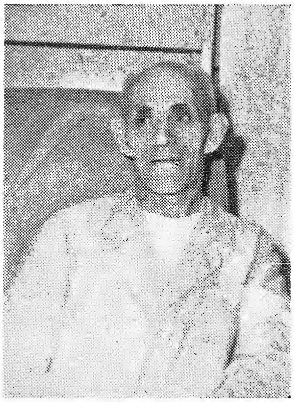
וואָלט נאָך אפשר מער געשריבן נאָר מיין געדולד לאָזט מיר ניט. איך בין צו נערוועז.

זייט געזונט און גריסט אייער פאמיליע.

אייער פריינד יעקב פאנטער

אברהם עין ז״ל

תוך עריכת הספר קבלנו את הידיעה המעציבה על מותו של אברהם עין, אחרי שנים רבות של נכות.

העסקן אברהם עין ז״ל

נדם הלב שפעם במשך שנים במלוא התאום. לקריאות לעזרה מבני העיר מכל העברים. אין עוד המוח הממציא, המתכנן הרוקם חוטים נעלמים במסכת ההצלה. והלב והמוח היו היחידים ששרדו לו במשך שנים רבות לשיתוקו. ואלה עמדו לו במאבקו הקשה למצא נדחים ולהמציא להם עדוד לרוחם ועזרה לחיות נפשם.

שטח פעולתו היה בחוג בני העירה שלו. לא חפש לו פרסום על אף כשרונותיו בהבעה.

נדיבות לבו נבעה מתוך המעין של האהבה המקורית והטבעית ביותר. רגשותיו צמחו מתוך שרשים שאינם מסתעפים למרחב, אבל מעמיקים במקום גדולם עד התהום. משפחתו הוא, קרוביו, ידידיו מנער, שיחד נשמו את האויר הצח והמבושם של יערות מצילים, יחד קלטו קולות של שירת נכאים ובכאים, יחד שמעו ספורים על גבורי ישראל החל מימות התנ״ך הקדומים והסתעפותם דרך כל שרשרת הקדושים הנהרגים על קדוש השם.

למה לו המרחקים והמרחבים? בעירתו הוא מצא התגלמות של הטוב והיפה, של עז הרוח וכשר ההסתגלות, של יזמה מרצון, של תורה וחכמה יהודית, של כסופים וערגה לגאולה, של הקרבה ועזרה הדדית ולבסוף של הטרגדיה היהודית של „שה מובל לטבח״. העיירה הקטנה שלו היתה בבואה של הגלות כולה. הבט לתוכה מתוך אספקלריה מגדלת וראית את הגלות כולה על צלליה ועל אורותיה. את הנשמה היהודית במפולש, בגאותה ובדכיה.

תוך דלות ומחסור, באין לו בולים למכתבים, קשר קשרים עם שרידי השואה, ולא עדוד בלבד הביא להם, אלא עזרה ממשית.

נשמתו היתה האצלה מנשמות צדיקי הדור ענוי הארץ שנתגלגלה בגוף רופף, באיברים משותקים, כאילו להבליט עוד יותר את ההוד שבנפש, את ספירת האצילות, את כוחו של הרוח המתגבר על החמר.

יהא זכרו חרות בקרן זוית צנועה זו בספר „יזכור" לעירתו האהובה ויהיו מעשיו למופת לדורו ולדורות.

העורך

12 יאר רעליף־ארבעט

אין זומער 1941, ווען די נאַציס זיינען באפאלען רוסלאנד בין איך שוין געווען 7 יאָר קראנק, געזעסן אין הויז, מיין צייט האָב איך פארבראכט אין לייענען, זיך צוהערן צו דער ראדיאָ, און זיך אָפּגעבן מיט מיין פאמיליע. צוליב דעם וואָס איך בין געזעסן אין הויז און אין ערגעץ נישט געגאנגען זיינען מיינע פארבינדונגען מיט די לאנדסלייט כמעט ווי איבערגעריסן געוואָרן. פון צייט צו צייט פלעגן אייניגע מענער און פרויען קומען מיר וויזיטן. אפילו אין 1939 ווען מיין שטעטל אי זאָקופּירט געוואָרן פון די רוסישע ארמייען בין איך נאָך אלץ געווען פארבונדן מיט מיין היים שטעטל, אָבער אין דזשון 1941 ווען דאָס שטעטל איז אָקופּירט געוואָרן פון די דייטשן, איז מיין פארבינדונג מיט מיין שטעטל אין גאנצן איבערגעריסן געוואָרן. אין זומער 1942 האָט מיין פלימעניצע פייגל קאראסיק, יאָכקעס טאָכטער געשיקט א טעלעגראמע מיט אַ באַצאָלטן ענטפער און אָן געפרעגט וואָס איז געוואָרן פון אונדזער פאמיליע. דער ענטפער איז געווען אז אלע לעבן. פון דאן אָן האָבן מיר שוין קיין ידיעות פון זיי נישט געהאט. מיר האָבן נישט געוווסט וואָס צו קלערן. די נייעס פון די צייטונגען זיינען געווען שרעקליכע. לויט די נייעס איז אויסגעקומען אז היטלער וויל פיזיש פארניכטן אלע יידן. און מיר זיינען הילפלאָז געווען עפּעס צו טאָן וועגן דעם. און אָט אזוי האָט עס אָנגעהאלטן ביז 1944 ווען די רוסישע ארמייען האָבן גענומען ברעכן דעם דייטשישן מזרח פראָנט און מארשירן פאָרווערטס צו מערב, ס'האָט

זיך ערוועקט א שטיקל האָפנונג, אפשר איז נאָך ניט צו שפעט, און ווען כ׳האָב געשריבן מיין ארבעט פאר „ייוואָ״. דאָס שטעטל סיסלאָוויטש האָב איך אין מיין אריינפיר געשריבן אז איך האָף אז די מערדערישע הענט וועלן זיין צו קורץ צו פארניכטן אלץ און אלעמען, און עס וועט נאָך צוריק בליען א יידיש לעבן אין מיין היים שטעטל. אָבער ליידער איז מיין האָפענונג נישט מקויים געוואָרן, פון די ארום 3500 יידישע נפשות וואָס זיינען געוועזן אין סיסלאָוויטש ווען די נאציס האָבן אָקופירט דאָס שטעטל איז געבליבן נאָר 4 (ווי איר וועט עס זען פון מיינע ווייטערדיגן שרייבן).

זומער 1944 ווען די רוסישע ארמייען האָבן פארנומען מינסק און נאָכדעם בעראנאָוויטש, האָב איך גענומען זיך אינטערעסירן מיטן קריגס פראָנט און געקוקט אין די צייטונגען אויף די קריגס מאפעס און די האָפנונג אין מיין הארץ האָט גענומען וואקסן. איך זע אין דער קריגס־מאָפע פון דער צייטונג „טיימס״ אז סלאָנים איז פארנומען פון די רוסן, מיט א טאָג שפעטער — וואלקאָוויסק איז פארנומען, מיט א פאָר טעג שפעטער זע איך סיסלאָוויטש איז פארנומען און די רוסישע ארמייען מארשירן פאָרווערטס צו ביאַליסטאָק. איך האָב געפרייט, איך האָב געקלערט איצט וועל איך אפשר קענען זיך פארבינדן מיט מיין היים שטעטל, און ווען די רוסישע ארמייען זיינען שוין געשטאנען ביי דעם ווייסל און ביי די טויערן פון ווארשע דעמאָלט האָב איך באשלאָסן אז עס איז צייט צו שרייבן, און איך האָב געשריבן דעם ערשטן בריוו צו מיין פאמיליע. ווען עס איז אוועק א פאָר מאָנאטן און איך האָב קיין ענטפער נישט געקראָגן, האָב איך געשריבן א רוסישן בריוו אויף דעם אדרעס פון גארקאָס (גאראדסקאי קאָמיטעט) און זיי אָנגעפרעגט וועגן מיין פאמיליע. איך האָב זיי געשריבן אויב זיי זיינען מער ניטאָ זאָלן זיי איבעגעבן מיין בריוו צו אנדערע יידן אין שטעטל, און זיי בעטן זיי זאָלן שרייבן צו מיר וואָס איז געוואָרן פון מיין פאָמיליע און פון אלע יידן אין שטעטל. איך האָב אויך געשריבן א בריוו צו גארקאָם אין וואָלקאָוויסק זיי זאָלן מיר שרייבן וואָס זיי וויסן פון די סיסלאָוויטשער יידן. קיין ענטפער אויף די בריוו איז נישט געקומען. איך בין געוועזן פארצווייפלט. עס איז שוין געוועזן פאר פסח 1945. כ׳האָב באשלאָסן צו זוכן אנדערע וועגן ווי צו קריגן

ידיעות וועגן מיין היים שטעטל. איך האָב געשריבן א בריוו אין רוסלאנד צו מיינער א קרובה פון וועלכער כ׳האָב געהאט אן אלטן אדרעס. און געהאָפט אפשר וועל איך דאָ קריגן אן ענטפער, ווייל ביז איצט זיינען מיינע בריוו געווען ווי א קול קורא במדבר, און מיין האָפנונג איז מקויים געוואָרן, איך האָב געקראָגן אן ענטפער אז זי האָט זיך געטראָפן מיט א פּארטיזאנקע וואָס האָט מיט דער רוסישער ארמיי דורכגעגאנגען סיסלאָוויטש, און זי האָט דערציילט אז מ׳האָט אלע סיסלאָוויטשער יידן אוועקגעפירט אין וואָלקאָוויסק און ביאליסטאָק. אין סיסלאָוויטש זיינען קיין יידן איצט ניטאָ. פון די צייטונגען האָב איך געוווסט אז אין ביאליסטאָק איז דאָ א יידישער קאָמיטעט. כ׳האָב צו זיי געשריבן א בריוו און געפרעגט וואָס זיי ווייסן פון די סיסלאָוויטשער יידן. אין דער זעלבער צייט האָב איך געשריבן צו מיין קרובה אין רוסלאנד און איר געשיקט אן אדרעס פון אַ גוט באַקאַנטן קריסט פון אַ נאָענטן דאָרף, 2 ווייאָרסט פון סיסלאָוויטש, און איר געבעטן זי זאָל שרייבן צום קריסט וועלכער איז געווען מיינער א גוטער באקאנטער און פרעגן וואָס ער ווייסט פון סיסלאָוויטשער יידן און פון מיין פאמיליע.

פון ביאליסטאָקער יידישן קאָמיטעט האָב איך געקראָגן אן ענטפער אז אין ביאליסטאָק זיינען קיין סיסלאָוויטשער יידן ניטאָ, און אויב ווער פון זיי וועט קומען אין ביאליסטאָק וועלן זיי מיר לאָזן וויסן. א קורצע צייט שפּעטער האָב איך געקראָגן א צווייטן בריוו פון מיין קרובה אין רוסלאנד. ס׳איז געווען דער ערשטער טרויעריקער גרוס פון מיין היים שטעטל. זי שרייבט זי האָט זיך געווענדט צום קריסט פון וועלכן כ׳האָב איר געשריבן דעם אדרעס, און ער האָט איר געענטפערט פאָלגענדער.

זונטאָג דעם 1טן נאָוועמבער, 1942 האָבן די נאציס געגעבן אן אָרדער צו די קריסטן און די ארומיגע דערפער זיי זאָלן צושטעלן 200 פורן אויף ארויסצופירן אלע יידן פון שטעטל. ווי ער האָט געקראָגן דעם אָרדער איז ער געקומען צו מיין יינגערער שוועסטער אין שטעטל כדי זיך מיט איר געזעגענען. ווען ער איז געקומען צו איר האָט זי געוויינט, און געזאָגט דאָס לעבן איז אונדז שוין מיאוס. די יידן פון סלאָנים האָט מען שוין געהרגעט, זאָל מען שוין אונדז אויך הרגענען. אזוי לעבן קענען מיר נישט. דערביי, האָט זי אים געבעטן ער זאָל איר צוזאָגן אויב ער וועט בלייבן לעבן

זאָל ער לאָזן וויסן מיר און מיין ברודער אין אמעריקע דעם יאָרצייט פון אונדזער מאמען, וועלכע איז געשטאָרבן מיט 2 וואָכן צוריק. און מיין שוועסטער כעשקע האָט איר געבראכט צו קבורה. אויף מאָרגן פרי, דעם 2טן נאָוועמבער, 1942 האָט מען אלע יידן ארויסגעטריבן פון די הייזער, און זיי געבראכט אויף דעם פערד מאַרק (די אמאָליגע קראָמען). דאָרט האָט מען זיי סאָרטירט אלטע מענער פרויען און קליינע קינדער באזונדער יונגע און מיטליעריגע באזונדער. די מיטליעריגע און יונגע האָט מען אוועקגעפירט צום באן סטאנציע, ארייגעפאקט אין וואגאָנעס און אוועקגעשיקט אין זואָלקאָוויסק און ביאליסטאָק. וואָס פון זיי איז געוואָרן וויס איך נישט, ווייל ביז איצט איז קיינער נישט צוריק געקומען. די אלטע מענער, פרויען, און קינדער האט מאן אוועקגעזעצט אויף פורן און אוועקגעפירט צום נאָענטן וואלד, ווישניק, דאָרטן זיינען געווען צוגעגרייט טיפע גריבער. מ׳האָט געהייסן אלעמען זיך אויסטאָן ביז אונטערוועש, מ׳האָט זיי צוגעפירט צו די גריבער און דערשאָסן. קליינע קינדער דאָט מען מיט הילצערנע שטעקנס דערהרגעט. דער קריסט שרייבט אין רוסיש: דיעטי אוביוואלי דערעוויאנימי קאטשאלקי (א גענויע באשרייבונג וואָס ס׳איז פאָרגעקומען אין וואלד האָב איך געגעבן אין וואלקאָוויסקער יזכור בוך, ארויסגעגעבן און רעדאגירט פון דאָקטאָר משה איינהאָרן אין ניו יאָרק, 1949).

די ידיעה פון באקאנטן קריסט איז געווען פאר מיר א שרעקליכער קלאפ, כ׳האָב פארשטאנען פון מיין פאמיליע איז קיינער ניטאָ, כ׳האָב באשלאָסן צו זוכן אנדערע יידן פון מיין שטעטל וואָס זיינען געבליבן לעבן און צו העלפן זיי מיט וואָס כ׳וועל קענען. כ׳האָב אויסגעארבעט א פלאן אָדער א סיסטעם ווי אזוי אָנצוגיין סיסטעמאטיש. צוערשט האָב איך זיך פארבונדן מיט אלע אָרגאניזאציעס ווי האיאס, דזשוינט דיסטריביושאָן, יידישער ארבעטער קאָמיטעט, און אזוי ווייטער, אז זיי זאָלן מיר לאָזן וויסן איוב זיי וועלן האָבן ידיעות פון סיסלאָוויטשער יידן. פון דער צווייטער זייט דאָב איך גענומען זוכן פארבינדונגען מיט די סיסלאָוויטשער לאנדסלייט פון אמעריקע און קאנאדע. דאָס איז מיר אָנגעקומען נישט שווער ווייל אין 1937 האָט זיך געגרינדעט אין ניו־יאָרק, אויף דער איניציאטיוו פון די לאנדסלייט יעקב און ברכה עלקין, רעוורענד יוסף קאפעלוש און זיין זון אווראמל קאופמאן,

א פאראיין אונטער דעם נאָמען „פריינד פון סיסלעוויטש". זיי זיינען געווען זייער אקטיוו ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה. דער סעקרעטאר פון דעם פאראיין איז געווען אווראמל קאפומאן. ער פלעגט קומען מיך באזוכן פון צייט צו צייט, ער האָט מיר באַזאָרגט אדרעסן פון א ביסל לאנדסלייט.

פון דער דריטער זייט האָב איך גענומען לייענען די לאנגע ליסטעס מיט נעמען פון לעבן־געבליבענע יידן אין די יידישע צייטונגען. כ'האָב געשריבן בריוו צו די יידישע קאָמיטעטן אין ווארשע, לאָדזש, דאָס אלץ האָט נישט געבראכט קיין שום רעזולטאטן. מיין פרוי און באקאנטע האָבן געלאכט פון מיר. וועמען זוכסטע? — זיי זיינען דאָך אלע טויט! — אָבער איך האָב מיט עקשנות ניט אויפ געגעבן די ארבעט. טאָג נאָך טאָג און וואָך נאָך וואָך האָב איך געזוכט אין די צייטונגען און געשריבן בריוו — און געהאָפט אז מיין ארבעט וועט זיין נישט קיין ארויסגעוואָרפענע. אז סוף כל סוף וועל איך זען רעזולטאַטן. אין דער זעלבער צייט האָב איך זיך געווענדט צו לאנדסלייט פון וועלכע איך האָב געהאט אדרעסן, אז אויב זיי וועלן הערן עפּעס נייעס, מעג זיין אפילו קלאנגען, וועגן סיסלעוויטשער לעבן־געבליבענע, זאָלן זיי מיך לאָזן וויסן.

סוף זומער 1945 איז צו מיר געקומען מיין פריינד און לאנדסמאן מנחם פינקלשטיין און ער האָט מיר געבראכט א געדרוקט בלעטל אין העבראיש, ארויסגעגעבן פון די וואָלקאָוויסקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל, וואָס זיינע פלימעניקעס פון דאָרט האָבן אים צוגעשיקט. אין דעם בלעטל ווערן איבערגעגעבן די גביות־עדות פון יידן וואָס האָבן איבערגעלעבט די נאצישע לאגערן אין וואָלקאָוויסק און אין ווערן דאָרט דערמאָנט צוויי נעמען פון סיסלעוויטשער יידן — דאָס זיינען געווען ביאָמע לעווין און אלטע שעווילעוויטש — וואָס זיינען לעבן געבליבן. אָבער ווו זיי געפינען זיך איצט ווייסט דער דערציילער נישט, ער האָט געהערט אז זיי זיינען צוריק געפאָרן קיין פוילן. אין דעם בלעטל ווערט אויך דערמאָנט אז דאָקטאָר משה איינהאָרן פון ניו־יאָרק געפינט זיך איצט אין ארץ־ישראל. דאָרט האָב איך אויך געפונען דעם אדרעס פון סעקרעטאר פון די וואָלקאָוויסקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל, שלמה באַרישקאָווסקי. איך האָב באלד געשריבן צו אים א בריוו און אים געבעטן געוואָר ווערן מער פרטים וועגן די צוויי סיסלעוויטשער יידן, ער האָט מיר

געגנטפערט אז מער ווי עס שטייט געשריבן אין בלעטל ווייסן זיי נישט, אָבער ווען ד״ר איינהאָרן וועט צוריק קומען וועט ער מיר אפשר קענען מער דערציילן.

גלייכצייטיק האָב איך נאָך אלץ פלייסיק געלייענט די ליסטעס פון די לעבן־געבליבענע אין די יידישע צייטונגען. איין מאָל האָב איך אין א ליסטע אין „פאָרווערטס״ געפונען נעמען פון א סך גראָדנער לאנדסלייט (די ליסטע איז אריינגעשיקט געוואָרן פון יידישן ארבעטער־קאָמיטעט), צווישן זיי האָב איך געפונען דעם נאָמען בערל לאָם מיט אַ באַמערקונג אז ער האָט אַ ברודער אין אמעריקע. דעם דאָזיקן אמעריקאנער, בייטן לאָם, האָב איך זייער גוט געקענט ווייל ער איז געווען מיין פרויס א קוזין, און איך האָב אויך געהאט זיין אדרעס, ער האָט געוווינט אין ניו־אָרלינס. האָב איך באלד אוועקגעשיקט א לופטפּאָסט־בריוו צו בייטן לאָם און איך האָב אים געראטן, ער זאָל זיך ווענדן נאָך מער אינפאָרמאציע צום יידישן ארבעטער־קאָמיטעט. גלייכצייטיק האָב איך געשריבן א בריוו, דורכן „דזשאָינט״, צו בערל לאָם אין מינכן, כ׳האָב אים דערציילט ווער איך בין און פון וואנעט איך שטאם און צי ווייסט ער עפּעס וועגן מיין פרויס שוועסטער וואָס האָט זיך געפונען אין גראָדנע.

די צייט איז געלאָפן. ס׳איז שוין געווען נאָך סוכות. איך האָב זיך דערוווסט אז ד״ר איינהאָרן איז שוין צוריק געקומען פון ארץ־ישראל און אז די וואָלקאָוויסקער לאנדסלייט רופן א מיטינג אין „פאָרווערטס״־בנין אויסצוהערן א באריכט וועגן אלץ וואָס ד״ר איינהאָרן האָט אויסגעפונען אין ארץ־ישראל. איך האָב געבעטן אוורעמל קאופמאנען, דעם סעקרעטאר פון אונדזער סיסלעוויטשער פאראיין, ער זאָל איינלאדן אלע אונדזערע לאנדסלייט זיי זאָלן קומען אויסהערן ד״ר איינהאָרנס באריכט, אָבער אין זיין באריכט איז נישט געווען קיין סך מער נייעס ווי אין דערמאָנטן בלעטל.

ס׳איז אוועק דאָס יאָר 1945, ס׳איז אָנגעקומען דאָס יאָר 1946 — און קיין שום נייעס וועגן סיסלעוויטשער יידן האָב איך זיך נאָך אלץ נישט דערוווסט. די גאנצע צייט האָב איך כסדר געשריבן בריוו צו די לאנדסלייט אין ארץ־ישראל און איבער גאנץ אמעריקע און קאנאדע, און כ׳האָב געהאָפט: אולי ירחם!, אפשר וועט פון ערגעץ קומען אַ ידיעה — און כ׳האָב זיך דערוואַרט. אָנהייב מערץ 1946 האָב איך געקריגן א בריוו פון ארץ־ישראל

פון איינער חנה עפשטיין, וואָס האָט מיר געשריבן אז מיין אדרעס האָט זי באַקומען פון סעקרעטאַר פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט קארלין און איר קוזינע ריווע־לאה, חיים־שלמה דעם מלמדס טאָכטער. איך האָב זייער גוט געקענט איר פאַמיליע אין דער אלטער היים און איך האָב אויך דאָ גוט געקענט איר מומע חנה קארלין, וועלכע האָט געוווינט אין ברוקלין. האָב איך געשריבן צו איר און זי בעט מיר, איך זאָל איר העלפן געפינען אירע קרובים אין אמעריקע. איר מאַמע האָט געהייסן כוואָלקע, מיידלשער נאָמען סלאַפּאַק, זי זוכט אין אמעריקע איר מאַמעס שוועסטער חנה א בריוו. באַלד נאָכן באַקומען דעם בריוו איז חנה קארלין צוזאַמען מיט איר מאַן וואָס איז אויך געווען א סיסלעוויטשער, געקומען צו מיר. כ׳האָב איר געגעבן צו לייענען איר פּלימעניצעס בריוו און איר אדרעס אין ארץ־ישראל און כ׳האָב איר געבעטן, זי זאָל באַלד שרייבן צו א ר. זי האָט טאַקע אַזוי געטאָן. מיט דעם איז די ערשטע ארבעט פאַר חנה עפשטיין געווען פאַרענדיקט.

אויפן צווייטן טאָג האָב איך געקריגן א בריוו פון מינכן פון ניאָמע לעווין, ער האָט מיר געשריבן אז מיין אדרעס האָט ער באַקומען פון בערל לאָם, אז ער איז א סיסלעוויטשער און פון וועמען ער שטאַמט און ער בעט מיך צו געפינען זיין מאַמעס שוועסטער וואָס שטאַמט פון קאָסיווע לעבן סלאָנים. איך האָב געוווּסט אז אין אמריקע און אין קאַנאַדע געפינען זיך לאַנדסלייט וואָס דאַרפן עפּעס וויסן וועגן זיינע קרובים, איך האָב זיין בריוו באַקומען 8 א זייגער אין דער פרי און איינס א זייגער ביי טאָג געקריגן אַן ענטפער פון מיינע קרובים קיילע און הערשל זאַקוטע אין מאָנטרעאָל ווו זיי האָבן מיר געגעבן צו וויסן אז אין מאָנטרעאָל האָב איך שוין געהאַט אָנגעשריבן 8 בריוו צו לאַנדסלייט אין אמעריקע און אין קאַנאַדע. אין 3 טעג אַרום האָב איך שוין געוואוסט וואו געפינט זיך מאַריאַשע פאַנטער, א קוזינע פון ניאָמע לעווין (פייוול און זיין פרוי זיינען שוועסטער־קינדער). כ׳האָב געשריבן צו פייוולען ער זאָל קומען צו מיר, איז ער באַלד געקומען. איך האָב אים געקענט ווען ער איז נאָך געווען א קליין יונגל, איצט האָב איך פאַר זיך געזען א דערוואַקסענעם, אינטעליגענטן מענטש. ער האָט גראַדוירט אלס ראַדיאָ־אינזשעניער פון מעקגיל אוניווערסיטעט אין קאַנאַדע דאָ אין אמעריקע איז ער באַשעפטיקט אין דער „אמעריקען

בראָדקאַסטינג קאָמפּאַני". ער האָט ביי מיר גענומען ניאָמע לעווינס אדרעס און ער הט מיר צוגעזאָגט צו טאָן פאר אים אלץ וואָס ער וועט נאָר קענען. דערביי האָט ער מיר געגעבן אדרעסן פון ניאָמע לעווינס קרובים פון טאַטנס צד וואָס געפינען זיך אין אמעריקע.

איצט האָט זיך געשטעלט די פראַגע ווי אזוי שיקט מען איבער צו ניאָמע לעווין די אדרעסן פון זיינע קרובים. די אמעריקאנער פּאָסט האָט נישט אָנגענומען קיין לופט־פּאָסט בריוו קיין דייטשלאַנד, און שרייבן צו אים דורך די יידישע אינסטיטוציעס וואָלט גענומען צו לאנג. נאָך אויף דעם האָב איך געפונען אן עצה: איך האָב זיך געוואָנדן צו אן אמעריקאנער פאמיליע, וועלכע האָט געהאט א זון אין דער אמעריקאנער ארמיי אין דייטשלאנד; כ'האָב זיי געבעטן שרייבן א בריוו צו זייער זון, אָפּגעבן אים א גרוס פון מיר און אים שרייבן דעם אדרעס פון פּיוול פּאנטער. אויף אזא אופן האָט ניאָמע לעווין באקומען אן אומדירעקטן גרוס פון מיר מיט דעם אדרעס פון זיין קוזין דאָ אין אמעריקע. כ'האָב אים געבעטן, ער זאָל שרייבן צו מיר וואָס אָפּטער, און איך וועל טאָן פאר אים אַלץ וואָס עס איז מעגלעך. כ'האָב נאָך אלץ געדאַרפט אויסגעפינען זיין מומעס אדרעס אין אמעריקע, אָבער אויך אין דעם פאַל האָב איך זיך אן עצה געגעבן. די ניו־יאָרקער יידישע צייטונגען, ספּעציעל דער „פאָרווערטס", האָבן דעמאָלט געדרוקט לאנגע רשימות פון געזוכטע קרובים ווי אויך אויסצוגן פון בריוו וואָס שארית־הפליטה האָבן געשריבן צו פריינד און אָרגאניזאציעס אין אמעריקע. דערביי וויל איך באמערקן אז אין דער ארבעט אָפּצוגעפינען פאר די לעבן־געבליבענע יידן קרובים און פריינד אין אמעריקע, האָבן א סך מיטגעהאָלפן די יידישע סאָלדאטן אין דער אמעריקאנער ארמיי אין אייראָפּע. ס'איז געווען צו באוואונדערן ווי אמעריקאנער יונגע בחורים פון דער ארמיי האָבן אָפּגעגעבן א סך צייט און מי און אָפטמאָל געלט צו העלפן די שארית־הפליטה זיך צו פארבינדן מיט זייערע קרובים אין אמעריקע. זיי פלעגן גיין אין די די־פּי־לאגערן, שמועסן מיט די פליטים, נעמען ביי זיי אדרעסן און אינפאָרמאציעס און איבערשיקן קיין אמעריקע. אין מיין ארבעט האָט איך אָפטמאָל אויף דעם וועג געקריגן גרוסן פון פליטים אין די לאגערן.

לאָמיך זיך איצט אומקערן צו ניאָמע לעווין: כ'האָב געמאכט קורצע אויסצוגן פון זיין בריוו און כ'האָב זיי איבערגעשיקט צו

די צייטונגען „פאָרווערטס״ און „טאָג״, און זיי זיינען דאָרט אָפּגעדרוקט געוואָרן. זיין מאמעס שוועסטער אין שיקאַגאָ האָט זיך טאקע באלד אָפּגערופן, און כ׳האָב תיכף באזאָרגט איר אדרעס צו ניאָמען.

איצט איז אויפגעקומען אן אנדער פּראָבלעם: כ׳האָב געדארפט שרייבן א סך בריוו, וואָס אמאָל מער, דורך לופט־פּאָסט. אזא בריוו קיין איירָאָפּע האָט געקאָסט 25 סענט, א בריוו אין ישראל — 70 סענט, און איך האָב נישט געהאַט פון וואנען צו נעמען דאָס געלט אויף אזא גרויסער הוצאה. דעמאָלט בין איך שוין געווען קראנק עלף יאָר, מיין עקאָנאָמישע לאגע איז געווען זייער א שלעכטע, א פאמיליע פון 4 האָבן מיר געלעבט אויף א בודזשעט פון 90 דאָלאר א חודש, מיינע קינדער זענען נאָך געווען יונג, דער עלטערער — 16 יאָר — איז שוין געגאנגען אין הייסקול, דער יונגערער — 14 יאָר — איז נאָך געגאנגען אין פאבליק סקול. כאָטש זיי זענען נאָך געווען יונג, זענען זיי, אהיימקומענדיק פון שול, געגאנגען ארבעטן און האָבן געבראכט עטלעכע דאָלאר אהיים. זיי זענען געווען גוט דערצויגן און יעדן סענט וואָס זיי האָבן פארדינט האָבן זיי געבראכט אין שטוב. דעמאָלט, אין 1946, באלד נאָך דער מלחמה, ווען דער יקרות איז געווען גרויס, איז געווען שווער אויסצוקומען מיט 90 דאָלאר א חודש פאר א פאמיליע פון 4 נפשות. בלויז דירה־געלט און עלעקטרע האָט געקאָסט 40 דאָלאר א חודש. בלויז א דאנק דער שפּאָרזאַמקייט און בריהשאַפט פון מיין פרוי זענען מיר געווען אומשטאנד אויסצוקומען מיט אזא קליינעם בודזשעט. אָבער אָפּצושפּאָרן עטלעכע דאָלאר א וואָך אויף לופט־פּאָסט־קאָרעספּאָנדענץ האָב איך זיך נישט געקענט דערלויבן. חנה עפּשטיין פון ישראל האָט מיך טאקע געפרעגט פאר וואָס שרייב איך נישט קיין לופט־פּאָסט בריוו נאָר געוויינטלעכע, וואָס האָב איך איר געקענט ענטפערן? — אז איך האָב נישט קיין געלט אויף לופטפּאָסט־בריוו? — זי וואָלט מיך אָנגעקוקט ווי משוגע, אין דער רייכער אמעריקע דארף א מענטש זיך זאָרגן ווו נעמט מען אויף לופטפּאָסט־בריוו? — אָבער ווי זאָגט א יידיש שפּריכווערטל: גאָט שיקט צו די רפואה פאר דער מכה. א דאנק מיין ארבעט פארן ייוואָ, האָב איך זיך פארבונדן מיט א סך לאנדסלייט כדי צו זאמלען מאטעריאל פארן ייוואָ. איין מאָל האָט מיין לאנדסמאן מנחם פינקלשטיין

געבראַכט צו מיר א גאַסט פון מאָנטרעאַל, קאַנאַדע, דאָס איז געווען אברהם קאָהען (אברהמל קאַטשקעאייער), איך האָב געקענט נאָך פון יונגלווייז. ער האָט ביי מיר פארבראַכט א פּאָר שעה. ביים געזעגענען זיך האָט ער ארויסגענומען א 5ער דאָלאַר און האָט געזאָגט צו מיר: „איך וויל האָבן א חלק אין אייער ארבעט". איך האָב זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען פון אים דאָס געלט און איך האָב אים דערקלערט אז פון איינצלנע פּערזאָנען וויל איך קיין געלט נישט נעמען. ער איז צוריק געפאָרן קיין מאָנטרעאַל און פון דאָרט האָט ער מיר צוגעשיקט א בריוו מיט די 5 דאָלאַר און ער האָט צוגעשריבן אז איך האָב קיין רעכט נישט אים אָפּצוזאָגן צו האָבן א חלק אין דער ארבעט.

מיט א פּאָר וואָכן שפּעטער האָב איך געקריגן א בריוו פון מיינע קרובים קיילע און הערשל זאַקוטע אין מאָנטרעאַל מיט א געלט־איבערווייזונג אויף 40 דאָלאַר און מיט אן אויפקלערונג אז ביי זיי אין הויז זיינען זיך צוזאַמענגעקומען עטלעכע לאַנדסלייט, וועלכע איך האָב זייער גוט געקענט אין דער אַלטער היים, און זיי האָבן צווישן זיך געזאַמלט די דאָזיקע סומע, כדי מיר ארויס־צוהעלפן אין מיין ארבעט פון צוזאַמענבינדן שארית־הפליטה אין אייראָפּע מיט זייערע קרובים אין אמעריקע. פון אן אָרגאַניזירטער גרופּע האָב איך שוין באַשלאָסן צו נעמען דאָס געלט. האָב איך שוין געהאַט 40 דאָלאַר און איך האָב זיך שוין געקענט דערלויבן צו באַנוצן זיך מיט לופט־פּאָסט א סך אָפטער ווי פריער.

מיט דער צייט האָבן זיך אָפּגעזוכט נאָך פליטים. כ'האָב זיך ארומגעזען, אז דאָס פאַרבינדן די שארית־הפליטה מיט זייערע קרובים אין אמעריקע איז נאָך נישט גענוג, אז מען דאַרף זיין געבן אויך מאַטעריעלע הילף. אזוי ארום בין איך געקומען צום געדאַנק וועגן גרינדן א רעליף־אָרגאַניזאַציע פון די לאַנדסלייט פון אונדזער שטעטל. ווי נאָר איך בין געקומען צו דעם באַשלוס האָב איך אָנגעשריבן א בריוו צו יעקב עלקין, דעם פאָרזיצער פון דעם פאַראיין פון „פריינד פון סיסלעוויטש" ווי אויך צו זייער סעקרעטאַר אברהמל קאָופמאַן, אחוץ דעם אויך צו דעם לעצטנס פאָטער יוסף קאָפּעלוש. זיי זיינען געקומען צו מיר און מיר האָבן צוזאַמען באַשלאָסן צו רופן אַ פאַרזאַמלונג פון די „פריינד פון סיסלעוויטש". די פאַרזאַמלונג איז גערופן געוואָרן אויף זונטאָג דעם 19טן מיי 1946,

אָבער צוליב דעם וואָס א מיידל האָט געגומען די בריוו אריינצוואַרפן אין פאָסט־קעסטל האָט פארגעסן דאָס צו טאָן ביי צייטנס, האָבן א סך לאַנדסלייט נישט באַקומען די בריוו צו דער געהעריקער צייט און צו דער פערזאַמלונג זיינען געקומען בלויז ביי צען לאַנדסלייט. נאָך דער פאַרזאַמלונג איז א קאָמיטעט, וואָס איז דאָרט אויסגעקליבן געוואָרן, געקומען צו מיר אהיים און האָבן מיר איבערגעגעבן 131 דאָלאַר וואָס זיינען געזאַמלט געוואָרן ביי דער זיצונג און זיי האָבן מיך באַפולמעכטיקט צו פאַרנוצן דאָס געלט אויף הילף פאַר אונדזער שארית־הפליטה אזוי ווי איך וועל האַלטן פאַר נייטיק. כ'האָב גלייך ארויסגעשיקט 6 שפּייזפּעקלעך צו אונדזערע פליטים אין פוילן, איטאַליע, ארץ־ישראל און רוסלאַנד. צוליב דעם אָבער וואָס פליטים זיינען דעמאָלט לאַנג נישט געזעסן אויף איין אָרט, זיינען 3 פּעקלעך פאַרפאַלן געוואָרן.

איצט האָב איך זגענומען טראַכטן ווי שטעלט מען איין פאַרבינדונגען מיט וואָס מער לאַנדסלייט אין אמעריקע. כ'האָב זיך ווייטער צו דעם צוועק באַנוצט מיט דער צייטונג „פאָרווערטס". כ'פלעג מאַכן קורצע אויסצוגן פון די בריוו וואָס איך פלעג באַקומען פון די פליטים און איך פלעג זיי צושיקן צום „פאָרווערטס"־מיטאַרבעטער י. מעצקער, וואָס פלעגט זיי דרוקן אין זיין פּרייטיק־דיקן קאָלומם אויף דער זייט פאַר געזעלשאַפטלעכע נייעס. צום סוף פון די בריוו פלעג איך צושרייבן: ווער עס וויל מער אינפאָרמאַציע זאָל זיך ווענדן צו מיר און איך פלעג אָנגעבן מיין היים־אדרעס. איך האָב גענומען קריגן בריוו מיט אָנפראַגעס פון א סך לאַנדסלייט, א סך בריוו־שרייבערס האָבן מיך געדענקט פון דער היים, אנדערע האָבן מיך געפרעגט ווער איך בין? כ'וועל דאָ געבן עטלעכע ביישפּילן.

כ'האָב געקריגן אַ בריוו פון שטעטל ווילקעסבאַר, פּענסילוועניע. דער מאַן פרעגט מיך ווער איך בין און וואָס איך ווייס וועגן זיין פאַמיליע אין סיסלעוויטש. אונטערגעשריבן האָט ער זיך פיליפּ מילער. ער האָט אָבער פארגעסן צו שרייבן צו מיר ווער ער איז. איך באַטראַכט דעם בריוו פון אַלע זייטן: ער האָט אַ געדרוקטן אדרעס פון א צירונג־געשעפט (דזשולערי ביזנעס). איך האָב אָנגעהויבן צונויפצולייגן איינס מיט נאָך איינס מיט נאָך איינס — איז ארויסגעקומען 3. ווי באַלד, האָב איך געטראַכט, ער האָט א

צירונג־געשעפט איז ער מסתמא אין דער אלטער היים געווען א זייגער־מאכער. איך האָב גענומען זוכן אין זכרון די סיסלעוויטשער זייגער־מאכערס ווער פון זיי האָט געקענט בייטן זיין נאָמען אויף פיליפּ. האָב איך זיך דערמאָנט אז ביים זייגער־מאכער אלטער קורצע האָט זיך געלערנט די מלאכה זיינס א שטיפברודער פייוול, נו — פייוול דארף זיין פיליפּ. כ׳האָב אים גלייך אָנגעשריבן א בריוו מיט אזא אינהאלט: איר פרעגט מיך ווער איך בין, אָבער איר שרייבט נישט ווער איר זענט, נו, בין איך אליין דאָס דערגאנגען. אייער נאָמען איז פייוול, א זון פון דבורה סאָקאָלניקער, איך האָב א ביסל אינפאָרמאציע וועגן אייער שטיפברודער אלטער בורדע, און כ׳האָב אים געשריבן וואָס איך ווייס וועגן זיין קרוב. דעם קומענדיקן זונטאָג איז ער געקומען צו מיר אין הויז, איך האָב אים ווידעראמאָל דערציילט אלץ וואָס איך ווייס וועגן זיין שטיפברודער, ביים אוועקגיין האָט ער מיך געגעבן, איך זאָל אים צו וויסן געבן וועגן אלע מיטינגען פון די סיסלעוויטשער לאַנדסלייט.

אַ צווייטען מאָל האָב איך געקריגן אַ בריוו פון מינעאַפּאָליס. דער בריוו־שרייבער האָט מיר צו וויסן געגעבן אז דאָרטן געפינט זיך א גאנצע גרופּע סיסלעוויטשער לאַנדסלייט און זיי ווילן קריגן מער אינפאָרמאציע וועגן זייער היימשטעטל. אונטערגעשריבן איז געווען מייער. ביי אונז אין שטעטל איז נישט געווען קיין פאמיליע מיטן נאָמען מייער. איך האָב אים באַלד געענטפערט דורך לופט־פּאָסט, ער זאָל מיר שרייבן ווער ער איז און ער זאָל מֶיר אָנגעבן די נעמען פון די רעשט דאָרטיקע לאַנדסלייט. ער האָט מיר געענטפערט אין א הומאָריסטישן טאָן, אז ער אליין איז נישט קיין סיסלעוויטשער נאָר זיין פרוי איז פון דאָרטן, ער האָט מיר אָנגעגעבן די נעמען פון די לאַנדסלייט. אין מינעאפּאָליס און האָט פארענדיקט מיט דער הומאָריסטישער באמערקונג אז פאר מיין טרחה באצאָלט מען מיר מסתמא פון שבתדיקן מי שברך.

אַ דריטן בריוו אַזאַ האָב איך געקריגן פון שיקאַגאָ. אונטער־געשריבן איז דער בריוו געווען מיט נאָמען באָגאָן. כ׳האָב אויך נישט געוווסט ווער ער איז. נאָר אזוי ווי איך האָב געוווסט אז אין שיקאגאָ זיינען פאראן א סך סיסלעוויטשער לאַנדסלייט, האָב איך אים צוגעשיקט די רשימה מיט די נעמען פון אלע פּליטים וואָס איך האָב געהאט זייערע אדרעסן און איך האָב אים געשריבן אז

ווער פון די לאַנדסלייט וויל מער אינפאָרמאַציע וועגן וועמען ס'איז פון די פּליטים זאָל שרייבן דירעקט צו מיר. צום סוף האָב איך אים געפרעגט ווער ער איז. ער האָט מיר געענטפערט אַז אין דער היים איז זיין נאָמען געווען באָגאָמילסקי. כ'האָב די דאָזיקע פאַמיליע גוט געקענט פון דער היים. אַזוי אַרום האָב איך כסדר געקריגן פאַרבינדונגען מיט אַ סך לאַנדסלייט אין פאַרשיידענע שטעט אין אַמעריקע און קאַנאַדע.

כ'האָב אָנגעהויבן טראַכטן וועגן שאַפן אָרגאַניזירטע גרופּעס פון אונדזערע לאַנדסלייט אין די גרעסערע שטעט אין אַמעריקע און קאַנאַדע, כדי איך זאָל נישט דאַרפן שרייבן צו יעדן איינעם באַזונדער וועגן אַן אַלגעמיינער זאַך, אַחוץ וועגן פּערזענלעכע זאַכן, למשל ווען מ'דאַרף אָנזאָגן וועגן אַ יאָרצייט אָדער וועגן אַן אַלגעמיינער פּאַסירונג וואָס איז פּאַרגעקומען אין סיסלעוויטש. אין אַזעלכע פאַלן וועל איך קענען שרייבן בלויז צום אָנפירער פון דער גרופּע און כ'וועל מיר איינבערענגען אַ סך אַרבעט. דאָס האָט זיך איינגעגעבן. די ערשטע אַזאַ גרופּע איז אַנטשטאַנען אין מאָנטרעאַל, קאַנאַדע. די אַקטיווע טוער דאָרט זיינען געווען קיילע און הערשל זאַקוטע, יוסף עין, אַברהמל קאָהן, דזשייק גערשאַ, מאַריאַשאַ פאַנטער, און משה לואיס, מיין אַלטער גוטער פריינד און חבר פון „בונד" אין דער אַלטער היים. משה לואיס (ספּישקע משה׳קע כאַצקעלס) האָט פאַרנומען אַ פּראָמינענט אָרט אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין מאָנטרעאַל. ער איז געווען דער סעקרעטאַר פון יידישן אַרבעטער־קאָמיטעט אין קאַנאַדע.

די צווייטע גרופּע האָט זיך אָרגאַניזירט אין דעטראָיט. די אַקטיווע טוערס פון דער גרופּע זיינען געווען ריווע־לאה גראַדמאַן (חיים־שלמה דעם מלמדס טאָכטער) און לואיל ליס, איטשע הערשל דעם קצבס זון. שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די גרופּע איז געוואָרן, און איז נאָך איצט, די אַקטיווסטע און לעבעדיקסטע פון אַלע גרופּעס. זיי פלעגן האָבן, און האָבן נאָך איצט, רעגולערע זיצונגען, זיי האָבן געשיקט — און שיקן נאָך אַלץ — רעגולער פּעקלעך צו נויטבאַדאַרפטיקע סיסלעוויטשער אין מדינת ישראל, פּוילן און רוסלאַנד. זיי האָבן אויך אַ סך בייגעשטייערט צום אַלגעמיינעם רעליף־פאָנד אין ניו־יאָרק, וועלכער האָט זיך געפונען אונטער דער אָנפירונג פון יעקב און ברכה עלקין, רעווערענד יוסף

קאַפּעלוש, זיין זון אברהמל קאופמאַן ווי אויך פון מיר, דעם שרייבער פון די שורות. אין ניו־יאָרק איז אויך געווען טעטיק היימאַן מוס. ער אליין איז נישט קיין סיסלעוויטשער, אָבער זיין פרוי רבקה שטאַמט פון סיסלעוויטש, זי איז די טאָכטער פון יעקב און ברכה עלקין. היימאַן מוס איז א הויך־געבילדעטער מאַן, ער איז א גראַדואירטער רב פון ישיבה־אוניווערסיטעט. ער האָט אויך א דיפּלאָם פון אַ קאָלעדזש אַלס לאָיער. ער פלעגט אַ סך ארויסהעלפן ביי די מיטינגען. אויך אין שיקאַגאָ האָט עקזיסטירט א פאַריין פון סיסלעוויטשער ווו עס זיינען געווען אקטיוו רבקה אַלייניק, ליליען קאָהן (לאה אלעקסאנדראָווסקי) און די ברידער לעוו, פייוול דעם גוראלניקס זין.

ס׳איז אוועק דער זומער, ס׳האָט זיך דערנענטערט דער חודש חשון ווען די נאַציס האָבן אין גאנצן אומגעבראַכט די סיסלעוויטשער יידן. דאָס איז געשען דעם 22סטן טאָג פון חודש חשון, 1942. איך האָב באַשלאָסן אויסצונוצן דעם יאָרצייט כדי אויפצוועקן דאָס געוויסן ביי אונדזערע לאַנדסלייט. האָב איך צוגעגרייט א נוסח פון א צירקולאַר־בריוו צו אלע אונדזערע לאַנדסלייט איבער דער גאַנצער וועלט זיי זאָלן אָפּהיטן דעם דאָזיקן יאָרצייט. אזוי ווי איך האָב נישט געהאַט קיין שום אָפיציעלן אמט אין רעליף, האָב איך פאַרבעטן צו זיך דעם פּרעזידענט יעקב עלקין, דעם סקרעטאַר אברהמל קאופמאַן ווי אויך יוסף קאַפּעלושן ע״ה. איך האָב זיי געוויזן דעם נוסח פון בריוו און איך האָב זיי פאָרגעלייגט מען זאָל רופן א מיטינג אין ניו־יאָרק פון אלע אונדזערע לאַנדסלייט און מען זאָל צו דעם צוועק דינגען א האָל. איך האָב זיי אויך פאָרגעלייגט זיי זאָלן לאָזן אָפּדרוקן דעם בריוו אין 500 עקזעמפּלאַרן און צושרייבן דערצו די דאַטע פון מיטינג און דעם אדרעס פון האָל. זאָלן זיי ברענגען צו מיר די אָפּגעדרוקטע צירקולאַר־בריוו און איך וועל זיי שוין פונאַנדערשיקן צו אלע לאַנדסלייט. זיי האָבן געטאָן אלץ אזוי ווי איך האָב זיי געבעטן. איך האָב די בריוו פונאַנדערגעשיקט צו די לאַנדסלייט און איך האָב אויך געשיקט פעקלאַך, צו 40—50 אין א פעקל, צו די גרופּעס אין מאָנטרעאַל, דעטראָיט און שיקאַגאָ, און כ׳האָב זיי געבעטן, אז אויך זיי זאָלן איינאָרדענען יאָרצייט־מיטינגען אין זייערע שטעט. איך האָב זיי אויך צו געשיקט באַריכטן וועגן דעם וואָס עס איז ביז איצט געטאָן געוואָרן פאַר די פּליטים

פון אונדזער היימשטעטל און אזא באריכט האָב איך אויך איבער־
געגעבן פאר נוי־יאָרקער מיטינג. איך האָב אויך באשריבן אין
אלגעמיין דעם חורבן פון אונדזער שטעטל און צוגעשיקט אויסצוגן
פון די בריוו פון פליטים, זיי זאָלן האָבן וואָס פאַרצולייענען אויף די
מיטינגען, כדי צו פאראינטערעסירן די לאנדסלייט. איך האָב אלץ
פאַרויס פלאנירט ביז יעדער קלייניקייט.

עלקין און קאופמאַן האָבן געדונגען א גרויסן זאל אין הויז פון
„פאָרווערטס". דער מיטינג איז פאַרגעקומען אין א זונטאָג, די דאטע
געדענק איך שוין נישט. איך האָב דעם נאָענטסטן פרייטאָג פארן
מיטינג, געלאָזט אָפּדרוקן אין די יידישע צייטונגען (זיי האָבן דאָס
געטאָן בחינם) א מעלדונג וועגן מיטינג און אויפגערופן אלע
לאנדסלייט זיי זאָלן קומען אָפּגעבן כבוד די קדושים פון אונדזער
שטעטל. זונטאָג אין דער פרי, פארן מיטינג, איז אברהמל קאופמאַן
געקומען צו מיר און מיר האָבן צוזאמען אויסגעארבעט דעם טאָג־
אָרדענונג. איך האָב אים געגעבן דעם געשריבענעם באריכט פון
דער הילף־ארבעט פאר אונדזערע פליטים ווי אויך עטלעכע זייערע
בריוו פאַרצולייענען ציים מיטינג. צוליב מיין קראנקייט בין איך
צום מיטינג נישט געגאנגען, נאָר מיין פרוי איז יאָ געגאנגען. כ'בין
געבליבן זיצן אין דער היים און געווארט אויף די רעזולטאטן.

און די האָפענונגען זיינען מקויים געוואָרן. דער מיטינג איז
געווען א ריזיקער, דער זאל איז געווען איבערגעפאקט. עס זיינען
געקומען לאנדסלייט נישט בלויז פון ניו־יאָרק, נאָר אויך פון דער
אומגעגנט און פון אנדערע שטאטן: פון מאסאטשוזעט, פון
קאָנעטיקוט, פון פענסילווועניע און פון ניו־דזשוירזי. עס איז
געזאמלט געוואָרן איבער 900 דאָלאר באשטייערונגען. אָבער דאָס
געלט איז נישט געווען אזוי וויכטיק ווי דאָס, וואָס דאָס געוויסן
פון די לאנדסלייט איז אויפגעוועקט געוואָרן און די געפילן זיינען
ביי זיי דערוואַרעמט געוואָרן. ביי דעם מיטינג האָבן זיך געטראָפן
לאנדסלייט וואָס האָבן זיך צענדליקער יאָרן נישט געזען; מ'האָט
זיך דערמאָנט אלטע צייטן אין שטעטל, ס'האָט זיך דערוועקט
א היימישער סענטימענט, מען האָט געלאכט, געוויינט, געקושט זיך.
ביים מיטינג איז אויך געווען אנוועזנדיק דער לעצטער רב פון
אונדזער שטעטל הרב יוסף ראָזען ע"ה, ער איז דאָ דעמאָלט געווען
רב אין פאסייק, נ"דזש, ער האָט געמאכט דעם הספד נאָך די

קדושים אונדזערע. דער רעוורענד יוסף קאפּעלוש ע״ה, וועלכער איז געווען חזן, האָט געמאכט די הזכרה און אלע האָבן ביטער געוויינט. נאָך דער הזכרה האָט ער געזאָגט מיטן גאנצן עולם קדיש נאָך די אומגעקומענע. צום שלוס פון מיטינג זיינען אויסגעקליבן געוואָרן אָפּיציעלע באאמטע: יעקב עלקין, פּרעזידענט; אברהמל קאופמאן, סעקרעטאר; מיך האָט מען אויסגעקליבן פארן סעקרעטאר־טרעזשורער פון רעליף. עס איז אויך אויסגעקליבן געוואָרן אן עקזעקוטיוו־קאָמיטעט. נאָכן מיטינג איז דער גאנצער קאָמיטעט געקומען צו מיר א היים. מ׳האָט מיר איבערגעגעבן א גענויעם באריכט פון מיטינג. דאָס געלט איז באשלאָסן געוואָרן אריינצולייגן אין א באנק און מען האָט מיך באפולמעכטיקט צו באנוצן דאָס געלט אויף הילף פאר די פּליטים לויט מיין איינזען.

עס זיינען אָנגעקומען באריכטן פון די יאָרצייט־פייערונגען פון אונדזערע גרופּן אין די אנדערע שטעט. אין מאָנטרעאל האָט די גרופּע געלאָזט אָפּדרוקן מיין בריוו און זיי האָבן צוגעגעבן די דאטע און אָרט פון יאָרצייט־מיטינג. זייער מיטינג איז אויך געווען גוט באזוכט און זיי האָבן אויך געזאמלט געלט. באלד נאָכן מיטינג האָבן זיי צוגעשיקט 100 דאָלאר און א צווייט מאָל — 500 דאָלאר. אין דעטראָיט האָט מען געקליבן געלט און זיי האָבן צוגעשיקט עטלעכע מאָל צו 100 דאָלאר. אויך אין שיקאגאָ איז פאָרגעקומען א ירצייט־פארזאמלונג און אויך פון דאָרט האָט מען צוגעשיקט געלט פאר אונדזער רעליף.

איצט, אז מיר האָבען שוין געהאַט געלט פאר דער הילף־ארבעט, האָב איך זיך גענומען אויסארבעטן א פּלאן ווי אזוי צו אָרגאניזירן די הילף, זי זאָל ברענגען די פּליטים וואָס מער נוצן. לויט זייערע בריוו איז געווען קלאָר אז זיי נייטיקן זיך אין דריי זאכן: שפּייז, קליידער און פארבינדונג מיט זייערע קרובים איבער דער וועלט. וועגן דער ארבעט צו פארבינדן זיי מיט די קרובים האָב איך שוין פריער דערציילט, וואָס שייך שיקן שפּייז־פּעקלעך האָב איך זיך ניט געוואָלט פארלאָזן אויף זיך אין .גאנצן, האָב איך זיך געווענדט נאָך אן עצה צום פ׳ יעקב פּאַט, דעם עקזעקוטיוו־סעקרעטאַר פון יידישן ארבעטער־קאָמיטעט און צום פארבאנד פון די רוסישע יידן אין ניו־יאָרק. זיי האָבן מיר געגעבן אָנווייזונגען, אחוץ דעם האָב איך געהאנדלט אויך לויט מיין אייגענעם שכל, און דער רעזולטאט

איז געווען א גוטער: די פּעקלעך וואָס איך האָב געשיקט זיינען אָנגעקומען אויף די ריכטיקע אדרעסן און די פּליטים זיינען געווען צופרידן. קיין אייראָפּע און ארץ־ישראל האָב איך געשיקט פּעקלעך דורך „קעיר״ ( ), קיין רוסלאַנד — דורכן פאַרבאַנד פון רוסישע יידן, אָדער דורך קאָמפּאַניס וואָס זיי האָבן מיר אָנגעוויזן. מיט שפּייז־פּעקלעך האָב איך נישט געהאַט קיין שווערע אַרבעט: איך האָב צו די קאָמפּאַניס אַרויסגעשיקט טשעקן מיט אדרעסן פון די פּליטים און זיי האָבן באַזאָרגט די פּעקלעך. אָבער וואָס טוט מען מיט קליידער? מען דאַרף דאָס פּאַקן און טראָגן אין פּאָסטאַמט אַריין אָדער צו די קאָמפּאַניעס וואָס הָבן זיך פאַרנומען מיט שיקן פּעקלעך. צוליב מיין קראַנקייט האָב איך דאָ גאָר נישט געקענט אויפטאָן. האָב איך זיך געווענדעט צו די לאַנדסלייט אין דעטראָיט אפשר קענען זיי אויף זיך נעמען דאָס צו טאָן. דער ענטפער איז געווען א גינסטיקער. זיי האָבן זיך אונטערגענומען אי צו זאַמלען די קליידער אי אָוועקצושיקן די פּעקלעך אויף זייערע הוצאות צו די פּליטים לויט די אדרעסן וואָס איך וועל זיי צושיקן. דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן די געטריישאַפט און איבערגעגעבנקייט פון דער קליינער גרופּע דערטראָיטער לאַנדסלייט אונטער דער אָנפירונג פון זייער פּרעזידענטין ריווע לאה גראַדמאַן, חיים שלמה דעם מלמדס טאָכטער. זיי האָבן געאַרבעט ווי די בינען. זיי האָבן געזאַמלט די בעסטע קליידער, און זיי האָבן געגעבן פון די בעסטע וואָס זיי האָבן אליין פאַרמאָגט. יעדער איינער האָט געעפנט פאַרן ריווע־לאהן די קליידער־שרענק און זיי האָבן איר געגעבן וואָס נאָר זי האָט פאַרלאַנגט. אויף איבערשיקן די פּעקלעך האָט מען אויך געדאַרפט א סך געלט. צו שיקן א פּעקל קיין רוסלאַנד, א שטייגער, האָט מען געדאַרפט באַצאָלן נישט בלויז די פּאָסט־הוצאות נאָר אויך א גרויסן שטייער צו דער רוסישער רעגירונג פלעגן די דערטראָיטער לאַנדסלייט, איבערהויפּט די פרויען, איינאָרדענען קאָרטן־פּאַרטיס אָדער אינטימע אָוונטן (וועטשערינקעס) און דורך דעם האָבן זיי געשאַפן דאָס געלט וואָס איז געווען נייטיק אָוועקצושיקן די קליידער־פּעקלעך, און אזוי איז די אַרבעט אָוועק ווי א מזמור.

דער פּרעזידענט יעקב עלקין, דער סעקרעטאַר אברהמל קויפמאַן און דער רעוורענד יוסף קויפמאַן פלעגן אָפט קומען צו מיר אין הויז דערוויסן זיך נייעס וועגן די נייע פּליטים וואָס האָבן זיך

אָפּגעזוכט, און מיר פּלעגן זיך בּאראטן וואָס ווייטער צו טאָן. איין מאָל איז יעקב עלקין מיט זיין פרוי ברכה געקומען צו מיר און פארלאנגט אז כ׳זאָל איינפירן א טעלפאָן אין מיין היים. איך האָב זיי געענטפערט אז איך קען מיר דאָס נישט דערלויבן, האָבן זיי געזאָגט אז די הוצאה דארף גיין אויפן חשבון פון רעליף. פון דעם האָב איך זיך קאטעגאָריש אָפּגעזאָגט, ווייל כ׳וועל זיך קיין מאָל נישט דערלויבן צו נוצן געלט פאר זיך וואָס איז געזאמלט געוואָרן אויף הילף פאר די פּליטים. דערמאָלט האָבן די עלקינס דערקלערט אז זיי ווילן בּאצאָלן פארן טעלעפאָן, „מיר דארפן דעם טעלעפאָן — האָבן זי געזאָגט — נישט איר, ווייל מיר ווילן וויסן כסדר ווי עס גייט די ארבּעט. נו, האָב איך געמוזט צושטימען. יעקב עלקין איז געווען מיינער א יוגנט־חבר, זיין פרוי האָב איך אויך גוט געקענט פון דער היים, דאָ אין אמעריקע זיינען זיי געוואָרן פארמעגליכע מענטשן. האָבן די עלקינס מיר אריינגעשטעלט דעם טעלעפאָן און די חשבונות פלעגן קומען צו זיי אין געשעפט. עס האָט זיך ארויסגעוויזן אז מיינע פריינד די עלקינס זיינען געווען גערעכט, דער טעלעפאָן האָט געבּרענגט גרויס נוצן און האָט פארשפּאָרט א סך ארבעט. אָנשטאָט צו שרייבן און ווארטען אויף אן ענטפער דריי טעג פלעג איך דורכן טעלעפאָן באקומען די אינפאָרמאציע אין 5 מינוט. די עלקינס פלעגן נאָך אַלץ אָפט קומען צו מיר צו גאסט. איין מאָל האָבן זיי מיר געזאָגט אז עס איז בּאשלאָסן געוואָרן צו בּאצאָלן מיר פאר מיין ארבעט לטובת דעם רעליף. איך האָב זיך דערפון קאטעגאָריש אָפּגעזאָגט, כ׳האָב זיי געזאָגט, אז אזוי ווי קיין געלט האָב איך נישט צו געבן, גיב איך ארבעט און איר גיט געלט. האָבן זיי געענטפערט אז מיין ארבעט איז נישט אָפּצושאצן מיט קיין געלט. נו, האָב איך געזאָגט, אז כ׳וועל שוין קריגן בּאצאָלט, פון וועמען, האָבן זיי געפרעגט, האָב איך געענטפערט: פון שבתדיקן מי שברך, קוקן זיי מיך אָן און יעקב עלקין זאָגט: דו לאַכסט פון מיר? האָב איך געענטפערט: איך לאַך גאָר נישט, אין שבתדיקן מי שברך ווערט געזאָגט: וכל מי שעוסקים בצורכי ציבור באמונה הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם. זיי האָבן א שמייכל געטאָן און מער גאָר נישט גערעדט וועגן דעם.

די ארבעט אין יאָר 1947 איז געווען מער מזלדיק. עס האָבן זיך אָפּגעזוכט מער פּליטים און מען האָט געדארפט מער ארבעטן

אָפּצוגעפּונען זייערע קרובים און פאַרבינדן איינע מיט די צווייטע, מען האָט געדאַרפט שיקן מער שטיצע, שרייבן מער בריוו אאז״וו. דאָס צימער, וואו איך האָב געטאָן מיין אַרבעט איז פון איין זייט געוואָרן אַן עמק הבכא, ווו ס׳האָבן געוויינט די וואָס האָבן זיך דערוווּסט אַז זייערע נאָענטע זיינען פאַרלוירן געגאַנגען, און פון דער צווייטער זייט האָבן זיך געפרייט אַנדערע, וואָס האָבן זיך דערוווּסט אַז זייערע נאָענטע האָבן זיך אָפּגעזוכט. מיין הויז האָט געהאַט אַ סך און אָפטע באַזוכערס, עס פלעגן קומען מענטשן פון אַלערליי שיכטן, עס זיינען געקומען רבנים, דאָקטוירים, לאָיערס. יעדער סיסלעוויטשער לאַנדסמאַן אָדער פרוי וואָס איז אַדורכגעפאָרן דורך ניו־יאָרק איז נישט אַוועק פון ניו־יאָרק איידער ער האָט מיך נישט באַזוכט. פאַר אונדזערע פּליטים וואָס זיינען געווען צעשפּרייט איבער אַ סך לענדער, רוסלאַנד, פּוילן, דייטשלאַנד, איטאַליע, ענגלאַנד, ארץ־ישראל, איז דער סיסלעוויטשער הילפס־פאַראיין געווען ווי אַן עמוד־האש, וועלכער האָט זיי באַלויכטן דעם וועג ביז וואַנעט זיי זיינען געקומען צו די ערטער ווו זיי האָבן זיך איינגעאָרדנט. כ׳פלעג צו זיין שרייבן די פריינדלעכסטע, האַרציקסטע בריוו, כ׳פלעג זיי טרייסטן, דערמוטיקן, זיי באַרוהיגן אַז צו זייערע צרות וועט אין גיכן קומען אַ סוף, אַז זיי וועלן נאָך אַלץ דערציילן אין פריידן. אַ סך פון זיי האַלטן נאָך איצט מיינע בריוו און היטן זיי ווי אַן אויג אין קאָפּ; אַ סך פון זיי שטייען נאָך ביז היינטיקן טאָג אין פאַרבינדונג מיט מיר, אפילו איצט, ווען איך בין שוין 5 יאָר אין יידישן סאַניטאַריום פאַר כראָניש־קראַנקע. עס קומען צו מיר אָפט באַזוכער. פאַר דער צייט האָב איך געהאַט געסט פון ענגלאַנד, פון מדינת ישראל, פון אַ סך שטעט אין אַמעריקע און קאַנאַדע, ווי איר וועט דאָס זען פון צווייטן קאַפּיטל וואָס איך קלייב זיך צו שרייבן, אויב כ׳וועל האָבן כוח צו דיקטירן און מיין שכן־פּאַציענט וועט האָבן כוח צו שרייבן, ווייל שרייבן אַליין קען איך שוין נישט, מיינע פינגער זיינען צו שוואַך צו האַלטן אַ פּען אין דער האַנט.

אברהם עין